

KRITIKAI LAPOK.

KIADJA

B A J Z A.

V. F Ű Z E T.

PEST, 1834.

IFJABB KILIAN GYÖRGY KÖNYVÁROS'

TULAJDONA.

KRITIKAI LAPOK.

B A L S A

Megjelent majus' 12dikén 1834.

Budán, a' magyar királyi egyetem' betűivel.

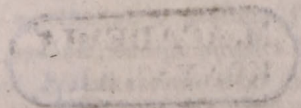

F O G L A L A T.

Külföldi játékszin.	3
Ritka, csodás, borzasztó és rémletes rakhelye . . .	43
Dayka' versei	46
Fedrusnak Augustus szabadosának esópusi meséi . .	55
A' tisztelkedés' mestersége	65
Eszméltetés a' Kritikai Lapok' antikritikusaihoz . .	85
A' magyar tudós társaság és Horvát István . . .	88
Levelek a' Kritikai Lapok' III füzetére iránt. . . .	103
Emlékeztető, Horvát István' számára	116
Literaturai értesítő	144
'Toldalék. Mellyik a' valódi Aurora, törvény 's józan ész előtt?	153

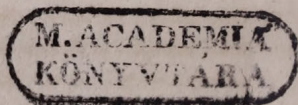

B I R A L A T O K.

Wenn ich ein Kunstrichter wäre, so würde meine Tonleiter diese seyn: gelinde und schmeichelnd gegen den — Fähigkeiten verrathenden — Anfänger, mit Bewunderung zweifelnd, mit Zweifel bewundernd gegen den Meister; abschreckend und positiv gegen den Stümper, höhnisch gegen den Prahler, und so bitter als möglich gegen den Kabalenmacher.

LESSING.

I.

Külföldi játékszin. Kiadja a' magyar tudós társaság.

Első kötet. Iphigenia Taurisban, drama Goethe-től, fordította Kis János superintendens, a' magyar tudós társaság' rendes tagja. 99 lap.

Második kötet. Nők' iskolája, vígjáték öt felvonásban Moliéretől, magyarosítva Árvay Gergely által. 130 lap.

Harmadik kötet. A' nőtelen philosophus, vígjáték három felvonásban, Nota Alberttől, fordította olaszból Császár Ferencz, a' magyar tud. társ. levelező tagja. 161 lap. Pesten 1833. 12rétben.

Nálunk magyaroknál egy idő óta intézetek kezdenek emelkedni 's szellem fejledezni, mellyeket hazánk' eddigi polgári 's szellemi állapotjából következtetni nem lehet. Tudós egyesület vagy társaság olly nemzetnél, mellynél a' tudomány' csaknem minden ága parlagon; lóverseny 's állattenyésztő egyesület, hol eddig az állatnevelésre semmi gond; gőzhajók 's álló híd a' Dunán, hol eddig a' kereskedés zsidók' 's monopolisták' kezében, az országutak siralmas állapotban valának; középponti magyar színházi terv

ott, hol a' magyar Thaliának még sem költője, sem színésze, sem publicuma 's a' t. mind ezek kétségkívül merő 's megannyi ugrások, mellyek eddigi tudományállapoti, gazdasági, kereskedési 's művészeti praemissáinkból nem eredezhettek. Azt hallani ugyan 's olvasni is gyakorta, hogy névszerint egy magyar tudós társaság' létele a' *nemzetnek* már rég köz ohajtása volt; mi tehát azt látszik mondani, hogy a' most megindult magyar Tudományos Akademiát az azt megelőzőtt nemzeti köz meggyőződés, köz részvét, köz akarat szülé. De elhallgatván azt, hogy illyes legelső társaságok rendszerint magok a' tudósok' izolált akaratjából támadtak, mellyet aztán az általok gerjesztett részvét gyámolíta 's a' kormány előbb vagy utóbb szentesíte, csak azt kérdem, valóban köz ohajtás, köz akarat volt-e ez? ha az, miért nem állítánk már rég akademiákat? mi állhat egy nemzet' köz véleményének, köz akaratjának ellene? Ott, hol a' nagy többség eléggé művelt érzeni a' tudomány' becsét, hol igaz és nemzeti ajkú tudósok, nemzeti literatura, jó iskolák, könyvtárak, könyvkereskedés 's efféle segedelmek vannak, ott naponként kelekednek tudósegyesületek min-

den nagy erőködés 's vitatkozás nélkül a' tudománynak csaknem minden külön ágaira; 's mi nyolcz század óta csak egy tudós akadémiaát tudtunk felállítani, 's azt is néhány, csak *néhány*, tehetős privatusunk állította össze 's tartja - fen!

'S épen azért, — ezt mondják sokan, — mivel az említettem intézetek eddigi állásunkhoz képest ugrások, nem azokon kellett volna kezdeni; hanem tudományos akadémia helyett népiskolák 's nevelőházak, lóverseny helyett ingyenhágatás és csikónevelés, álló híd 's gőzhajók helyett országotak, középponti állandó színház helyett szavalati 's színésziskolák valának állítandók. Fonákság! értetlenség! Az itt felhozott elemek, 's hogy úgy mondjam, első utak, nincsenek 's nem voltak egyesek' hatalmában; azok által csak századok múlva lehetett volna czélt érni, 's ki tudja, mennyi idő telt volna csak abban is, míg az illető felekkel 's hatóságokkal elhitethető az ember, hogy javításra, másításra van szükség, 's míg őket aztán mozgásra, cselekvésre bírhatá! Nem sohaj, nem intés, nem iskolák, hanem olly uj, kész, független 's egyesek által is kivihető 's fentartható intézetek kellettek helyzetünkben, melyek

ön létük 's munkásságuk által tetteleg ki-
mutassák a' hiányt, 's míg egy részben leg-
alább már a' jelenkor' szükségít 's kívána-
tit kielégítik, azt egyszersmind okulás, példa
's mind inkább éreztetett szükség által ma-
gok 's más, később gyümölcsözőendő, intéze-
tek' megörökítésére buzdítsák. Ha egyszer
tudományos akadémia van, ki fogja az ön-
kényt tüntetni a' honi nevelés' és tanító in-
tézetek' hiányait, ki a' módokat, mel-
lyekkel a' tudomány virágoztathassék, a'
köz értelmesség terjesztethessék; ha egyszer
lóverseny 's állatmutatás van, ki fog itt na-
gyon is tetszeni az eddigi honi állattenyésztés'
szomorú volta, 's az itt mozgásba ho-
zott rúgók előbb utóbb megindítani az első
utakat is; az álló híd önkényt maga után
vonandja a' jobb országutak' égető kívána-
tát; a' gőzhajók a' termesztés' szaporodását
's műszorgalmat; a' színház az író, publi-
cumot, színészt 's így tovább: csak hassa-
nak ezen intézetek szabadon, 's álljanak a'
nemzet', a' nemzeti közakarat' 's törvény'
védségi alatt....

'S ez utóbbi mellőzhetlen föltét te-
szí szükségessé, hogy minden, de kivált
olly intézet, melly nem már meglevő véle-
ményi 's készületi praemissákból fejlődött

ki, hanem azok nélkül, gyakran azok ellen, kort és honi készültséget megelőzőtt egyesek által tűnik-fel, magát már e' jelen ivadék' eszébe és szívébe fészkelni, a' nemzeti nagy tömegbe álthatni, abba áltolvadni, 's mindenek felett a' köz meggyőződést 's véleményt a' lehető legnagyobb kiterjedésben 's mértékben ön részére hódítani igyekezzék. 'S e' miatt kell ismét szükségképen ohajtanunk azt, hogy minden illy és akármelly országos érdekű intézetnek saját 's *minél nyiltabb, eszesb, popularisabb organuma legyen*, melly annak célját 's munkálkodását minél többekkel, minél hivebben 's behatóbban közölje; mert csak így lehet reményleni, hogy a' nagyobb sőt *legnagyobb* rész, — mert csak ez tehet mindent, — ön java 's érdekei, majd szükségí 's tehetségi fölött felvilágosúlva, intézeteit is, mellyek és mennyiben azok lesznek, ön javától sőt lététől elválhatlanoknak tekintse, 's így azok' fenmaradta - 's gyarapúltán is egyesült erővel munkálkodjék.

— 'S ez az, a' mire figyelmeztetni akartam az olvasót, mielőtt az itt felvett munkák' bírálatába bocsátkoznám. Azt hiszem, hogy akademiánk, 's így több más intézeteink, egy korunkhoz mért 's alkalmazott organum-

ban szükölködnek. Hogy csak az előbbinél maradjunk: ha körül tekintünk a' hazában, úgy fogjuk, fájdalom, tapasztalni, hogy abban soknak az akademiáról semmi véleménye sincs; azaz: sok azt sem tudja, hogy az létezik; mások ellenséges, a' *nagyobb* rész, merem mondani, hibás vélekedéssel van iránta. Kell-e több ok, hogy akademiánknak bővebb, oktatóbb 's népszerűbb organumot ohajtsunk, mint az eddigi, szűken, szárazon 's ritkán jött Jelentés-ek 's Hirdetés-ok voltak. Azt mondják ugyan, hogy ezekben az akademia' munkálatinak fő resultatumi teljesen 's évenként közöltettek, hogy a' 'Társaság' Évkönyve 's az általa kiadott vagy adandó egyéb munkák eléggé mutatják, miben 's mikép foglalatos. De én tagadom, hogy eléggé. Ki 's hányadik olvassa ama' jelentéseket, mellyek hivatalokhoz utasítva, vagy az akadémiai Névkönyvhöz ragasztva, nem is árúltatnak? Ki 's hányadik képes okólni resultatumokból 's egész könyvekből, melly utóbbiakat megszerezni vagy módja nincs vagy ingere? — Nem azt akarja, nem csak azt akarja a' nagy közönség tudni, hogy az akademia most szótáron, grammatikán dolgozik, most ez majd ama' kéziratot adja-ki, most ezt majd

amazt fogja tenni, vagy nem tenni 's tb. eff.; hanem a' nagy közönség látni, hallani akarja, mikép, melly elveknél fogvást csinálja az akademia a' szótárt, grammatikát? mit mond ehhez vagy amahhoz egyik és másik tag? miért adja-ki most ezt 's nem amazt? mi történt a' társaság' ülésiben ma, tegnap, tegnapelőtt? Csak az, a' mi folyvást szemeink előtt történik, mit alakulni látunk, 's részletekben is ismerünk, képes bennünk érdeket, élénk részvétet 's lelkesedést is gerjeszteni, 's ez az, mire az akademiának, mint minden közre ható intézetnek, szüksége van; nem említvén a' hasznót, melly az illyes bővebb 's mind folyvást meg-megújuló nyilvánból magokra az intézet' tagjaira 's munkálkodásikra háramlanék.

Mikép lehetne vagy nem lehetne, ezen itt ohajtott bővebb nyilványt a' tudós társaságnak létesíteni, nekem itt nem gondom; elég legyen itt annak szükségét, kívánatosságot kijelelni, 's ezt ugyan az általam bírálatra vett színdaraboknál is practice ki lehet mutatnom. Alig adott-ki a' társaság egyebet alaprajzánál, névkönyveinél 's helyesírási szabályinál, midőn egyszerre minden commentarius nélkül megjelent Külföldi Játékszinének három említett kötete. Már ha meg-

engedem is, hogy a' figyelmes, kivált literatúrával foglalkozó hazafi önkényt érthette és látta, hogy a' társaság azért nem lépett előbb más munkákkal vagy munkáival fel, mivel kívülről jók nem érkeztek, saját pedig még nem készültek 's nem is igen készülhettek-el, továbbá, hogy szindarabokat azért adott, mivel azok' kiadása is egyik ágát teszi munkálatának; 's végre a' kijelelt fordításokat azért, mivel az általa kívántakból épen ezek jöttek-be legelőbb 's valának egyik vagy másik okból elfogadhatók; ha mondom ezt a' kijelelt hazafi érthette is, de valljon a' nem szinte figyelő, nem szinte literatúrával foglalatós hazafi, ki vezér organum' nemlétében csak magából a' könyvből 's legfőlebb a' forgatni szokta hírlapokból, mellyek itt szinte hallgattak, ítélni, nem azt vélhette-e, hogy a' tudós társaság más munkák előtt három fordított szindarabbal lépven-föl, talán a' játékszín' előmozdítását vette fő gondjául 's arra a' kijelelt fordításokat véli legalkalmasabbaknak? 'S hát ha ő ebben az akademiával, — mint véli, — ellenkezőleg, az az úgy fog itélni, hogy a' társaságnak legelőbb is nem a' játékszínt kelle fő gondúl vennie 's ha bár, de ebbeli céljára a' megjelent darabok épen

nem a' legalkalmasabbak? Fog-e ezen vélemény a' társaságnak használni vagy nem? Pedig mi könnyű volt ezen véleményt vezetni, javítani! Oh a' mi publicumunknak végtelenül sokat kell mondanunk, fejtegetnünk! Mikor még azon vastag előítéletből sem fejtettek-ki sokan, hogy a' tudós társaság mint minden jobb irónk, a' nyelvet rontja 's más elvekből kellett vagy lehetett volna kiindúlnia. Mikor még sokan — 's mind magyarok — a' jobb írók és könyvet nem, vagy alig értvén, nem tudják magoknak megfejtetni, miért nem értik azt, 's mit kellene nekik tenniök, hogy megértsék! pedig ezektől kell várunk azt, hogy a' nyelvet 's akademiát szeressék, hogy azok' ügyét legalább értetlen oppositíójok által ne gátolják!

'S most a' fordításokhoz. Ezeknek eredetieik megismert, sőt, a' két elsőé, legalább bőven ismeretes művészeti becsűek lévén, kétséget nem szenved, hogy azoknak jó fordításaik akármelly literaturának 's így a' miénknek is való nyereség. De valamelly forditmány több tekintetben lehet jó; 's itt különösen azon eset adja magát elő, hogy ezeknek kiadására a' társaságot nem csupán, nem épen a' forditmány' *művészeti* becsé bírá, hanem elégnek vétetett ha min-

denike, *mint egész, egy vagy más tekintetből ajánlható 's literaturánk' jelen állapotjában kiadásra méltó vala.* (l. Tudnivalók; az említett kötetek' végein). Azonban, minthogy a' társaság ki nem fejtí, minemű *egész-et* akar itt értetni, *mellyek névszerint* az egyik vagy másik munkát ajánlott tekintetek, 's *mi oknál fogvást* kívánta azok' kiadatását literaturánk' *jelen állapotja:* a' kritika ezen indító okokkal nem foglalkozhatik, 's egyedüli tiszte, mint *műbirálaté,* itt ez: meghatározni, jók-e ezen fordítások művészeti szempontból tekintve, vagy nem, 's mennyiben.

Kétségbe nem vont, legfőbb művészeti 's birálati elv mindennemű 's így a' műfordításoknál is az, hogy azok a' legnagyobb lehetőség- és szigorúságig hívek legyenek; mert itt ugyanazon egy művet kell egész mi és mikétségében adnunk, csak más nyelven; 's így minden eltérés az eredetitől csak annyiban menthető, mennyiben azt a' fordítási nyelv' eltérő szeralkatja, saját szelleme 's műveltségi jelen állapotja megvívhatatlannúl szükségessé teszik. *) — De e' for-

---

*) Már ebből is kitetszik, mennyire sántikál Kazinczynak a' *vers'* prosai fordítása mellett azon la-

ditási fő elvnek alkalmazása tágasb 's szorosb lehet; ezen általános törvény: *legyünk hívek* még nem mondja-ki, *miben és mennyiben* legyünk tehát hívek; 's ezt a' mit és mennyit egy *költői műnél* tisztán, teljesen kijelelni nehéz, a' kijeleltet híven, teljesen visszaadni legnehezebb. — Ha ez nem volna nehéz, ha minden fordító tisztán, teljesen látta volna, mit és mennyit kell fordításában adnia, hogy eredetijéhez *hív* legyen, e' hivséget nem önkényleg magyarázgatva 's majd tágítva majd szorítva, hanem a' megismert elv' szigorúságához mérve, — és ha a' mit így teljesítendőnek látott, teljesíteni képes is lett volna: akkor nem jövének elő, mint jöttek, fordítások helyett *köriratok*

---

sonlatból hozott mentsége, hogy hiszen a' festett vagy ecsetelt rajzműnek réz-és aczélmetszeti másolatit senki sem gáncsolja. A' különbség e' kettő között világos. A' versfordító *ugyanazon* közlőszerezrel, t. i. szinte nyelvvel, beszéddel él, mellyel az eredeti mű' készítője élt, 's így ő az eredetinek azon színezetét (alkalmazva rhythmusát, versformáját) is visszaadhatja 's köteles — mennyire a' nyelvtől telik — vissza adni, mellyet a' szabad ecsettel, színvegyítéssel és vászonnal nem élő rézmetsző teljességgel nem adhat vissza 's így azt tőle kívánni, a' hiányt neki tulajdonítani senkinek sem juthat eszébe.

(paraphrases), *kivonatok* (extractus) 's egészen *más*, új munkák, mellyekről nem tudja az ember, mi nevet adjon nekik, vagy kinek kell őket tulajdonítania. — Vesse bár össze valaki, mit Péczely fordított Voltai-
 reből, mit sok erdélyi 's dunán- és tiszántúli prosaistánk kivált latínból 's francziából fordítottak koronként, originaljaikkal: akkor csodáját fogja látni, mikép lehet a' fordítási hivséget érteni 's egy *költői* műre alkalmazni; akkor tapasztalni, hogy ha czim és nevek nem vezetéek, nem volt volna képes a' fordításban az eredetit gyanítani, 's hogy azon könyvet, mellyet előbb, mielőtt az eredetivel öszve veté, talán türhetőnek, olvashatónak talált, most olvashatlannak, izlelhetlennak találja.

Már, hogy a' nagyobb részeknek egy egészszé öszveillesztésében, a' compositióban, tervben, 's az egésznek ebből eredő fő ideájában a' fordítónak másitást tenni, tehát például valamelly színdarabnál egész szerepeket vagy jeleneteket kihagyni, expositiót vagy evolutiót változtatni, nem szabad: ebben úgy hiszem mindnyájan megegyezünk; mert habár meglehet, hogy ez által a' darab művészeti becse növekednék 's teszem a' dramának játékszíni hatása, előadhatása javúl-

na: de épen azért, mivel itt minden másítás a' munkát a' maga' egészében, tehát egységében 's *ugyanazonságában* sérti - meg, annak általában tilalmasnak kell lennie, különben jobb vagy rosszabb, de minden esetre lényegileg más művet adunk 's így épen nem azt, mit adnunk kellett volna. Mikor én Voltaire' Mahometjét Goethe' német fordításában olvasom, nem azt akarom tudni, milly szép szomorujátékot csinált e' tárgyból Goethe, hanem millyet, jót vagy nem jót, csinált abból Voltaire: 's a' mit hely, idő, *convenientiák'* tekintetéből álnézhetek a' színésznek, nem engedhetem-meg a' fordítónak, ki valamint az író, csak a' művészetet köteles szem előtt tartani, 's minden esetre még hibáiban is — 's minél nagyobbak ezek, annál inkább — eredetijének nyomdokihoz van csatolva. De ha könnyű hivnek lenni a' tervben, compositióban, mi-ben hiszem a' felfogáson túl a' fordítónak rendszerint semmi dolga, annál nehezebb, hivnek lenni a' kivitelben, a' részletekben (*détails*); 's itt kell már pontosan meghatározunk: *micsoda alkotó részeket lehet és kell a' poetai műnek akármelley részében 's, hogy úgy mondjam, akármelley sorában megkülönböztetni, hogy egyenként 's nevezet sze-*

rint lássuk, mi és mennyi az, mit a' fordítónak akárhol is visszaadnia kell és lehet, vagy nem kell, nem lehet.

'S itt én a priori és synthetice járhatnék - el a' dologban, azt mutatván-meg, mi csoda alkotó részeket kell a' költőnek művébe vinnie, hogy azokból illő alakítás által szép mű kelekedjék; de sokkal biztosabbnak, meggyőzőbbnek 's tanúságosbnak ítélem a' szép műveknél általában, a posteriori, analytice szemelni-ki az alkotó részeket, mellyekből azok állanak, mert a' szép mű általában nem pusztá theoríának 's elmélésnek, hanem praxisnak, észnek, képzeletnek és szívnek egyszersmind, szóval teremtésnek, productionnak műve, 's így, valamint más teremtés' műveinél, gondos nyomozás 's bontogatás' útján gyakran olly alkotó vagy vegyíték - részeket fedezünk - fel bennök, mellyeket a priori beléjük vinni, bennök gyanítani alig vagy sohasem fogtunk volna. — Feltevéen tehát, hogy valamelly költői műv, mellyet talán fordítani fogunk vagy akarunk, áll előttünk, én annak mindenegy részében megkülönböztetem: 1. a' logika v. tiszta értelmi ideát és állítmányt, melly abban akár egyszerűleg 's tisztán, akár más érzéki idea' 's állítmány' leple alatt

kifejezve van 's így ebből egy egyszerű állítmányba mindenkor kifejthető. Több egy-nemű illyes állítmány egy főbb értelmi állítmányba vehető, mellyet megannyi alap-, 's a' fordítóra nézve vezérideának és állítmánynak nevezhetni. Így például Iphigenia' (alább egészen közlendő) monologjának következő, első soraiban:

Árnyékaid' hives homályiba,
Lombokkal ékes, régi, szent berek,
Mint istenném' csendlakta hajlokába,
Borzadva 's bús szívvel jövök ma is,
Ugy, mintha benned most járnék először,
'S itt semmikép megszokni nem tudok.
Rég óta rejt e' tájon engemet
Egy fő erő, mellynek meghódolok,
'S még is rideg külföldi 's új vagyok.

az egyes értelmi állítmányok ezek: *Én e' helyre borzadva lépek ma is, — mintha benne most járnék először, — 's benne megszokni épen nem tudok; — bdr több év óta rejt itt egy főbb erő, — még is mindig idegen, új vagyok. 'S minthogy ezen ideák, mint látjuk, egy neműek: a' következő, fő vagy alapideába foglalhatók: Én magamat e' helyzetben folyvást idegennek érzem. 2. Azon érzéki ideát és állítmányt, (notiones seu ideae et enunciationes aestheticae),*

mellyel vagy mellyekkel a' költő a' maga' értelmi ideáit *testesíti*, azokat a' képzelethez és érzékekhez közelebb viszi, 's gyakran mint látható vagy csak képzelhető képekbe beléjük foglalja, a' nélkül hogy az értelmi ideát külön, egyszerűleg is kifejezné. Illyenek a' felhozott példában: *Árnyékaid' hives homályiba*, — *lombokkal ékes szentberek*, — *borzadva* (az eredetiben: *borzadozó kebellet*) *jövök*, — 's *lelkem* ide meg szokni nem tud (ismét az eredeti szerint) stb. 3. A' beszédnek azon nemét, mellyen az érdeklött ideák előadva vannak, vagy is a' mű' *stylusát* 's a' költői *dictiót*. — Végre 4. A' *rhythmust*, vagy is a' szózengetést és lejtést, mellyet az egyes szavaknak hangzás' tekintetéből, mértékre és rímre ügyelettel vagy a' nélkül, de mindig valamelly *saját* költői numerussal következtetése szül.

Már hogy a' fordító a) ugyanazon értelmi ideákat 's, a' mennyire lehet, mind köteles adni, mellyeket és mennyit az eredeti' szerzője ada, kétséget nem szenved, ha megfontoljuk, hogy a' költő ideákkal, gondolatokkal, vagy is egyes állítmányokkal fest, ezekkel rajzolja előnkbe a' mindenkori ész- vagy szivállapotot, karaktert 's más akármelly tárgyat, 's hogy tehát a' tiszta ér-

telmi, mindenkor fő és általános, állítmányok a' műnek megannyi talpfalai, melyeken változtatni a' karakter', az egész', a' hiveség' sérelme nélkül lehetetlen. De b) köteles, ugyanazon 's, a' mennyire lehet, mind adni az érzéki v. érzékítő ideákat is, mert hiszen az épen az teszi egyik fő különiséget a' tudományi v. oktató író 's a' költő közt, hogy amaz csupán 's egyenesen az észhez, ez pedig legközelebb a' felső képzelethez, mint minden lelki erő' közép- vagy gyűlpontjához szól; — 's mert az eredeti' írója, kiről itt feltesszük, hogy művész, bizonyval nem vaktában, nem pusztá szósza-
porításért vagy csillogásért kapta-fel egyik és másik érzéki ideát, mint bitang szóvirágot, hanem csak azokat 's ollyakat választá, mellyek a' világosítandó, testesítendő tárgy' természetéhez, 's a' beszélő vagy cselekvő személy' individualitásához legjobban illettek. Ha tehát egyikét képnek, hasonlatnak, szójátéknak, 's akármelly mellék állítmánynak kihagyásával vagy becsúsztatásával nem olly nagy hibát követ is el a' fordító, mintha ugyanannyi fő v. alapideát hagyott volna ki, vagy sajátiból csúsztatott volna be: még is a' csorba, mellyet ez által eredetijén ejtett, a' hiány, mellyet fordítá-

sába hozott, tagadhatatlan; 's az illy merészkedés, kivált a' *becsúsztatásoknál* 's másításoknál annál veszélyesebb, minél gyakrabban megesik, hogy a' fordító egy kép, egy puszta világosító, mellék állítmány helyett egészen új 's alapideát csusztat-be 's egy illyes által gyakran az egész karaktert, képet, v. helyezetet megmásítja vagy legalább önmagával ellenkezésbe hozza. — Köteles továbbá a' fordító, c) ugyanazon beszédnemmel v. *stylussal* élni, mellyel az eredeti' írója élt 's a' *dictio*' csínját, correctségét hiven megtartani. Az elsőre nézve ugyan is tudva van, hogy a' külön állapotú, rangú, műveltségű, karakterű emberek egy ugyanazon nyelvvel különképen bánnak, saját szavakat saját értelemmel saját mondatokba füzögetnek össze, 's valamint elméjük és szívök az ideáknak és érzelmeknek saját köreiben mulatnak rendszerint, úgy 's azokhoz képest nyelvök is a' szóbeli kifejezésnek csak bizonyos fajait választja, azoknak saját színezetű, tágabb vagy szűkebb, köreit szereti. Ezt a' saját menetelt a' művészköltő egész az individualis eltérésekig meg tudja különböztetni, utánazni; 's kinek is volna erre nagyobb szüksége mint neki? — Ne higgyük azt, hogy a' régi leczke

szerint *genus dicendi* csak *triplex est: sublimé, médium et tenue*; (ámbar néhány magyar író e' háromból is mind e' mai napig csak egyet ismer, t. i. a' legalsót) ez a' felosztás nem mond, nem ér semmit; stylus nem igazság szerint csak kettő van: poetai és prosai; de stylusfaj legalább is annyi, hány beszéd-, írás- és költeményszaj, stylusárnyéklat pedig, a' hány személy, karakter, ábrázat. De, bár nehéz, még nem elég megválasztani, birni a' stylust, hanem azt költőileg is kell alkalmazni: azaz, nem elég, hogy a' költeményben mindenki saját, *characteristicus* nyelvén szóljon, hanem szükség, hogy azt mindig költői *correctsággal* és *csinnal* tegye; mert hiszem tudjuk, hogy ha a' költő valakit pór, sőt *grammaticé rosz* nyelven beszéltet is, ebben neki soha sem szabad az izetlenségig és észsértőig lealacsonyulni, 's ismét, ha kit szabályos, művelt, magas nyelven beszéltet is, ez a' nyelv és beszéd soha sem lehet a' száraz abstractióé, a' hideg, nehézkes, úntató tudománynyelv. Ebből látni, hogy a' *dictio* egészen más, mint a' stylus; hogy egyik a' másik nélkül lehet valamelly műben, de hogy ha valamelly eredetiben megvan és jeles mind a' kettő, a' fordítónak is mind a' kettőben

versenyt kell jeleskednie. — Végre *d)* köteles a' fordító, *ugyanazon* rhythmust adni szavainak, mellyet övéinek az eredeti' írója adott ön nyelvében, 's minthogy ez természetesen ugyanazon mérték, rím vagy kötetlen menetel' megtartása mellett leghivebben eszközölhető; ez eredetinek, ha és a' mennyire lehet, ezen külső szóformáit is megtartani. — „*Ha és a' mennyire lehet,*“ ezt mondók mindenütt 's nem ok nélkül, mert hogy — álttekintve a' most mondottakon — ugyanazon alapideákat, ugyanazon érzéki ideákkal, ugyanazon beszédnemet ugyanazon rhythmussal (ide értvén mértéket és rímet) mindig, mind végig, minden erőtetés nélkül lehessen egyik nyelvből a' másikba átvinni 's mint valamelly engedelmes mintába áltönteni; azt ugyan senki sem fogja hinni, nem kívánni, nem, bármilly nagy legyen hiedelme ön magáról és nyelvéről, akarni. Hogy csak egyet említsek, a' stylust: egy, minden tudományban, minden művészetben, minden mesterségben 's több százados társalkodásban gyakorlott 's művelt nyelv' stylusfajait 's árnyéklatait egy más, mind ezekben még kevésbé gyakorlott, új, műveletlen nyelvben adni vissza: melly kívánság, melly feladat, 's hogy őszintén szól-

junk, melly lehetetlenség! mert bármennyi tehetséggel 's előadási genievel birjon is egy ilyen nyelv' írója, azon kifejezésne-
meket, mellyeket egyedül a' szokás, 's a'
több oldalú művelés és használat szül, nyelv-
be ön kényéből, elegendő értékkel 's mennyi-
ségben, nem varázsolhatja; 's ez okon nekünk
magyaroknak például, kik a' stylisticában,
mind theoriát, mind praxist tekintve, mind e'
napig csak kezdők, ujonczok vagyunk, sok,
igen sok külföldi költői 's oratori mű' hiv
fordítása practice lehetetlen. — De általában
's akárhol is, áldozatnak, többnek kevesebb-
nek, mindig kell történni; fordításban a'
nyelvkülönbözés miatt minden eredetinek csak-
nem szükségképen kell veszténie, minél na-
gyobb, tökéletesb, sajátabb, szebb: annál
többet veszténie; ámbár más felől lehetnek
egyes, apróbb darabok, mellyek mesterkéz
által fordítva szépségben és tökélyben nyer-
hetnek: de az illyesekkel bajlódni mi ha-
szon, mi dicsőség? Minthogy tehát a' szo-
ros hűség mindenben egyszersmind lehetet-
len, az áldozat elkerülhetetlen: azt lehetne
itt kérdeni, miben legyen tehát a' fordító
előkelőleg hiv? értelmi ideát áldozzon-e
fel érzéki ideának, azaz gondolatot képnek;
stylussajátságot és dictiot rhythmusnak 's

különösen mértéknek és rímnek, vagy megfordítva? 's mikor és hol ezt, hol amaszt? lehet-e hív 's műfordításnak nevezni azt, midőn a' franczia minden ideát és képet, de stylusra és rhythmusra semmi ügyelettel, szép, társalkodási prosában ad? — szabad-e hexametert stanzákban adni, mint Schiller az Aeneist, alexandrinekben, mint Wieland és Kis Horáczt, vagy prosában, mint Kazinczy a' Gyöngyöket, 's több efféle? Felelek: mind ezeket a' *darab* 's a' *fordító* választja. Ugyan is csaknem minden jelesebb eredeti műben egyik vagy másik szépség uralkodó; egyik v. másik tulajdon gazdagabban, sajátabban van kitüntetve, 's ez a' saját szépség, ez az uralkodó szín vagy szellem az egészen végig hat, végig ömlik. Vannak, például, örök szépségű darabok, melyekben — én itt Shakespeare-éit értem — a' karakterajzat és hűség, az egyetemleg emberinek egy individuumban megtestesítése 's mintegy ábrázatosítása ezer egyes vonásban csoda termékenységgel 's igazsággal tündöklök, míg a' dictiora 's rhythmusra kevés az ügyelet; másokban ismét épen a' dictio 's rhythmus a' legtündöklőbb 's szerencsésb; amazoknál tehát szintűgy vétek volna csak egyet, a' legkisebbet is ama' festő vonások közül

elhagyni 's a' dictio és rhythmus' szépségének feláldozni: mint itt czéltalan, ezekre nem fordítani nagyobb gondot, ezekben az eredetivel nem vetélkedni. De hogy a' fordító minden műnek e' saját szellemét 's karakterét, a' külön alkotó részek' egymással kapcsolataát 's egymáshoz képesti fontosságát mindenütt felfogja, hogy tudja, érezze mindenütt, mit és minek lehet vagy nem lehet, 's kell vagy nem kell, feláldoznia: hogy ne az egyes vers vagy egyes rész, hanem a' kisebb nagyobb egész legyen hű és hasonlatos és rokon hatású: erre neki, úgy látszik, szinte költői, sőt az eredeti' szerzőjével némileg rokon szellemmel, vagy bizannyal fölötte élénk tapintással, fölötte művelt izléssel 's gyakorlott ítéllettel kell birnia, különben magát a' fordítandó műnek szellemvilágába ált nem helyezheti 's így azt saját nyelvönába át sem bájолhatja. Bámul az ember, — hogy nagy dologra kis példákathozzunk, — ha Szenvey' és Helmecezy' apróbb fordításaikat Schillerből az eredetivel 's egymással egybeveti; amannál (Szenveynél) egyes ideákban, képekben, sorokban mennyi a' hivtelenség, de az egészben mennyi 's milly bájos a' hivség! emennél az egyesekben mennyi, milly szolgálai

a' hivség, 's még is az egészben milly nagy, milly éktelen a' hasonlatlanság! 's ha kérjük, végtére is miért? mert Szenvey költő; Helmeczy pedig nem költő.

'S most már, ugy vélem, valamennyire kezünkben a' próbakő, melly által akár-melly költeményi fordítás' becséről íté-
lünk. Csak öszve kell a' kettőt, az eredet-
tit és forditmányt, vetnünk 's egyenként lát-
nunk, híven adta-e a' fordító eredetijének
tiszta értelmi ideáit, érzéki ideáit, stylu-
sát, dictioját és rhythmusát, vagy nem:
's ha talán a' nyelvkülönbözés miatt, mint
igen természetes, mindenikben egyiránt
hiv nem lehetett: valljon azt és csak azt
áldozta-e fel e' lehetetlenségnek, mi leg-
enyhebben 's úgy vala feláldozható, hogy
ez által az egésznek karaktere, színe, ha-

I P H I G E N I A.

I. AUFZ. I. AUFTR.

Iphig. *Heraus in eure Schatten, rege Wipfel
Des alten, heil'gen, dichtbelaubten Haines,
Wie in der Göttin stilles Heiligthum,
'Tret' ich noch jetzt mit schauerndem Gefühl,
Als wenn ich sie zum Erstenmal beträte,
Und es gewöhnt sich nicht mein Geist hierher.
So manches Jahr bewahrt mich hier verborgen*

tása nem, vagy csak a' lehető legkevesebbé csorbúlt. — Ezen szempontból fogunk itt mi — ha az olvasónak tetszik, — legelőbb is Goethe és Kis' Iphigeniájokból egyikét helyen keresztül menni, mellyek szerint aztán az olvasó, ha kedve tartja, az egészen vagy annak több más részein végig haladhat 's az én általános ítéletemet (hogy igen hosszas ne legyenek) saját izlése 's meggyőződése szerint helybenhagyhatja vagy félrevetheti.

Mit az eredetiben rövidség okáért dőlt betűkkel jelelek, az a' fordításban ítéletem szerint nincs, vagy nem helyesen van adva; mi a' fordításban áll dőlt betűkkel, helytelen becsúsztatás, vagy stylus és dictio' homálya; végre a' fordítás' kitünőbb szép helyeit közölt betűkkel fogom jelezni.

IPHIGENIA.

I. JEL. I. FELV.

Iphig. Árnyékaid' hives homályiba
 Lombokkal ékes, régi szent berek,
 Mint istenném' csendlakta hajlokába
 Borzadva 's *bús szívvel* jövök ma is,
 Ugy mintha benned most járnék először,
 'S itt semmikép megszokni nem tudok.
 Régóta rejt e' tájon engemet

Ein hoher Wille, dem ich mich ergebe,
 Doch immer bin ich, *wie im ersten*, fremd.
 Denn ach, mich trennt das Meer von den Geliebten;
 Und an dem Ufer steh' ich *lange Tage*
 Das Land der Griechen mit der Seele suchend;
 Und gegen meine Seufzer *bringt die Welle*
 Nur *dumpfe Töne* brausend mir herüber.
 Weh dem, der fern von Eltern und Geschwistern
 Ein einsam Leben führt! *Ihm zehrt der Gram*
 Das *nächste Glück* vor seinen Lippen weg.
 Ihn *schwärmen abwärts* immer die Gedanken
 Nach seines Vaters *Hallen*, wo die Sonne
 Zuerst den *Himmel* vor ihm *aufschloss*, wo
 Sich Mitgeborne spielend *fest und fester*
 Mit sanften Banden an einander knüpften.
 Ich rechte mit den Göttern nicht, allein
 Der Frauen Zustand ist beklagenswerth.
 Zu Haus' und in dem Kriege herrscht der Mann
 Und in der Fremde weiss er sich zu helfen.
 Ihn freuet der Besitz; ihn krönt der Sieg!
 Ein ehrenvoller Tod ist ihm bereitet.
 Wie eng-gebunden ist des Weibes Glück!
 Schon einem rauhen Gatten zu *gehören*
 Ist Pflicht und Trost; wie elend, wenn sie gar
 Ein feindlich Schicksal in die Ferne treibt.
 So hält mich Thoas hier, ein edler Mann,
 In *ernsten heil'gen Sklavenbanden* fest.
 Oh wie beschämt gesteh' ich, dass ich dir
 Mit stillem Widerwillen diene, Göttin,
 Dir meiner Retterin! Mein Leben sollte
Zu freiem Dienste dir gewidmet seyn.
 Auch hab' ich stets auf dich gehofft und hoffe
 Noch jetzt auf dich, Diana, die du mich,
 Des grössten Königs *verstossne Tochter*,
 In deinen *heil'gen*, *sanften Arm* genommen.
 Ja Tochter Zevs, wenn du den hohen Mann,
 Den du, die Tochter fordernd, ängstigtest,

Egy fő erő, mellynek meghódolok,
 'S még is *rideg külföldi 's új* vagyok.
 Mert engem oh, a' tenger elrekeszt
 Szeretteim' honától; és gyakorta
 Órákig állok a' parton, keresve
 Lelkimmel a' görög földet; de csak
 Zugó hab ad sohajtásimra választ.
 Jaj annak, a' ki jó szüléitől
 Távol magányban él! Az a' bútól
 Emészttve érzi szüntelen szívét.
 Minduntalan repülnek andalgási
 A' helyre, hol legelső napsugár
 Szemébe tünt 's gyermektestvérivel
 Enyelgve szent barátságot kötött.
 Az istenek' tettét nem gáncsolom;
 De asszonyoknak rossz osztály jutott.
 A' férjfi ur honában 's hadban is
 'S külföldön is magán segíteni képes;
 Szerez 's örül, harczol 's víg győzödelmet
 Vagy harczmezőn dicső halált arat.
 Mi keskeny és szűk körben él az asszony!
 Egy durva férj' parancsától ha függ,
 Az is szerencse már és tiszt; *de hát ha*
Bal sorsa honjából kikergeti!
 Így engem itt Thoas, egy áldott ember,
 Szent lánczokon *keményen* fogva tart.
 Ah, melly pirúlva vállom-meg, hogy én
 Neked, veszélyből mentő istennémnek,
 Örömtelen szolgálók. Érdemed
 Önkényti hódolást *méltán kíván.*
 Benned bizám mindenkor és bizom,
 Diana, még most is, ki engemet,
 A' legnagyobb királynak gyermekét,
 Veszély elől karodban elhozál.
 'S ha oh te, Zeusz' leánya, a' dicsőt,
 Kit *tőlem elszakasztva gyötröttél,*
 Ha isteneknek mását Agamemnont,

Wenn du den göttergleichen Agamemnon,
 Der dir sein Liebstes zum Altare brachte,
 Von Troja's umgewandten Mauern rühmlich
 Nach seinem Vaterland zurück begleitet,
 Die Gattin ihm, Elektren und den Sohn;
 Die schönen Schätze, wohl erhalten hast;
 So gib auch mich den Meinen endlich wieder,
 Und rette mich, die du vom Tod' errettet,
 Auch von dem Leben hier, dem zweiten Tode!

I. AUFZ. IV. AUFTR.

Iphig. (allein.)

Du hast Wolken, gnädige Retterin,
 Einzuhüllen unschuldig Verfolgte,
 Und auf Winden dem ehrnen Geschick sie
 Aus den Armen, über das Meer,
 Ueber der Erde weiteste Strecken,
 Und wohin es dir gut dünkt, zu tragen.
 Weise bist du und siehest das Künftige,
 Nicht vorüber ist dir das Vergangne,
 Und dein Blick ruht über den Deinen,
 Wie dein Licht, das Leben der Nächste,
 Ueber der Erde ruhet und waltet.
 O enthalte vom Blut meine Hände!
 Nimmer bringt es Segen und Ruhe;
 Und die Gestalt des zufällig Ermordeten
 Wird auf des traurig-unwilligen Mörders
 Böse Stunden lauern und schrecken.
 Denn die Unsterblichen lieben der Menschen
 Weit verbreitete gute Geschlechter,
 Und sie fristen das flüchtige Leben
 Gerne dem Sterblichen, wollen ihm gerne
 Ihres eigenen, ewigen Himmels
 Mitgenießendes, fröhliches Anschau'n
 Eine Weile gönnen und lassen.

Fénnyel tetézve *Troja' pusztulása*
Után viszont házába juttatád,
 'S nejét, Elektráját 's fiát, e' drága
 Kincseit, megőrzéd boldog állapotban,
 Vigy engem is szeretteim' közé,
 Megmentve, mint haláltól elvevél,
 Ez élettől, melly második halálom!

I. FELV. IV. JELEN.

Iphig. (egyedül).

Szent istenné, tudsz te segíteni,
 Van felhőd, sanyarúk elől a' jót
 Rejtni 's szél' segedelmivel, a' sors'
 Ércznyügét leoldva, vizen
 'S a' *fene Scythá'* puszta vidékin
 Túl, szabad menedékire vinni.
 Bölcseséged előtt kitakarva van
 A' mult és valamit hoz idő még.
 Szemed vigyáz jó hiveidre
 Mint az éjek' élete, a' nap,
 Földre vigyáz és osztogat áldást.
 Ne hagyd oh kezcim' mocskolni vérrel!
 Jót az senkinek soha nem szül;
 'S a' nem akarva megöltnek is üldözi
 Képe, akárhova menjen, az ádáz
 Gyilkolót 's ijeszti gyakorta.
 Minthogy az istenek a' nap alatt is
 A' jó emberi nyájra gyönyörrel
 Néznek és szeretik rövid éltét
 Nyujtani boldogul, és úgy akarják,
 Hogy sok olyan időre tegyen szert,
 Mellyben vigan örülhet az ég 's föld'
 Kellemét csodálva, szeretve.

Érdekes és oktató talán, de felette hos-
szadalmas volna ezen egyes hiányok' tagolga-
tásába 's vitatásába ereszkednem, úgy mint
azt apróbb költeményeiknél Gellert és Ka-
zinczy tevék. Ohajtanom kell azonban, hogy
ezen tagolgatást a' kijelelt helyeknél az ol-
vasó nélkülüm is megtenni képes lett le-
gyen, — mit én azonban, ha kívántatni fog,
örömmel teendek, — mert csak ezen részle-
tekből kellene végre is bebizonyítanom mind
azt, mit itt a' fordítás' nem egyes hanem
főbb hiányairól általányosan fogok, 's első lát-
szatra talán igen is keményen mondani.
Láttuk az első mutatványból, hogy a' for-
ditó e' helyett: *borzadó érzettel vagy szívvel*
ezt mondja: *borzadva; elmém meg nem szo-
kik* helyett: *én meg nem szokom; olly sok*
év helyett: *régóta; hosszú* napokat helyett:
*órákig; ajaki elől elemésztí a' bú a' legkö-
zelb gyönyört* helyett: *bútól emésztve érzi*
szüntelen szívét, 's száz effélet mond, 's így
épen azon érzéki, érzékítő ideákat hagyja-
ki széltriben, mellyek a' költői előadásnak
általában egyik lényegi, a' jelen eredetinek
pedig egyik fő's uralkodó szépségét teszik.
Uralkodót mondom, mert nem nehéz észre
venni, hogy itt, az eredetiben t. i., ez a'
tisztá, egyenlő menetelű, sajátkép poetai

stylus, ez a' rendkívül gondos és nemes dictio, 's ez a' bájos zengzetű, inkább lyrai mint dramai rhythmus nem az előadó költő' szeszélyéből 's céltalan ügyességéből származott, hanem mélyebben, t. i. magokban a' felvett személyek vagy szerepek' karakteriben gyökerezik. Itt mindenik személy' szellemi karakterének egyik fő 's köz vonása az, hogy bennök a' legtisztább, legmagasb, legnyugalmasb speculatio a' legélénkebb obiectiv szemlélettel, tehát a' gondolat mindig az azt nyomban követő képpel, van párosulva; itt mindenik személy, Iphigeniától egész Arcasig, a' maga individualis sajátságain kívül költő egyszersmind. — 'S most a' fordító kihagyja a' képet: marad az abstract, prosai gondolat; kellene hallatnia beszélő, conversáló, okoskodó költőket, 's ő hallat ugyanannyi feszes, karaktertelen, prosai csevegőt, kiről nem tudja sokszor az ember, miért gyötri, szaporítja ugy a' szót, 's miért nem beszél egyenlőn 's egyszerűn, mint más ember. — Nem mondhatunk jobbat a' fordító' dictiojáról, melyre itt, mint a' goethei páratlan tisztaságú 's csinú dictio mutatja, ismét különös gondot kell vala fordítani, 's mellőzni mindent, mi a' prosai pongyola toll' és ejtés'

mindennapisága - 's gondatlanságára emlé-
keztete. Mennyire nem tévé ezt a' fordító,
látjuk a' *de hát ha, .. is .. minthogy .. gya-
korta .. szüntelen .. az a' 's effélék' gya-
kor ismétletéből 's az illy részint erőltetett,
részint a' füzetre nézve is egészen prosai
mondásokból: Az a' butól emésztve érzi
szüntelen szívét .. Érdemed önkényti hódol-
lást méltán kíván .. A' sors' ércznyügét le-
oldva vizen túl vinni ... Ne hagyđ oh kezeim'
mocskolni vérrel .. akarhova menjen .. Im-
már ti is lejöttetek hát* (III. felv. III. je-
lenet) 's a' t. Végre mi az eredetinek főnebb
említett csoda szépségű rhythmusát illeti:
hogyan ennek vissza adásában a' fordító legke-
vesebbet felelt-meg a' hivség' törvényének:
mutatja a' kiírt második czikkely, hol az
eredetinek gyönyörű 's a' vers' közepén olly
igen érezhetőleg caesurázott trochaeo-dacty-
licusait olly példátlan darabossággal — melly-
ben kétségkívül a' prosai silány dictionak
is nagy része van — vannak vissza adva, 's
hol egykét sort, névszerint a' 9-iket: *Šzemed |
v̇igyáz | jó ḣivē | idrē, (Und dein | Blick
ruht | über den | Deinen).* 's a' 12-iket: *Ne
hagyđ | oh keze | im' mocs | kolni | vérrel, (O
ent | halte vom | Blut meine | Hände) - nem*

tudunk a' schemával megegyeztetni. — Mí-
dön ezeken kívül egyenes értelemtéveszté-
seket is találunk, millyen például az, mi-
dön a' második mutatványban Diana' világa
t. i. a' *hold* helyett a' *napot* mondja az *éjek'*
életének; és a' III. felv. II-ik jelenetében
ezt: Bald ist der *Krampf des Lebens* aus
dem Busen hinweggespült, így adja: Az *élet-*
ostromló görcs (!) már *kiázik mingyárt me-*
lyemből (!) 's t. eff.: akkor sajnálnunk kell,
hogy a' nagy tehetségű fordító, ki már olly
sokat 's jelesül fordíta magyarra, e' művet,
mellynek szépségeit 's így nehézségeit, azt
tartom, senki sem érezheté jobban mint
épen ő, olly kevés figyelemre és studiumra
mértatta. Kétségkívül, ha a' fordító csak
egyet igyekezett 's birt volna az eredetinek
említett szépségei közül egész fordítása' foly-
tában hivebben adni vissza, műve az erede-
tihez hasonlatosb, 's érdeme a' művészet
iránt tagadhatatlan lett volna, holott most
munkájának egyéb bece nincs, minthogy
benne általában *tűrhető prosát tűrhető iam-*
busokba látunk fűzve, mi talán *literatu-*
ránk' jelen állapotjában elég ok lehetett an-
nak kiadatására, de a' művészet' kíváhati-
hoz képest ezen esetben semmi, vagy a' sem-
minél csak igen kevéssel több.

Könnyebb feladatja volt Molière' fordítójának (I. a' czímet) annyiban, mennyiben itt nem költőcharakterek többé sajátlag költői beszéddel és rythmussal, hanem egyszerű, mindennapi polgárok, egyszerű, mindennapi beszéddel tűnnek-fel 's valának vissza adandók. De ezen *polgárok* Molière-nél mindnyájan művelt, eszes, elmés emberek egyszersmind, 's bár nem szokatlan, nem mély, de gazdagon körzött 's consequens karakterűek; a' beszéd nála társalkodási köz beszéd ugyan, de egyenlő, tiszta és nemes és kiváltkép franczia, azaz saját szólásmódokkal — gallicismusokkal — tele; végre a' rhythmust mi illeti: az olly kerek, sima, 's olly teljes és még is finom harmoniájú, millyet a' másként nehézkes alexandrinek véleményem szerint csak a' franczia — különben igen tagolt 's hangpompátlan — beszédnek adhatnak. De bármint vélekedett legyen ezekről a' fordító, annyi világos, hogy a' hivség' nagy törvényét mindenben 's mind végig szem előtt tartotta, 's kívánatinak eleget tenni sokban szerencsés is volt. Név szerint az által, hogy az eredetinek csaknem minden ideáit ugyanazon nemből 's szóformában igyekezett vissza adni: nem csak a' személycharaktereket adá egészen, cserbe

nélkül, hanem a' stylust is általában tűrhető hivséggel túkrözteté még ott is, hol a' Molièrenél igen gyakor gallicismusok az æquivalenst ritkán találó magyar fordítót leginkább elakaszthaták 's fordítónkat is gyakran valóban elakaszták. Továbbá nem roszul pótolják a' fordító' könnyű menetű, teljes és általában szép numerusú, noha gyakran caesurátlan, jambusai az eredeti zengzetes alexandríneit; 's így alig volna tetemesb gáncsunk a' munka ellen, ha (a' mit adnia legnehezebb volt) épen a' stylust nem szeplősítenék többször alacsonyabb kifejezések, 's ha kivált *dictioja* volna hitebb, nem olly pongyola, buborékos, hoszadalmas, prosai. *Ebben* a' fordítót egészen elhagyta tactusa, 's míg arra ügyelt, hogy verselése könnyű folyamú 's teljes numerusú legyen, annyi ismétléssel, szószaporitással, erőltetett 's kecstelen formákkal, kivált passivumokkal, töltötte meg sorait, mellyek a' dictiót csaknem minden kecséből kiemelék 's a' kölcsönös szoros kapcsolat miatt a' stylus' nemének, — melly már e' szószaporítás és lepcsesség miatt nem a' n e m e s e b b conversatioi többé, — sőt közvetve a' karakterhűségnek is ártottak, 's e' tekintetben szinte azt lehet monda-

ni, hogy Molière valamennyire bőbeszédű ugyan, de mindig fővárosi 's művelt, a' fordító pedig inkább kisvárosi, csacska és felpór népet beszéltet. De ime itt bebizonyi-

L'ÉCOLE DES FEMMES.

ACTE I. SCEN. I.

Chrysalde. — — — — —

Ainsi, quand à mon front par un sort qui tout mène,
Il seroit arrivé *quelque disgrâce humaine*,
Après mon procédé je suis presque certain
Qu'on se contentera de s'en rire sous main;
Et peut-être qu'encor j'aurai cet avantage,
Que quelques bonnes gens diront que *c'est dommage*.
Mais de vous, *cher compère*, il en est autrement,
Je vous le dis encor, vous risquez *diablement*.
Comme sur les maris accusés de souffrance
De tout temps votre langue a *daubé d'importance*;
Qu' on vous a vu contre eux un *diable déchainé*:
Vous devez *marcher droit* pour n'être point *berné*
Et s'il faut que *sur vous on ait la moindre prise*,
Gare qu' aux *carrefours* on ne vous *tympanise*.
's a' t.

ACT. IV. SCEN. I.

Arnolphe.

J'ai peine, je l'avoue, à *demeurer en place*,
Et de mille soucis mon esprit s'embarrasse,
Pour pouvoir mettre un ordre et dedans et dehors
Qui du *godelureau* rompe tous les efforts.

tásúl egypár rövid példa, minden további commentarius nélkül, 's csupán a' gallicismusokat jelelve nagyobb figyelmeztetésül az eredetiben ki:

N Ő K' I S K O L Á J A.

I. FELV. I. JELEN.

Intai. — — — Igy,
 Ha bár a' sors' vaskénye homlokomra olly
 Idomtalan czimert tűz is: bátor vagyok
 Azt hinni, hogy illy viseletem mellett, kik azt
 Megsejtik is, csak legfőbb köpönyeg alatt
 Fognak mosolygni, sőt talán a' jámborabb
 Lelkek sohajtva mondani: „Be sajnálom őt.“
 De nálad ez másként vagyon, kedves komám,
 Te, újlag mondom, síkos pályára lépsz.
 Minthogy szavad kiméletlen csipdezte a'
 Türelem miatt vádoltatott férjek' hírét,
 Minthogy reájok nézve egy lánczról leoldatott
 Sátán valál: tapogatva járj 's ójad magad'
 Hogy rá ne szedjen Chlorisod; máskép, habár
 Csak körömnnyit sejtened körülted a'
 Tőled gunyoltak, érzeni fogod mérgőket.
 's a' t.

IV. FELV. I. JELEN.

Balázszi.

Alig lelem helyemet. Ezer gond éledez
 Agyamba', hogy kívül belül olly rendelést
 Tegyek, minő kell, hogy ezen érzelő uracs'
 Mesterkedési füstbe menjenek. Minő

De quel oeil la traîtresse a soutenu ma vue!
 De tout ce qu'elle a fait, elle n'est point émue;
 Et bien qu'elle me mette à *deux doigts du trépas*,
 On diroit, à la voir, qu' *elle n'y touche pas*.
 Plus en la regardant je la voyais tranquille,
 Plus je sentoís en moi s'échauffer une bile,
 Et ces bouillants transports dont s'enflammoit mon cœur
 Y sembloient redoubler mon amoureuse ardeur.
 J'étois aigri, fâché, désespéré contre elle,
 Et cependant jamais je ne la vis si belle;
 Jamais ses yeux aux miens n'ont paru si perçants,
 Jamais je n'eus pour eux de désirs si pressants;
 Et je sens là-dedans qu'il faudra *que je crève*,
 Si de mon triste sort *la disgrâce s'achève*.

's a' t. 's a' t.

Említést érdemel, mint szerencsés, ugyanezen IV. felvonásnak II. jelenete (Balázi és az ügyvéd); ugy szinte a' III. felv. II. jelenetében előjövő házassági szabályok' versezete.

Végre legkönnyebb feladatja volt a' két elébbihez képest Nota'fordítójának. Ismert, mindennapi karakterek; a' legegyszerűbb, mindennapibb conversatioi stylus; kötetlen forma. Illy esetben legalább azt lehet reményleni, hogy az olasz beszédnek egykét sajátabb kifejezését és fordulatát szerencsésen mímelve 's ez által sajátinkat valamikéval bővülve, gyarapúlva fogjuk látni; de a' fordító az eredetinek egyszerű, természetes menetét sem birta vissza adni 's álta-

Arczával állta-ki a' hűségtelen leány
 Tekintetemet! Ő meg sem indul mind azon
 A' mit mivelt, 's noha engemet siromba dönt,
 Még is, reá tekintve, úgy vélnők, hogy egy
 Ujjal se' bánt. Rá nézve, mennyivel nyugodtabbnak
 Találtam őt, keblemet a' méreg annyival
 Inkább dulá, 's ezen hevültség, melly belől
 Égete, szerelmi vágyomat kettőzteté.
 Hülék-fülék haragomba' 's még is őt soha
 Illy szépnek ezelőtt nem lelém, soha szemeim
 Nem láttak olly ígézetet szemeibe' még,
 Soha olly sovár vágyak feléje nem vonák
 Belsőmet. Érzy egész valóm: ha megtelik
 Ezen keserű pohár, halál' fíja leszek én. —

's a' t. 's a' t.

lában feszes, erőtetett beszéddel él. Egy
 példa húsz helyett (II. felv. VII. jel.): *A'*
kisasszony a' természettől nyert 's
atyjától adott utóbbi kiművelt etése által tö-
kéletesített természetével nem lesz
nem képes egy férj' boldogságát eszközteni.
Nem lesz nem képes! a' természettől nyert
természet! Nyert, adott, kiművelt, tökéle-
tesített természet! — — Micsoda stylus ez,
 és milly dictio! 'S az első felvonás' V. jele-
 netében egy *asszonyság* ezeket mondja: „*Mi-*
nő menykö lármát ütöttetek az éjjel? (Che
diamine di fracasso avete fatto questa not-
te?).. Szó mint száz, annyira felzavartátok
 fejemet, hogy *most is szédelg!* (Insomma,
 mi avete rotta la testa si *fattamente*, che me

le sento tuttora in giro.) Ez azt mutatja, hogy a' fordító a' magyar kifejezés' erejét vagy lágyságát tökéletesen nem érzi 's így azt egy műfordítás' kívánatinak megfelelőleg még nem bírja. Egyébiránt dicsérnünk kell a' stylus' tisztaságát 's nemességét, ugy szinte dictiója' gyakor rövidségét 's praecisioját vagy legalább az ezekre törekvést, mi a' magyar íróban már 's valóban igen ritka érdem. E' dicséretünk' általában mind a' három forditmányra kiterjed, 's e' tulajdonoknál fogvást azok a' magyarul olvasó 's irni készülő közönség előtt minden figyelemre méltók. Játékszinünkre nézve, ennek jelen állapotjában, a' három darab közül ítéletünk szerint csak a' második (Nők' iskolája) remélhet felvétetést és valamelly hatást.

***

II.

Ritka, csodás, rémletes és borzasztó lakhelye. Hasznos mulattató minden rendű olvasók számára. I. II. és III. füzet. Pesten, 1832—33. 8dr.

E' füzetek nem *minden*, hanem csak aljasabb rendű olvasók' számára írtak, mert műveltebb ember illyetén csodás, rémletes, szívborzasztó dolgokban nem igen sok gyönyörűséget talál. Céljának a' szerkeztető elég ügyességgel felelt-meg, mert a' munkában foglaltató leírások, mellyek gyakran határosak a' mesével, eléggé alkalmasak arra, hogy az olvasót éjjeli rémként borzassák. E' szerint tárgyait a' szerkeztető célirányosan választá, de nem nyelvét; mert azt csak nem tehetni-fel felőle, hogy nyelvével is borzasztani akarta volna a' magyar olvasót: ha igen, akkor itt sem tévesztette-el célját. Rec. legalább maga részéről bizonyossa teheti e' füzetek' szerzőjét, hogy stylusától igen megborzadt, mert az felette is erőtetett, srófon jár, darabos és nehéz értelmű; tömve van olly beszéd és szóbeli

neologismusokkal, mellyeket az újítás' legbuzgóbb baráti is, izléssel birván, javalni nem fognak. Már maga a' cím a' *nak*, vagy a' *nak* helyetti jel' kihagyása miatt zavarja az olvasót. Az ilyenek pedig, hogy csak néhányat említsek, mint: *ellenet* (contrarium); *fére* (férje); *élelemet* (élelmet); *hévet* (hevet), *menekj* (menekedjél), *merengen a' csodát* (csodát bámulni), *váltóik az egész földön érnek* (egész földön értékek volt), *vétkezni* (magát védeni), *lelkijelenlét* (szellem - vagy, ha a' szerzőnek e' szó nem tetszik, lélekjelenlét), *vízesély* (vízesés vagy omlás), *gonosztétnök* (gonosztevő); a' *nők*, *nok* 's tb. végzetek többnyire hivatalt jelentenek 's azt csak nem fogja a' szerző állítani akarni, hogy legyen a' gonoszságnak is hivatala; *cseennevész* (Schmuggler) 's tb. efféle igen gyermekes 's egyszersmind hibás különködések azt jelentik, hogy a' szerző nem szükségből, hanem szenvedélyből újít 's erős föltétele van mindent másként mondani, mint eddig mondva volt, habár az mondva jól volt is. A' *tartózkodj*, *fogódj*, *nehány* 's több illy grammatikai vétkeket, mellyek csak vigyázatlanságból csúsztak-be, kijobbítgatni nem ártott volna. A' stylusra nézve nem lesz felesleg megjegyezni: a'

szerző igen téved, midőn azt hiszi, hogy azon stylus szép, hol az igékben a' mult idő helyett mindenkor félig mult használta-
tik 's a' multnak nem használtatása mint-egy szabállyá tétetik. Én azt hiszem, ('s tudom, hogy nem csak magam, hanem többen is velem), hogy a' stylistikai csín nem ebben, hanem egyébben áll. E' könyvben az imperfectumok halmozva vannak, 's gyakran még a' jólhangzásnak sincs elhagyások által áldozat téve 's bajosan találhatna valaki e' három füzetben harminczszor igét mult időben, a' mi végtére igen nevet-
séges erőködéssé válik az olvasó előtt. A' nyomtatási hibák hemzsegek minden lapon.

*P.

III.

Dayka' versei. Öszveszedte Kazinczy Ferencz. Második bővebb kiadás. Budán, 1833. 12dr. 192. l.

Introite, nam et hic dii sunt! — A' költő, kinek műveit itt egy bővebb kiadásban Toldy Ferencz' kezeiből veszi az olvasó, egyike a' magyar lyrai Musa' koszorúsainak, 's mióta őt Kazinczy a' nemzettel megismerteté, az értőknek 's jobb izlésűeknek kedvence vala: ámbár olvasóink nagyobb része, kivált az, melly a' lelkes, de ki nem tisztult izlésű Csokonainak tömjénez, mind maiglan nem tudja megfogni, mit találhatnak némellyek Dayka' verseiben 's mit találhattak eleitől fogva olly írók, mint Kazinczy és Kölcsey, kik felőle több ízben kedvezőleg és szeretettel nyilatkoznak ki; de a' nép' szava izlés' dolgában nem isten' szava 's itt gyakorta egyptár' értőnek ítélete százak' véleményénél több nyom.

Biráló azt hiszi, ki Daykát megítélni igazságosan és való szempontból akarja, an-

nak magát vissza kell tennie azon korba, midőn e' szép lángú költőnek lantja a' magyar Helikonon megzendült. Ő 1768. született, mintegy 20 évű korában írhatta első magyar verseit és így költői rövid pályája 1788. és 1796. évek közé esik. Az akkori jobb ízlésű költők közül Faludi és Ányos, Révai és Virág lehettenek példányai; mert Csokonai akkor tűnt-fel literaturánkban, midőn már Dayka nem volt; Szentjóni és Horvát Ádám, Verseghy és Baróti' műveikben pedig nem mutatkozik olly csín és kitisztult ízlés, melly tükör és példány gyanánt állhatott vala a' természettől finom érzésekkel kikészített keblű ifju előtt; és így, ki őt elődeivel fogja e' szempontból figyelmesben hasonlítani, könnyen meggyőződhetik, hogy az a' kényes ízlés, az a' válogatott beszéd és kifejezés, melly Dayka' műveiben még ma is feltűnő, nem annyira külső példányok' (legalább nem honiak'), studiumának következménye, mint inkább saját lelkének kiforrása volt. A' kik tudják, mi hatásu vala Kazinczynak ízlési superioritása íróink között mind azokra, kiket születésök nemesebb agyagból képzett kebel-lel álda-meg, azok fogják képzelni, mi befolyása lehetett Daykára is azon ismeretségnek,

mellyet 1790-ben ez ízlés és csín' született mesterével kötött vala: azonban ha szemünk előtt tartjuk Daykának azon műveit, mellyek mértéktelen versekben — következőleg a' Kazinczyval kötött ismeretség előtt — készültek, kénytelenek leszünk megvallani, hogy Dayka' ízlés' dolgában a' Gratiáknak csaknem úgy választott kedvence volt mint Kazinczy. Mi kényesen szövi Dayka beszédét, mi óvakodva válogatja szavait, mi csín és finomság ömlik-el művein, mi bajosan lehetne nála gondolatot, szót, kifejezést találni, melly ízlést sértene, mint hagyja e' tekintetben maga megett mind azokat, kik előtte írtanak, 's mint állhat példányúl még ma is sok költőink előtt! Ki ezekre, Daykát végig forgatván, figyelemmel volt, az nem fogja vak előszeretetnek mondhatni bírálónak azon állítását, hogy Dayka, ha költői pályája tovább terjed vala, 's ha műveivel korán megismertetett volna bennünket valamelly jöltévő kéz, szinte úgy epochát alkothatott vala ízlésünk' historiájában, mint alkotott kétségbehozhatatlanúl Kazinczy. Csak vak történet tehát, hogy Dayka költőink' ízlésére nem volt befolyással, kitünő befolyással, miként lehetett vala, ha művei számos évekig össze gyűjtetlenül nem he-

verték volna: de azért ő a' magyar költés-
nek örökre egyik nevezetesebb meteorjai kö-
zé fog tartozni 's a' magyar literatura' histori-
cusa nem lesz igazságtalan feledni, mi volt
ő saját szelleme' sugalmából az izlés' orszá-
gában.

Dayka' individualitása és költői charak-
tere félreismerhetlen bélyeggel vagyon mű-
vein kinyomva 's különbözik mind azokéitól,
kik nemzetünknel magokat a' költői pályán
kitünőkke tették. Ő nem ragad - el bennün-
ket merész, nagy ideákkal mint Vörösmar-
ty és Berzsenyi, nem meríti keblünket
mélyen elborúlt fájdalomba mint Kölcsey;
az ő Musája egy fiatal leány, tele jóság-
gal és szelídséggel; érzékeny nagy mér-
tekben, a' nélkül még is hogy érzelő vol-
na 's e' nagy érzékenység teszi, hogy gya-
korta bús, hogy szenved, mert az érzékeny
kebel könnyen sérül. Szavai panaszok és
súgás, hangjai melegek, forrók, de elfojó-
lottak, ritkán mennek kifakadásig 's rajtok
bizonyos megnyugvás a' sors' végzetében
mutatkozik. Könnyei hullanak a' kedves le-
ánynak, de arcját ügyekszik fátyolba rej-
teni, hogy ne búsítsa-el azokat, kik látják.
Ő vigasztalást nem közöttünk, nem e' föl-
lön, hanem attól vár, kire más kifakadóbb,

hevesebb lélek, megrázkódva tekint : a' haláltól ; 's a' halál neki nem rémítő vázkép, hanem szelíd, jóltevő barát, kinek keblében felnyílik a' nyugalom' országa, enyhül a' szenvedés ; azért, valahányszor e' jóltevő emlékezetében feltűnik, bizodalom' könnyei közt emelkednek epedő szemei az égnek messze ké kellő, de közel reménnyel biztató távolába. Szépsége e' jó, szelíd lyánykának nem ötlík egyszerre szemekbe ; öltözetén nincs semmi kitűnő, hanemha a' csín és egyszerűség 's ott hol más szépek szíveket fognak ragadni, ő alig leszen észrevehető, de a' ki egyszer szemeit figyelemmel függesztette rá, ki vonása' bájaiban azt a' szóval nem magyarázható kedvességet, szívjóságot olvassa, az örökre híve fog maradni, 's emlékkönyeket hullatand a' rég hamvadó felett, és az a' szőke fürtökkel ékes arcz, azok a' halvány vonások, melyekben jóság és heves, de még is szelíd fájdalom ül, azok az egekbe vágyó, még mosolygásokban is epedő kék szemek úgy fognak neki örökre emlékezetesek lenni, mintha valamelly raphaeli kéz varázslotta volna őket elébe halhatatlan ecsettel.

Daykának egész poesise lélek-festés, olly hív és való, hogy nem ismerék magyar

költőt, ki őt ebben felülhaladta volna. Míg más lyricusok érzéseik' következményit beszélik, ő előttünk hagyja érzéseit feltámadni, előttünk megyen végbe a' küzködés szenvedélyeivel; az érzés nála nem csak elmondva, hanem analysálva 's a' maga változásaiban fokenként előábrázolva van, a' mi mesteri kezet árul-el; mert jól vette észre az éles elméjű angol Bulwer, hogy az indulatok nem annyira a' magok' kitörésében, mint inkább támadásaik és küzdéseikben érdekesek, 's hogy Didónak küzdve előábrázolt szenvedélyei mutatnak Virgilnél leginkább mesteri kézre, hogy Medeának és Macbethnek szívharczaik rémítőbbek, mint nagok' eltökélése. Míg mások' szívök' állapotját festik, Dayka saját szívével látszik beszéltetni mit érez. Hangjain többnyire elfojtódás' van 's lantja' húrai fátyol alól zengenek. Miket ő mond, láthatlanok; csak szív foghatja-meg, külső érzékek nem; nála még az érzéki képek is abstractumokká válnak 's nem gyújtják-fel a' képzeletet. Külső természet őt ritkán hevíti-fel, magától ömlik-ki 's magában van egész poesisének forrása. Neki tárgyai, képei, epithonai mind szellemiek. Tekintsünk, például a' Titkos bú, 's Esdeklés című darabok-

ra, bennök minden a' lélekből van véve 's a' lélekre vitetik vissza: Homályos bú, előre-érezés, elfojtott sohajtás, rejtett ah, epedő gerjedezés, szerelmi bájos édesség, elhúnyt öröm, néma jajgatás, emésztő bánat, kínos édes nyögdelések, édes elragadtatás, ál vígság 'stb. ezek azon ideák, gondolatok, szavak, mellyekkel Dayka foglalatoskodik, mellyekről zeng, mellyekkel fest, 's szinte meglep bennünket gazdagságával a' pszichologiai kitételeknek, mellyekben egyéb iránt nyelvünk nem igen bővelkedik. Mi fogott volna az illy költő lenni egy psychologikusabb nyelvű nemzetnél! Dayka' stylusa egyszerű, csínos, minden virágok nélkül, proprius szólasokban-gyönyörködő 's még is — a' mi nem kis figyelmet érdemel — költői. Ezekből könnyű által látni, hogy versei finomabb érzésű olvasót, míveltebb embert kívánnak, következőleg, hogy Dayka nem lehet nagy publicum' embere, hogy ő mindig csak a' kisebb rész' kedvelte fog maradni, de azé, mellynek tetszeni nehezebb 's nagyobb dicsőség; 's ő ezen kis résznek örökre kedvencze leend már csak annál fogva is, hogy az illy psychologus poeta mindig igen ritka volt minden nemzeteknél.

A' Titkos bú, Esdeklés, Az esztendő első napján, Kazinczyhoz, Egy széphez, Menyekzői dal, azon művei a' költőnek, melyek őt feledhetlenné fogják tenni meddig magyar hang leszen 's leginkább igazolják, miket itt bíráló felőle monda. — Dayka még fordításra is illyetén psychologikus műveket választá 's közöttök néhányat igen szerencsésen adott vissza nyelvünkön.

Ha meggondoljuk, hogy költőnk' művei ifjúkori dolgozások, hogy őt már 27d. évében elvesztettük 's hogy egész pályája alig volt nyolcz esztendő's, nem kell e fájdalommal eltelnünk a' szép lelkű' ifju' halálán 's azon, hogy nem Kölcsey és Vörösmarty' korában született, 's nem most él közöttünk? Mi volt ő már is, még ifju elmével és azon idők' parlagságához képest, 's mi fogott vala később lenni, vagy épen korunkban! Úgy látszik költésünknek a' végezet nem kedvez, midőn Ányost, Daykát és Csokonait ifju korokban, Kisfaludy Károlyt pedig — a' még mindig haladót — pályája' közepéből kiragadozá' közülünk. E' veszteségek annál érzékenyebbek, minél kevesebb költői elméket látunk ifjaink között feltűnni.

Toldy e' versek előtt Dayka' biographiájával is megajándékozta olvasóit, melyet Kazinczy után írt. A' biographia melegen emlékezik a' költő felől, ítélettel és csínnal van dolgozva. Birálónak csak egy észrevétele van rá, melly a' Kazinczy által dolgozott biographiát is érdekli. Dayka' halálának éve, napja, helye feljegyeztetett: azt azonban sem Toldy sem Kazinczy nem mondják, ha Ungvártt temettetett e el, és itt is melly helyen, a' mit méltán lehet fájlalnunk, mert e' nemzetnél, melly, mint Kölcsey olly szívrázólag veté szemünkre, „saját jeleseit századok óta könnyezetlen látá sírba szállani“ legalább írásban kellene feljegyezve birnunk, hol hamvadnak azoknak poraik, kik egykor a' haza' dicsőségére éltek. Az Ungvárott megforduló, ki talán Daykának tisztelője, hiába fogja kérdeni hol nyugszik a' Grátiák' kedvelte? a' domb, melly egykor fölötte emelkedett, lesúlyede a' sok esztendő' terhe alatt, 's nincs ki a' szent helyet kimutassa többé.

Bajza.

IV.

FEdrusnak AuguStus szabadosának ESÓpusi meséi. Veszprém-ben. 1833. Sdr. 79 lap.

E' könyvet ismét valamelly vén tátos írhatta, gondolám, midőn czímére tekintetem; mert a' Mondolat' születése' helyéről, hol némelly pislákolók által az újítás' gyűlölségének örök tüze tápláltatik, hol a' nyelv' ügyét csupa megfenekléssel és mozdulatlansággal vélik néhány boldog hitűek előmozdíthatni, mit lehetne onnan egyebet várnunk, mint valami rozzant régiséget, vagy inkább mindennapiságot, mert épen azon urak, kik a' régi jó magyarságot kiáltozzák, ismerik legkevésbbé a' régieket 's nyelvök csak annyira eredeti tiszta magyar, mennyire gyermek-korunkban a' tisztos *Zopf* vala, minek megtartásáért sok zsíros szájú magyar szinte vérig küzdött.

Illyen egy munka tökéletesen megfelelt volna a' tájismerők' várakozásának, de a' várakozás most az egyszer megcsalatott. Igen is atyámfiak, veszprémiek és nem veszprémiek!

tudjátok-meg, hogy ez a' ti földitek és hazátok' fia a' legmerészebb újító, csakhogy egyszersmind a' legvadabb, legizetlenebb és legügyetlenebb is. Ő nem azért újít, mert azt a' nyelv' geniusza engedi, vagy szenvedí; neki arra igen kis gondja van; 's hogy az által szépítse, gazdagítsa, vagy mívelje nyelvét, ez még eszébe sem jutott: hanem mert szüksége van reá, hogy versei mértéket üsse-nek, 's mert — isten tudja miért? — végtére újítani is akart. Újításainak véghatárait nehéz volna kijelelni, ő újít az orthographiától kezdve egész a' szókötésig, sőt egész munkája újítást liheg, mert soha egészséges, jó vérű magyar illy fonákul nem beszélhet. *Légelőszőr* is tehát újít fordítónk fülhasogató, törvényszegő rövidítésekkel; millyenek: *szemtlen, fenyvt, nemzte, véltlen, irgység, virágzva, roszb, nyomt, esmertlent, vízt, tartoz(ik), érdemt, hasonlni, jól lak(ik), berejtöz(ik), alkalmal, színlvén, szök(ik), veszdelembé, rágalomt, éltnek, talándnák, tettz(ik), sorst, tör(ik), fogly, darvt, kellettlen, napként (naponként, *) odvt,*

---

^{a)} Illyen rövidítésekkel (időszakként, időszakonként helyett) más urak is élegetnek; de megköszönjük az illy rövidítéseket, ezek utóbb szavainkat minden

buj(ik), kérked(ik), buk(ik), gátljon, eltér(t), sestertiomt, étknek, étktől, roml(ik), mécsst, szerzni, varj(u), ju(h); különös, hogy *Jupitert* többnyire *Jupternek* nevezi, ide nem számítván, hogy az illyeket mint *gonddal*, többnyire egy d-vel, és így hibásan írja.

Másodszor újít avval, hogy szükség fölött és szokatlanul betűket szaporít, úgy-mint: böGni, rövidDen, terülL, pirulL, galLand(d)al, épPenN, akasztTva, bánNat-tal, lakolLok, sértetTni, nyitTván, kennY, fennY, szemJeidnek, góLlya; ide nem számítván az illyeket, midőnN, ottanN, mellyek hol egy, hol két n-nel íratnak, igen nagy consequentiával!

Harmadszor újít új szavakat koholva; például: *gyapos, bővelsz, dühölg, megjuhult, veszélyLtetik, helylendő* (tán javalandó) *örvendellő, fülész, fülmél* 's több *fületlenségek*, mellyekre a' szerző' főnák ízletének félreismerhetetlen bélyege van nyomva.

Negyedszer újít, vagy inkább ront, ígehajlítással (igeragasztással): láttódom (lát-

---

értelemből kirövidítenék. Napként is jó, de egészen más, mint a' *naponként* 's ezt annak, ki ír, tudnia kell.

szom, láttatom), kitessen(ék), forduljék(on), biztatódott, látszok, 's több illy monstrumok, minden elv és consequentia nélkül.

Legnevetségesebb, mikor a' régiséghez is érteni akar. Nála igen gyakran fordulnak elő a' *vön tön* igék, de többnyire hibásan használja p. o. „Ki királyá (álylyá) *tön* (tevé) magát,“ mert *tön*, *teve* határozatlan. A' *völ* igénél, melly sokkal szokatlanabb, mint a' *vön*, még inkább elveszti a' kengyelt, már itt azt sem tudja, hányadik személyben szól; mert *völ* annyit tenne, mint *vevél*, de fordítónk azt így használja (Függelék, 5. mese) „*völ* az ajándékot“ e' helyett: *vevé* az ajándékot. A' veszprémi tudós nem tudván, hogy a' *völ*, *töl* (vevél, tevé) második (nem harmadik) személyek, kényszerítve látta magát új conjugátiót csinálni — melly vakmerőségre még eddig senki sem vetemedett — 's alkotá a' *völsz* és *tölsz* második személyeket, mellyeket soha emberi fül nem hallott. Mivel továbbá azt sem tudta, hogy *vön* igének többese *vönnek*, ismét újat volt kénytelen koholni, 's bámulva olvasunk egy új csodát: *völnek*! Ime uraim, melly gyümölcsöző a' tudatlanság! Mondjam e hogy Phaedrusnak isten és ember előtt hivatlan fordítója, még ilyen igeajtogatást

is kohol: *levék volt?* mondjam e, hogy benne csaknem minden szó valóságos botrány, hogy munkájában még a' könyvnyomtatási hibák is saját eredeti bélyegűek 's csaknem számíthatlanok? mondjam e, hogy a' hibák' tarkasága és végtelen serege fölül túl minden képzeletet, hogy a' melly gonoszúl vét egyes szavakban, épen úgy gonoszabbúl vét egész mondásokban, a' szókötésben és előadásban. De ezt még bizonyítani kell. Ime tehát csak néhány példa a' sok számtalanból:

A' 3. lapon:

Farkas és bárány jövének egy patakra
Szomj *hajtván*.

- 5. lap. Idegen javakkal nem kérkedni *hog*y
'S inkább saját gunyával tengni *tessen*
Esopus e' példát bagyá nekünk fent.
- 7. lap. A' sastól nyomtt 's sujos sirást nyögő
Nyulat a' veréb dorgálta....
- 9. lap. *torkos* foggal....
- 11. lap. Melly sértett helyre vissza nem ki-
válnunk (kiváncozunk).
- 12. lap. Esztendők rongált (esztendőktől ron-
gált, évrongálta).
- 15. lap. Szóltnak mondatik (fertur locutus).
- — Ne tenne illy gyászt néki *hog*y sze-
génynek.

16. lap. Vadkannal *össze* a' számár talál-
ván. ....
19. lap. Mérgedt elharapás marva, egyki....
— — A' bűn' jualma (jutalma) ilyen,
hogy ha tudják...
22. lap. Nyúgcsendességre....
59. lap. Gepelyt (gépelet) mint rantnak (ránt-
nak) nagy sujost esik....
75. lap. E' boszontást tevéd ha a' kutyának
nem kiállnád....

'S ilyeneket találni csaknem minden lapon. Vagy talán ezek mind licentiák a' vers miatt? de hiszen a' versek is igen nyomorúk, numerustalanok. 'S micsoda ügyetlenség! a' Hanc ego polivi versibus senariis verset lefordítja: „Hatos versekbe csinoztam én azt,“ 's a' versek nem hatosak, a' mit azután illy jegyzéskével vél eligazíthatni: „Ezen fordításba(n) nem épPen.“ De nem csak nem *épen*, tudós atyámfia, hanem *épen nem*, EGY CSEP-PET SEM! mert a' versek épenséggel nem hatosak. 'S miért nem? Erről a' fordító maga sem gondolkodott, mert ez már ellenkeznék minden magyar-nemes-emberi commoditással.

A' mi a' fordítás' becsét illeti, arról csak szomorítót lehet mondani. Ezen költe-

mények leginkább gyermekek' számára volnának; de ki fog már illy zagyvalékot gyermek' kezébe adni, mellyet meglett ember sem ért? Illy czélra hasonlíthatatlanúl ajánlatosbak Virág' Költeményei Phaedrusként, mellyekben könnyű, tiszta, hibátlan nyelvet talál az olvasó. Fordítónkon legjobban meglátszik azon sikertelen erőködés, hogy eredetiét híven, vagy is szóról szóra adja, (mert a' valódi értelem' kitanulása czélján túl vala)'s képzelhetni, milly nevetiségekre vihetett e' törekedés író, kinek a' nyelv épen nincs hatalmában! A' ki kétlené állításainkat, olvassa az itt következő mesét:

Farkas 's bárány jövének egy patakra,
Szomj hajtván: farkas fellyülről ált,
Alább a' bárány jól. Kaján toroktól
Majd készttve, a' lator perlő okot kezd.
Zavarrá a' vizet mért tőd, beálva?
Midőnn iszok, mond a' felső gyapos de:
Hogy tehetém, kérlek farkas: vádodat?
Meritnem alá tőled fut a' folyam.
Az, igasság' ereje visszszavervén,
Hat holnappal, mond, ez előtt megszidál.
Felel a' bárány: nem is elltek akkor.
Az, uttse, viszonl, az apád szidott meg.
'S így, kapva, bűnetlen ölvé tépi.

E' mese olly emberekért íródott, *)
 Ártatlant el kik költött okra nyomnak.

Imé ez a' legelső mese; tehát nem egy mes-
 terségesen kikeresett, hanem a' legszembe-
 ötlőbb darab, mellyet már iskoláinkból so-
 kan ismerünk, 's mellynek fordítása nem
 valami kövágó munka 's még is mi lőn az
 a' fordító' kezében? Nem adhatta e azt a'
 fordító, minden erőtetetés nélkül, például így:

A' farkas 's bárány egy patakhoz jöttek
 Szomjtól üzetve. Fenn a' farkas állt, alább
 A' bárány sokkal. Akkor a' lator gonosz
 Torkától ingerelten így adott okot
 Patvarkodásra: Mért zavartad fel nekem
 Ivónak, a' vizet? de félt ellenben a'
 Gyapjas; hogyan tehetném, kérlek, a' mivel
 Vádolsz, hisz tőled foly le nyeldeklőmre víz?
 Igazság' fegyverétől visszaverten az
 Félév előtt, úgymond, szidalmazál. Felelt
 A' bárány: akkor még születve sem valék;
 Herakles úgyse! hát apád szidalmazott!
 'S így megragadva méltatlan széttépi őt.

Olly emberek miatt van írva e' mese,
 Kik ártatlant költött okokkal nyomnak el.

Ad rivum eundem lupus et agnus venerant
 Siti compulsi: superior stabat lupus,
 Longeque inferior agnus. Tunc fauce improba
 Latro incitatus jurgii causam intulit.

---

*) Épen az baj, hogy íródott (csak úgy mecha-
 nica), ha íratott volna, talán jobb lehetett vala.

Cur, inquit, turbulentam fecisti mihi
 Istam bibenti? Laniger contra timens,
 Qui possum, quaeso, facere quod quereris, lūpe?
 A te decurrit ad meos haustus liquor.

Repulsus ille veritatis viribus
 Ante hos sex menses male, ait, dixisti mihi.
 Respondit agnus: Equidem natus non eram.
 Pater, hercule, tuus, inquit maledixit mihi,
 Atque ita correptum lacerat iniusta nece.

Haec propter illos scripta est homines fabula,
 Qui fictis causis innocentes opprimunt.

Többel nem fárasztjuk olvasóinkat, végezetül csak azt jegyezve-meg, hogy ha csak így fordítatnak a' római írók, vajha inkább soha se fordítassanak. Mi hasznunk Phaedrus' egyszerűen csinos nyelvéből, ha az illy fordító által elmarczangoltatik? 'S általában ollyannak, ki ezt fordította írni sem kellene, vagy ha ettől magát meg nem óhatná, írna legalább a' nyelven, mellyet dajkájától tanult, de ne illy kereszténytelenül elcsigázotton, mellynek kínszenvedését 's fogcsikorgatását szinte kihallja az olvasó. 'S valljon az, ki e' munkát fordította, nem egyike e azoknak, kik az újítás' baráti ellen morognak? Mi mulatság volna az Veszprémbe, ha őt, mint az almára éhezett iskolás gyermekeket, a' szomszéd' fájának tiltott gyümölcsén, az újításon kapnák földiei, ha napvilágra jőne, hogy egy az újítás' csábjaira nézve régen

tűzkármentesítettnek vélt, erősen megvetett lábú, ok ellen rúgodozó, valóságos tős gyökerező magyar, végre mozdulni kezdett, 's járástól régen elszokott lábaival nevetségesen botorkázva, a' két magyar világ' nagy hahotájára, földhöz verte magát. Azonban mind ezeket az idő fogja felderíteni, addig is pedig jelentem a' tudós világnak, hogy ha isten éltet, én az újítók' botlásai felett egy igen kemény bírálatot fogok tartani, magam is barátja lévén az újításnak, restellem, azt szentetlen kezek által bitoltatni látván; sajnálom, hogy az azok miatt, kik ész, elv, ízlés, és meggondolás nélkül 's mintegy időtlenül tépik virágait, nem gyümölcsözheti a' hasznokat, mellyek tőle várhatóak valának. A' dolog méltó, hogy komoly szóba hozassék, 's reá épen most nagy figyelem legyen.

Z—y.

V.

A' tisztelkedés mestersége, vagy utmutatás, miként kell az embernek a' társaságokban 's az élet külömbféle környületeiben magát illendően, csinosan és udvarian viselnie; delin beszélnie, értekeznie, és mutatnia; egy Bokrétával és egy Nefelejtskoszorúval párosítva. Szerkesztette Lencsés J. Antal. Pesten 1832.

A' könyv' hosszú homlokczime már akaratja ellen is emlékeztette birálót némelly nagy robajjal kihirdetett grammatikátskákra, mellyek valamelly nyelv' megtanulását kétszer 24 orára ígéretik, de az illy dolgozatoknak aztán, midőn a' szoros szabályú kritika osztályozza őket, más helyet nem mutathat-ki, mint a' mi a' kereskedési életben az úgy nevezett *leichte Waaren*, vagy könnyü becsű portékákra nézve ki van mutatva.

Multa fidem promissa levant, ubi plenius aequo
Laudat venales qui vult extrudere merces.

Horat.

Szerzőnk kis könyvét négy szakaszra osztotta-fel, az elsőben tanit (tulajdon szavai) az *udvariságnak* és *finom illendőségnek* legszükségesebb rendszabásairól, a' második-

ban formulákat ád, mellyeknek tempójára közölheti a' gyakorlatlan szóban vagy írásban örvendezéseit, ajánlatait, tisztelkedéseit, sajnálatait: 'stb., 's ugy másnemű jelentéseket, meghívásokat rá-mára vonhat. A' harmadik rész *Bokréta* név alatt versgyűjtemény, mellyet egy két darabon kívül ismeretes költőink' munkáikból szedegetett-ki a' szerző. A' negyedik szakasz *Nefelejtszoszorú* czim alatt a' barátság és szerelem' emlékkönyveinek számára készült, 's az abban előforduló ötven darab emlékversezeteknek szerzőnk, ön vallomása szerint, a' tulajdonosa is. Nem volna szükség a' párányi könyvet tudományos szemponti bírálat alá venni, mivel az író mindenütt csak a' dolgok' külsejével bajlódik, 's ezen bajlódása is csak a' minden fáradság nélkül öszve hányt vetett gondolatok' felhordásából áll, mellyek tanítás és nevelés-mesterségbeli elvek nélkül magokra állván, systemátlan-ságok által már tudatjak mindjárt az olvasóval, hogy e' könyv kezdők' számára készült, kik abból a' tisztelkedés' szabályait megtanulván, azokat idő, hely, és körülmények szerint practice is használhassák.

Azonban mivel csaknem egy időpontban jelent-meg egy más hasonló tartalmú köny-

vecske illy czim alatt: „*A' mivelt érzékeny társalkodás, tisztelkedés, üdvözlések, a' magosabb csinoságú társaságba feljelenő ifjúság' számára Sebők József és Móth Endre által Pesten 1832.* melly még némelly tekintetben fenntebb hangzó mint bírálat alá vett könyvünk, szükségesnek tartotta a' bíráló e' tárgyat újra itt szóba hozni, mind azért, hogy arról több oldalról fejtsessenek-ki a' nézetek, mind kivált azért, hogy tanuló gyermekeink hamis tanításoktól megóvassanak.

Már mindjárt, hogy a' két könyvet végig olvasta a' bíráló, fennakadott azon, miért a' szerzők meg sem érintik a' tisztelkedés' szabályait tárgyzó literaturát? értem a' magyarul írott könyveket, mellyek e' tárgy körül forognak, 's kezdő ifjainkra nézve hasznos útatisztulás szolgálhatnának; mivel könnyen elhihetné valaki e' két könyv' átolvasása után, mellyekben régibb íróink' e' tárgyat illető fáradságairól emlékezet sincs téve, hogy azok tán feledték megírni a' tisztelkedés' szabályait, 's szerzőinknek jutott osztályba az érdem legelőször felnyithatni a' töretlen pályát.

*Avia Pieridum peragrans loca, nullius ante
Trita solo. Lucret.*

Ha nem olly szigorú is a' bíráló, mint p. o. Fejér György, a' könyvirók iránt, ki logikájában megkivánja tőlök, hogy ok nélkül ne fárasszák a' nyomtató prést, de legalább azoktól, kik másokat írásban oktatni akarnak, mint szerzőink is, méltán megkivánhatjuk, hogy állításaik alaposak, szabályaik nem csak követhetők, hanem szívet győzők is legyenek, mellyek a' gyermeket vagy kezdőt ál útra ne vezessék: a' miből önként foly, hogy a' popularis oktatási mód írásban nehezebb is, mint sokan vélik, mert gyenge vagy járatlan elmékbe kell bényomásokat tenni, azért a' melly igazságokat számokra lerakunk papirosra, azokért az embernevelés' tudományának főtörvényei kezdeskedjenek is, különben az oktatás egy oldalú lesz; szabályai tökéletlen decisiókká válnak, mellyeken a' praxisra kelendő ifjú keresztül kasúl fog bukdosni.

Meg kell vala ezeket itt elébb érintenem, habár a' szerzők' tiszta szándékáról nincs is okunk kételkedni, hogy jövődőre azok, kik a' tisztelkedés' száraz szabályait újra fogják kidolgozni, legalább azon kútfőket ne hagyják használatlanúl, mellyek magyar literaturánkban már feltalálhatók, mellyekhez, mint meg annyi lelkes elődolgo-

zásokhoz az embernevelés' tárgyában szükségképen kell annak a' hátát megvetni, ki a' tisztelkedésről készültebben írni szándékozik, ha azt nem akarja, hogy tanítványai, kiket urbanitásra nevel, örökre csak figuránsok maradjanak a' társaságban.

Illy lelkes elődolgozásoknak tartja a' bíráló Kis Jánostól még 1811-ben kijött fordítását Knigge' munkájának az *emberekkel való társalkodásról*, mellyből az itt bírálat alá vett könyv' első szakaszának nagy része kölcsönözve van, ha bár nem említi is a' szerző. Továbbá ide tartozik Fáy Andrásnak *Próbatétele a' mái nevelés' két nevezetes hibáiról*, melly 1816-ban látott világot, 's mellyben sok olly fontos igazságok vagynak lerakva, mellyeket a' tisztelkedésről író teljességgel nem mellőzhet-el. Ekkor látott világot Bilkei Pap Ferencz' *Világi ember* czimű könyve is Wenzel Gottfried Immanuel után. Használhatók e' tárgyban még Szilassy János' *Nevelés-tudománya* Budán 1827; az *Ifju bölcselkedő*, írta Imre János Pest 1730; *Isokrates' erkölcsi intései* Schedel Ferencz' magyar fordítása szerint Pest 1822; *Rochefoucauld reflexiói*, és *maximái* Kazinczytól. A' két utolsó Cicero után is nagyon ajánlható, ki maga

is írt az embernek tisztéről (de officiis), melyet Kovásznai Sándor 1795. már magyarul kiadott Pozsonyban. Ő mondja a' többek közt „*Gravissimae sunt ad bene vivendum breviter enunciatae sententiae* (de finibus 11. 6.). A' régibb dolgozatok közé tartozik Faludi Ferencz' *Nemes embere* is, Pozson 1787. Miből láthatni, hogy magyar literaturánk nem olly kopár a' fennforgó tárgyban, mint különben irócskáink gondolják, sőt tőlök méltán megkívánja a' kritika, hogy annyi elődolgozások után (nem értvén ezekhez a' külföld' ide tartozó literaturáját) valami helybenhagyhatót irjanak.

De lássuk már a' kiczimzett könyvben mi van megróni, mi megdicserni való.

Mindjárt az előszóban így adja a' szerző előmunkája' czélzatát: „Szeretet és barátság, megvetés és utálat között lebeg hosszú rövid pályánk, 's létünknek köre egy nem tudom minő, mindenből szövetkezett társaság. Csak akkor, ha abba illetjük magunkat, lehetünk szerencsések.“ Ennél többet egy szót sem mond az emberi társaság' természetéről, hanem hozzá fog a' szabályok' előadásához; mellyek, az író' czélzata szerint, *szerencsénket* eszközlik.

Röviden írni tudni nem kis érdem, de még is a' gyengébb elmékre nézve (mert ezeknek van írva a' könyv) nem ártott volna bővebben is kifejteni: mi hát a' társaság? mi a' társalkodás? mi a' szerencse? mert csakugyan társaságos állapotunk tisztelkedési szempontban (mert a' philosophiai egészen más) korántsem olly megfoghatatlan valami, mint az szerzőnk előtt rémlik; és haszinte szerzőnknek *ezen nem tudom minő mindenből szövetkezett társaságába* belé tudjuk is magunkat illetni szabályainál fogva, következik e abból, hogy csak így és másképp nem lehetünk szerencsések? Már maga a' *szerencse* szóval élés szerencsétlen kiválasztása a' gondolatjegynek, mert a' szerencse a' szó' széles értelmében csak vak történet, mellynek bizonyos szabályai nem lehetnek a' régi mondás szerint:

spargitque manu munera coeca — pejora fovens.

Szabályokkal szerencsét próbálni annyi mint lotteriában nyerni akarni: szorosabb értelemben pedig a' szerencse megtörtént dolgot jelent, mellynek világi haszna van, 's nem kétli a' bíráló, hogy a' könyv illy szellemből van írva, hogy t. i. a' tisztelkedés' szabályaitól a' materialis haszon elválhatatlan. De merő materialis haszonhoz kötni a' szép

társalkodás' törvényeit nem tarthatja a' bíráló helyesnek, mind azért, hogy nem úgy van a' dolog mindég, sőt többször ellenkezőleg, mind azért, hogy lelkünk' kívánatai a' szerencse szóval megaláztatva vagynak, mellyek pedig más nyomosabb tanítók szerint is (Niemeyer, Schwarz) csaknem egyedül regulázzák a' szép társasági köröket. Maga Montesquieu, ki a' *manière* és *politesse* alatt épen azt érti, mit szerzőnk a' tisztelkedés alatt, nem merte arra a' szerencse - hajhászatot rugóúl tenni, hanem a' kevélységben és szégyentől félésben keresi annak eredetét, nehogy azt gondolják rólunk, ha nem követjük a' tisztelkedés' szabályait, hogy az emberek' azon alacson rendéhez tartozunk, melly mindég magára volt hagyva. *Elle (la politesse) naît de l'envie de se distinguer. C'est par orgueil que nous sommes polis: nous nous sentons flattés d'avoir des manières qui prouvent que nous ne sommes pas dans la bassesse, et que nous n'avons pas vécu avec cette sorte de gens que l'on a abandonnés dans tous les âges (de l'esprit des Loix L. IV. Ch. 2.)* Nem kell a' tisztelkedés' mesterségének a' bizonytalan értelmű szerencse szót alapúl tenni, hanem erkölcsi okföből induljanak-ki íróink,

melly testi készségeinket, ügyességeinket egyedül képes megnemesíteni, midőn más oldalról azokat a' materialismus levonja a' durva anyagig, vagy mint egy sokkal lelkesebb nyelvű írónk (Fáy András) már rég elmondotta: „Az udvariság nem ellensége az erkölcsiségnek, sőt inkább olyan ő ezen, mint a' szép színes pallérozat a' drága házi készülétekben.“ Az ifjúságot tehát ne azért tanítsuk a' tisztelkedés' mesterségére, mert az által szerencsés lesz, hanem azért, mert erkölcsi kötelesség, kinek kinek, a' mivel tartozunk, az illendőségig megadni, különben társasági kapcsunk gyengülne csak meg, a' min túl hágva emberiségünk nem fogna kifejlédezni.

Más hason nemű állítása írónknak, mellyel első szakaszát megkezdi, így van: „*Min-den ember egyedül csak az a' társaságban, a' mié önmagát képezi 's formálja.*“ Igaz, hogy ezt szerzőnk Kniggéből vette át, mi a' régi iskolás diák themára emlékeztet: *Quisque suae fortunae faber.* Azonban isten őrizzen, hogy egy csak feltételesleg igaz állítmány abszolút igazzá is váljon! Szerzőnk' állítmányának még csak feltételes igazságát sem mentheti-meg, mert azt csak a' tisztelkedés' mesterségéből akarja némelly esetek-

kel bebizonyítani, holott ha körömig mind fejünkbe vettük is szabályait, 's azokat még álmunkban is repitive tudjuk, nem következik, és soha nem is következett, hogy legjobb alkalmaztatások mellett is társasági állásunk mindég illendő arányok között forogjon. Több kell arra, hogy az ember valaminél is több legyen a' társaságban, mint csupa tisztelkedési tudomány, még több kívántatik pedig arra, hogy boldognak is érezzük magunkat a' társaságban. A' bíráló újra Fáy Andráshoz utasítja a' szerzőt, kinek említett könyvéből megtanulhatni, hogy az önmagát képezés és formálás a' tökéletesítés' más két nemeinek, u. m. a' *kifejtésnek*, mellyet a' természet visz véghez, és a' *nevelésnek*, mellyet mástól kapunk, csak folytatása, mellyeknek fogyatozásait az önképezés nem fedezi-be, vagy nagyon ritkán, és mikor befedezi is (mert vagynak rá példák) azt mondja La Bruyère, nehezebb dolog az illyennek áttörni a' homályon keresztül a' társaság' tiszta napfényibe.

Szükséges és illendő is lett volna annyi elődolgozatok után szerzőnknek mélyebben felvenni a' dolgot, mellyről irt, és kivált a' határvonalt kijelelni, melly az ember' tisztét, vagy tiszteletbeli kötelességeit (Ci-

ceronál officia, a' stoikusoknál καθήκοντα) az erényt illető kötelességektől elválasztja, mire a' bíráló itt ki nem ereszkedhetik, hanem olvasóit Garwe' értekezéseire utasítja, mellyeket Aristoteles' Ethikája' elibe bocsátott. Már az illy 's ezekhez hasonló ellenvetéseket, mellyeknek legio lenne számok, ha a' könyv' szabályai rendre feltagoltatnának, nem kerülheti-el a' legpopularisabban irni akaró is, ha könnyűnek veszi a' szakmányt, kivált embernevelési tárgyban, miről popularisan irni majd még nehezebb dolog a' tudományos írásnál, mellyben tanult, felnőtt és tudós emberekhez szólunk, midőn amabban gyenge elméket vezetünk, mellyek a' tudománynak csak velejét vagy is quintessentiáját tehetik tulajdonökká, 's ha már a' közlöttleczkéeknek is fonák az alapjok, bizonyosan a' fonákságok is ki nem maradnak a' praxisból. Knigge, szerzőnknek, ugy látszik, útvezére, érzette jobban mint szerzőnk az efféle írók' kényes állását, azért a' tisztelkedés és társalkodás' szabályait nagyobbára mindenütt világosító okokkal támasztja, még is azonban szerényen megvallja (lap 60. 1. Sz.): „hogy az udvariság' törvényei nem mindenkorban kötelezők, hogy a' cerimonia'k' törvényeit könnyen

egynek tartjuk a' bölcsesség' változhatatlan reguláival, a' mire vigyázni kell, hogy egyiket a' másikkal fel ne cseréljük ;“ végre (l. 114. 1. Sz.) : „hogy a' tisztelkedés' mester-ségét az izlés' változandósága mellett lehetetlen pontosan követni, mihelyt a' nagy tengeren a' többekkel szüntelen együtt nem hajókázunk.“

Az illy vállomások felserkentik a' gyenge elme' figyelmét, 's a' dolgot megszokja annak venni a' mi, t. i. a' külső szin-nek fel nem áldozni a' valót, a' mesterkélést többre nem becsülni a' természetesnél, midőn szerzőnk' egész könyve, vagy is inkább annak első szakasza (mert csak abban érinti a' tárgyat) oda mutat, hogy a' nagy urak és asszonyságoknak kedvét megnyerni főfeladatja társalkodásunknak, és így a' tisztelkedés' mesterségének is, mellynek társalkodásra kell tanítani. Az illy alaptalan állításokról lehet már elmondani, ha azok életmaximákká válnának: *la forme emporte le fond*. Nem mentheti magát e' vádtól a' Sebők József és Móth Endre által kiadott felebb kiczimzett könyvecske is, mellyben lap 19. nyilván az mondatik: *A' szép nem pártfogása majd egyetlenegy út reményeink' céljához eljutni*. Ismét az ajánló beszéd-

ben: *Az úri asszony egy szóval, ajánlattal oda emelheti a' magyar nyelvet, hová évekig sem a' szorgalmaskodók.* Bizony kétségbeesett ügynek kell annak lenni, mellyen nem az alkotmányba szőtt philosophiai elvek, hanem illy hors d'vevres fordulatok segíthetnek, és mi hasznot várhatnak szerzőink az asszonyi nem' illy rendentűli felmagasztalásából? A' bíráló sem philosophiai az az a' priori, sem historiai, az az a' posteriori való helyes okokat nem lát rá; bővebben itt nincs helye nézeteit kifejtegetni, de hogy az az állítás, minél fogva *asszonyi pártfogás majd egyetlenegy ut reményeink' teljesítésére,* megvan róva a' historia által szükségesnek tartom megjegyezni, 's ajánlom e' végre a' *Luis, Chelidones, Flora, Precia* 's más hason nemű kegyelmeket osztogató asszony-ságok' karaktereit a' kutfőkből kitanulni, mert Cicero 's Plutarchus a' tárgyban más-kép gondolkodtak.

Említenem kell azt is, hogy az utóbbi könyvben valamelly olvadó romános érzés ömlik-el, melly könnyen elérzékenyülésre vezet, miről derék irónk Fáy azt mondja: „hogy az az akarát' beteges izgatósága; azért nagyon különbözik az érzékeny szívtől (Empfindsamkeit) ugy szinte az érzékenye-

déstől (Empfindelei), melly utolsó az érzékeny szívnek gyáva majmolása.“ És minő meghittség az a' szerzőktől, hogy abbeli kívánságokat sem titkolhatják - el, (tulajdon szavaik) minélfogva formulácskáikat tanulják meg a' tanítványok könyvnélkül, 's használják míg magok jobbakat nem adhatnak. —

A' bíráló pedig ifjaink és nevendékeink' hasznokra készebb azt javasolni: hogy azon üres formulák helyett, mellyekben csekély dolgokra herosi stylus vesztegettetett - el, (p. o. a' kisasszony' felelete mikor tánczra felszólítja az ifjú: „*légyen megkoronázva uraságod' szép ohajtása;*“ ismét: „*szerencsém' legszebbikét a' kisasszonytól nyerem, ha haza indulásakor karjaimat elfogadni kegyes leend*“ l. 131.) azon üres formulák helyett, mondom, tanulják-meg inkább (ha csak ugyan memorisálniok kell) Isokratesnek megmagyarosított erkölcsi mondásait, mellyeknek egész életekben hasznát veszik, 's alkalmasabbakká tételnek a' társalkodási tonusban magoktól is teremteni tudni, mert oda hiába visszük a' formulákat, ha ki nem fejlett ítélleti tehetségünk, 's egy *Aspasia*, *Ninon*, egy *Daschkow* herczegné vagy egy *Madame Staël* azt fogják mondani az illy elformu-

lázott férjfiak' társaságában, a' mit a' Mena-
gius' dámái mondtak hasonló esetben: *Il
pleut ici de l'ennui a verse.*

Visszatérve a' birálat alá vett könyvre
még csak azt említem-meg, hogy az elvek'
rosz felfogása miatt abban sok olly állítá-
sok lappangnak, mellyek nagyokat kicsi-
nyeket egyiránt sértenek, p. o. (lap 43.):
„Az előkelő személyek felette érzékenyek,
és igen könnyen megbántódnak, kivált ha
alacsony állapotból emelkedtek-fel.“

Ismét lap 44. „Az előkelők megaláztatva
lenni vélik magokat, ha valaki az öltözetben
hozzájok egyenlik, vagy talán még felül is
mulja, hiszen ő nekik mindenben elsőse-
geknek kell lenni.“

Lap 45. „Igen illetlen volna kérde-
len saját véleményét előhozni, vagy talán
még tanácsot is adni, hiszen az által nyil-
ván azt mutatná az ember, hogy ő legszebb
ismeretekkel diszeskedik, mellyek nem tar-
toznak az alantabb karba, hanem csak a'
felsőbb rangú személyeknél találkoznak.“ A'
biráló nem is tudja minek vegye az illy so-
rokat? satyrának? oktatásnak? tréfának?
vagy minek?

Lap 46. Szint olly illetlen a' nagynak
vigasztalással kedveskedni aggodalmaiban, ha

bár ő azokat észrevétetné is. Az ő lelke rakva van vigasztaló okokkal, 's nincs reá szüksége, hogy alább való által tétessék azokra figyelmetesekké. Az előkelőnek kedvetlen eseteiben nevetségesnek tartatik az alábbi karoknak részvétele.“ Mikor illy paedagogusok állanak - fel hazánkban, megérdemlik, hogy Quintilianussal utasítsuk-el őket az írói pályáról: „Nihil — nihil est pejus paedagogis, qui paululum aliquid ultra primas lineas progressi, falsam sibi scientiae persvasionem induerunt. Nam et cedere praecipendi peritis indignantur, et veluti jure quodam potestatis, quo fere hoc hominum genus intumescit, imperiti atque interim saevientes stultitiam suam perdocent.“

A' könyv' második szakaszában közlött példák írási és beszédi gyakorlatokra használhatók azok által, kiknek nem volt módjuk az íráson és olvasáson felül valamit tanulni, a' harmadik rész versgyűjtemény 's e' bírálat alá nem tartozik, elég lévén megjegyezni, hogy a' kiválasztásbau szerzőnk nem tévedezett. A' negyedik rész, vagy *Nefelejts*, felett sincs a' bírálónak mi megjegyezni valója azon felül, hogy az emlék-versek könnyű dolgozatok, de a' ki-

tüzött czélra némellykor és némellyek által a' köz életben használhatók.

A' mi a' stylisticát illeti, az elég popularis és érthető, legalább nem olly dagályos mint testvér társaé, de még is néhány kifejezései szerzőnknek megérdemlik a' rovást, mivel azok közkedvességet nem fognak nyerni, p. o. *delin beszélni*, *szégyenítő szegénység*, *fennmivelt ember*, *gyönyörölni szemeit*. Maga a' könyv' külső formája elég csinos, a' nyomtatás benne hibátlan, az ára 54 kr. pengőben, a' mit a' bíráló sokall.

Kállay Ferencz.

ANTIKRITIKÁK

'S ROKON NEMŰEK.

ANTIKRITIKAR

I.

ESZMÉLTETÉS.

A' KRITIKAI LAPOK' ANTIKRITIKUSAIHOZ.

A' Kritikai Lapok' szerkeztetője szükségesnek tartja a' maga antikritikusait figyelmeztetni azon illetlen módra, mely szerint sokan közülők a' Kritikai Lapokban megjelent álnevű, vagy névtelen cikkelyeknek önmagok koholnak írókat, 's felelnek olyanoknak, kikről csak homályos gyanújuk lehet, hogy ez vagy amaz cikkelyt írhatták. A' tett már magában is illetlen 's túl van minden renden, 's még az antikritikust sem vezeti semmi célra, mert a' gyanúba vett író, ha még olly erős declamatiók tartanak is ellene, az illy antikritikusnak röviden 's egypár szóval meg fog felelhetni azt mondván, hogy a' kérdésbe vett cikkely' írója nem ő 's az antikritikus' gyanúja alaptalan is, rágalmazó is. Még inkább rendén kívül van az, 's nem lehet egyébnek nevezni durvaságnál, midőn valaki mást gya-

núból korholván, még csak azt sem érzi tisztének, hogy gyanúja' okait elmondja: hanem minden hosszabb megfontolás nélkül kikél talán olyan ellen, ki épen nem vádolható 's nem is tud az egész fennforgó kérdésről. Szokássá kezd nevezetesen az válni, hogy a' mi a' Kritikai Lapokban névtelenül vagy álnév alatt jelent-meg, annak írása egyenesen, minden tétova nélkül a' Kritikai Lapok' szerkeztetőjének tulajdonítassék. A' szerkeztető ez úttal elégnek tartja az illy írókat tettök' mind igazságtalan, mind illetlen módjára emlékeztetni 's egyszer mindenkorra kinyilatkoztatni: hogy a' Kritikai Lapok' névtelen vagy álnévű czikkelyeinél csak mint szerkeztető veszi magára a' felelet' terhét, azaz, csak arról kezeskedik, miért adá-ki ez vagy amaz czikkelyt: de a' czikkelyben vítatott elvek, kifejezések, helyes vagy helytelen tonus iránt soha nem; és így ki ennekutána más czikkelyek miatt támadand ellene, mint a' mellyek saját nevével vannak megjegyyezve azokról előre kinyilatkoztatja nem fog mást hinni, minthogy igazságtalan 's más' becsületének neveletlen gázolói 's azon legalsó osztályához tartoznak az íróknak, kik rágalmazó, szitkos írásaikkal végig há-

zalják hazánk' városait élelmök' fenntartására 's gyalázatára honunk' climájának, melyben efféle paraj és gyom is megnő 's tenyészik. Illy emberek' szidalma fény. Gáncsaikra válaszolni csak az fog, ki velök egy osztályból való, az pedig, kiben csak középserű ész lakozik is és becsületében büszke, hallgatva fogja őket kikerülni, nehogy magát velök bemocskolja.

Bajza.

II.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

ÉS HORVÁT ISTVÁN.

A' magyar akademia magányosak' áldozataiból ugyan, de hazai törvény által 's nemzeti pártfogás alatt, állott-fel. Alkotásához tehát a' nemzet járult, törvényhozó hatalma' útján, egyes polgárai' alapítványival: azért a' nemzet' minden tagjának van joga munkálódásaihoz szólni 's azt menetelében ellenőrsége alatt tartani. Ezen nyilvános ellenőrséget elismerte a' törvény, midőn az intézettől évenként nyilvános számot veszen nem csak pénzereje' sorsáról, hanem munkálkodásai' 's törekvései' folyamatjáról is. Ezen számadás a' társaságnak első két évéről köz kézen forog, a' harmadik a' legközelebbi igazgatói gyűléstől váratik. Láthatja abból, de még bővebben láthatja a' nemzet a' tudós társaság' Évkönyveiben előadott történetekből, mit tett az intézet eddig, mint igyekezett mindenfelé

barátságosan kiterjeszkedő kezekkel 's minden hatalmában álló eszközökkel, a' hon' köz érdekeibe bevonni az elszórt külön erőket; mint sürgött zsenge életét ezen három rövid évében, melly alatt egy köz ínség' időszaka szegte félbe alig kezdett munkálódásait, a' halál pedig első rangú tagoktól fosztogatván-meg, érezhető hiányokat vágott rendeiben: e' rövid három évben — mondam — mint iparkodott még most gyenge erei mellett is rendeltetésénck, minél több ágai szerint, megfelelni, vagy, hogy megfelelhessen, a' szükséges készüléteket megtenni. Ehhez járul még az, hogy hazánkba csak rövid idő óta szállván az egyesületek' nemtője, a' mind eddig eldarabolva, elkülönözve volt sokféle és sok irányu erőknek egy célra rokonúl munkálendő egy testté surlódtatása 's egybekapcsolása varázsvessző-ütéssel nem történhetik 's így folyvást dolgozék az akademia belső rendezkedése' célhoz mind inkább vezetendő elintézésén: mellynek előlegesen alkotott terv kijegyezheti ugyan vonalait 's kell hogy kijegyezze, de csak a' praxis fejtheti-ki a' cselekvés' módjait minden külön esetben, 's így történt 's kelle történni annak, hogy ebben amabban kénytelen vala a' társaság határozatokat változ-

latni, megkezdett munkát félbeszakasztani, hogy az ujjban meghányt 's elfogadandó elvek szerint újra megkezdessék 'stb. 's mind ezt: mert végtére is a' tapasztalás' forumán kell minden tettnek keresztülmenni, 's e' forumtól nyerni helyben- vagy helyben nem hagyatását. Ki ezen fő figyelmet érdemlő környülményre nem ügyelve csodákat várt az akademiától, várakozását nem láthatta eddig beteljesedni; ellenben a' dolgot jól megfontoló, látván az akadályokat, ismervén a' nehézségeket, tudván hogy mielőtt az intézet kihathasson határai közül, elébb állnia kellett, hogy magát a' teendőkre elkészíthesse, mert készület nélkül nem alkothatni hasznost és jót: az olyan, mondom, csendes vigyázattal kíséri az intézet' menetelét, elhatározott véleményét akkorra halasztván, midőn az oda fogott érlelődhetni: hol valóságos egy testté összeforradva 's erőiben öregbedve, elhatározottabban fogja intézhetni maga is lépteit, hatáskörét pedig rendeltetése' minden ágaira kiterjeszthetni.

Dologismeret, sőt az erők' arithmetikájában csak középszerű jártasság is azt várathatták vala egy olly mindentudó embertől mint Horvát István, hogy különválva a' dolog-nem-ismerő közemberek-

től, kik a' társaság' élete' harmadik hónapjában kérdezeték már, valljon nem adott e a' társaság még ki semmit? gáncsait és meg-megtámadásait későbbre fogja halasztani, midőn azon szellem, melly a' társaságot vezeti munkálkodásiban, teljesen ki fog tűnhetni. Azonban nagysága' fenn egében más volt határozva. Ő jönnek találá az akademiát úton útfélen, írásaiban és nyilvános előadásaiiban mocskolgatni, sértegetni; 's tetteit már akkor, midőn azok csak készülöben voltak, bal világban mutatni. Megróta ezen bánásmódot már előttem egy részrehajlatlan hazafi ezen lapok' III. füzetének egy külön cikkelyében 's azt igaz valóságában állítá szem' elébe; én némelly újabb kiütéseire kívánom itt észrevételeimet közölni.

I. ZSEBSZÓTÁR.

„Hogy nekünk mindenek előtt zsebszótárra volna szükségünk, azt előbbre látó hazánk' fiai már csak azért sem vitatták, mivel valamennyi mostanig megjelent szótáraink jó formán, ha külsejükre nézve nem is, de minden esetre tartalmukra nézve, a' zsebszótár osztályba számláltathatók.“ Tud. Gy. V. 110.

Ezen észrevételre a' következő igazgatósági jelentés ada alkalmat Horvát István-

nak: „Mivel a' társaság' neve alatt kiadandó nagy szókönyvhöz minden magyar szó' hosszas összegyűjtése, megbírálása miatt több esztendő kívántatik, más külföldi társaságok' ilyen munkálatinak példája szerint, el van fogadva néhány tagnak, kik egyesületben magyar - német és német - magyar zsebkönyvet készítenek, ebbeli dolgozásra ajánlkozása 's mihelyt azt elkészítik, az ülések' is által fogják nézni, hogy az országszerte nyilatkozott kívánság' teljesítésére hajló készséget a' társaság kötelessége szerint előlegesen is bebizonyítsa. Ezen zsebszókönyvet azonban a' társaság még nem fogja magáénak vallani, 's azért kijöttét csak úgy eszközli, mint más külön írók' munkáját.“ 'S íme ebből Horvát István, a' nélkül hogy a' nevezett zsebszókönyv' tervét ismerné, hogy tudná: czíme egyedül a' formatumtól van e véve, vagy az eddigi szókönyvek' kivonata akar e az lenni: stans pede in uno csak hamar azt következteti, hogy az akademia által kiadandó zsebszótár olly nemű munka, mellyre nincs szükségünk mindennek előtt. De ki mondá azt: mindennek előtt? Kezdődő literatúrában anynyi a' szükség, az előleges szükség, hogy bármellyiket is kizárólag annak keresztel-

ni nem lehet. Hogy pedig nagy szükség
vagyon egy correct és a' többinél bővebb,
kézi használatra készült szókönyvre, maga
Horvát István sem fogja tagadni, ki az idé-
zett helyen megvallja, hogy minden eddigi
szótáraink tartalmukra nézve jó formán csak
zsebszótárak.

Melly nagy szótárt ön maga az akade-
mia fog dolgozni, mellynek két év óta sza-
kadatlanul gyűjti segedelmeit, teszi készü-
leteit; az a' nagy szótár, mellynek írása
's folyton folytatása egyik fő rendeltetése
az intézetnek, magában foglaland mindent
mi a' nyelvben fenn van, ide értvén te-
hát a' külön tudományok' és mesterségek'
ezer meg ezer műszavait, a' tájszavak és
szólások' végtelen seregét, a' dialectusok-
okozta változatokat 's mind ezeket előre
meghányt és elfogadott nyelvrendszer' ér-
telméhez képest, kritikai szellemmel meg-
bírálván, a' közmondásokban, az írókban
fenn lévő világosító, erősítő helyekkel kí-
sérve, állandó tekintettel a' szavak' erede-
tére, formatiójára, rokon vagy szomszéd nyel-
vekkeli hasonlatosságokra; az értelmet nem
fordítással, hanem magyarázattal visszaad-
va. De ezen nagy szótár' elkészülhetésé-
hez nyelvünk' eredeti természeténél fogva

talán több idő kívántatik mint a' mennyi alatt a' francia akademia győzte kiállítani a' maga nagy szótárát *). Azonfelül az úgy nem az első szükségnek, értjük a' nyelvünket tanuló idegennek vagy mindennapi olvasónak lehet szánva, mint nem vala a' francia **) 's az ismeretes olasz nyelvakademiaé annak szánva: hanem a' nyelvet philosophice tanulónak; 's célja az, hogy megállapítsa az ingadozó nyelvrendszert 's kútfejéül szolgáljon a' köz használatra dolgozó lexikographiának. Elismerték ezt az akademia' alaprajzát szerkeztető férfiak, először nagy szótár' készítését hagyván-meg a' társaságnak 's csak ennek elkészülte után tevéen különféle nyelvekkel magyarázott apróbb, azaz kézi, szókönyvek' kiadatását kötelességévé. Hogy ha tehát a' tudós társaság kizárólag csak az alaprajz által elébe szabott rendre ügyelvén e' tárgyban férfiasan előhaladna ugyan, de a' köz szükségre

---

*) A' francia akademia, melly 1635ben, Richelieu által nyert új szerkezete után, fogott a' maga nagy szótárához, azzal csak 59 év múlva, vagy is 1694ben léphetett-fel a' közönség előtt: noha azon intézet több készületeket talált, mint a' magyar akademia.

**) A' francia akademia szótára 140 év alatt (az az maiglan) csak eredeti öt kiadást ért.

még csak akkor fordítaná figyelmét, midőn a' tudomány' szükségének fogott megfelelni 's azoknak, kik egy, legalább a' legsürgetőbb szükségnek megfelelni kellő kézi ('s formájánál fogva zseb-) szótár' dolgozására önkényt kínálkoznak, elmellőzné ajánlatát, akkor bizonyosan Horvát István lenne az első, ki a' társaságot korholná, hogy egy ilyen, egy felől felette szükséges, más felől annyi költségbe kerülő munka' eszközölését magától elútasítja. Így tehát akár mit tenne az akademia, soha sem lenne szerencsés a' szertelen nagyságú Horvát István' magas tetszését megnyerni, 's kénytelen abban keresni vigasztalását, hogy a' többi halandók, kik nem olly irtóztató nagyok, a' szándékot kedvesen veendik.

Az érdekelt köz szükségre is figyelemmel lévén tehát a' társaság, addig is kívánta azt pótlani, míg a' nagy szótár elkészülvén, e' szerint ön maga foghat kézi használatul szolgálандó kisebb szókönyveket, melyekről azután ő maga felelhet is, készíteni.

Honnan gondolja pedig Horvát István, hogy ezen több írók' magányos szorgalma által készülő 's a' magyar tudós társaság' költségén sajtó alatt lévő szótár „tartalmára nézve is zsebszótár lesz“ nem tudom.

Én részemről biztos kútforrások után arról tehetem a' közönséget bizonyossá, hogy ha ezen könyv külsejére, azaz formatumára nézve a' külföld' zsebszótáraihoz fog is hasonlítani, bőségre eddigi magyar szókönyveink' mindegyikét külön felül fogja haladni. Mihez ha az értelem' helyes magyarázása, az új's tájszavak' vigyázatos választása is hozzá fog járulni: bizonyosan nem lesz az haszontalan szaporítása magyar szókönyveinknek. Minden esetre várjuk-be annak megjelenését, ne iparkodjunk előre is már nem kedvező véleményt támasztani iránta a' közönségben: 's mohó neki rugaszkodással ne áruljuk-el szándékunk' zavaros kútfőit.

II. RÉGI KÉZÍRATOK. SZINJÁTEKOK.

„A' magyar nyelv' gyermekségét előadni akarónak ismerni kellene továbbá igen híven és pontosan azon magyar nyelvet, melly a' régi magyar kéziratokban előfordúl. De mi kevés történt nálunk e' részről mostanig. Recensens (Horvát István) meg nem foghatja mi légyen oka, hogy ámbár első szoros kötelességévé tétetett az Alaprajzolatban (rajzban) a' magyar tudós társaságnak a' a' magyar régi kéziratoknak fölkerestetésök 's az elvesztéstől megmentésök, még is e' fölötté fontos célra semmi jutalom szólítások mind e' korig nem tétettek. Tiszteli Recensens a' mint illik és kell, a' derék víg és szomorú játékokat: de úgy gondolkodik még is,

hogy egy XIII. XIV. és XVdik századi magyar kézirat a' magyar nyelv' természetének tudományos ismeretét még most sokkal inkább előterjesztené, mint akár hány új derék eredeti víg és szomorújáték. Noha egymás mellett is megférhetne mind a' két nemes igyekezet." Tud. Gyűjt. V. 112.

Ezen czikkelyben Horvát István vádolja az akademiát mindenek előtt, hogy első szoros tisztét nem teljesíti, midőn régi kéziratok' fölkerestetésére jutalomszólításokat nem tett. Véleményem szerint Horvát István egyedül azért állította vádját így, hogy legalább egy része legyen igaz. Jutalomszólításokat, igaz, a' társaság nem tett, részint pénzalapjának meg most szűk volta miatt, de leginkább azért, mert nem vala reá szükség. Találatnak itt amott a' hazában nevezetes magyar régi kéziratok, mellyeket, ha a' társaság nem szerez-meg vagy irat-le magának, szintűgy elveszhetnek mint azok, mellyeknek lételéről talán csak jutalom' következtetésében fognánk hírt venni 's így mindegy bár melly rendbelieknél tétetik-meg a' kezdet, ha egyszerre mindnyájok' megszerzésére nincsen elég pénzerő. Hogy pedig a' társaság e' részben megtevé a' kezdetet, kellett tudnia Horvát Istvánnak, mert a' Tud. Gyűjt. 1833. III. 93-94. ön maga ezt nyomtattatá-ki: „Az elavult magyar

szavak és régi szószerkeztetes' tekintetéből nevezetes régi magyar kéziratok' közül e' négyet: a) Az ó testamentombeli némelly próféták 1382. b) Bátori László' bibliája 1450. c) Halabori Pap Bertalan' fordítása az ó testamentomból 1508. 's d) Sárospataki codex *) iratja a' tudós társaság könyvtára' számára.“ 'S hogy e' kezdetnél meg sem állt, tudja a' figyelmes közönség a' Jelenkor' 100dik számában álló titoknoki közlésekből, melyek 4dike ismét négy régi kézirat' leíratását, sőt a' társaság' újabb határozata szerint, a' hajdani magyar nyelvemlékek' leendő kiadatását is jelenti „Régi magyar kéziratok' gyűjteménye“ cím alatt.

De a' társaság e' nemben még többet is tett. Nemzetünk' történetei' kútforrásainak fölkerestetésére is fordítá már figyelmét **), későbbben megkezdendő azoknak is gyűjtögetését. Mind ezekre a' társaság folyvást fogja gondjait terjeszteni 's majd midőn jutalomszólitás nélkül már nem leszzen mit menteni-meg az elveszéstől 's pénzereje is addig folyvást szaporodni fogott, bizonyosan jutalmak' útján is rajta lesz mind

*) Vagy is Velykee György' magyar zsoltáros könyve 1522ből. (M. t. t. Névkönyv. 1833. I. 30).

**) L. Magyar Tud. társ. Évkönyvei I. I.

a' m. nyelvtudomány' ezen becses segédeit, mind történeteink' még eddig használatlan vagy ismeretlen forrásait világosságra hozni.

Vádja' folytatásában azt állítja Horvát István, hogy „egy régi kézirat' nyelvünk' tudományos esmeretét még most sokkal inkább elő terjesztené mint akár hány új derék eredeti víg és szomorújáték.“ Melly okoskodás, philosophiae doctor úr! Nem tetszett észrevenni úgy e, hogy a' két dolognak igen különbözők céljai? 's hogy ennél fogva a' kettőt egy cathegoria alá állítani vigyázatalanság. Régi nyelvemlékekből a' nyelv' természetét, történeteit, változásait vonjuk-el, 's így azok a' nyelv' philosophiai ismételére vezető eszközök, azaz: Horvát István szerint, a' nyelv' tudományos esmeretét terjesztik-elő. Más ellenben az eredeti szép művek' célja, mert süljenek-ki e' vizsgálásokból bármelly csodálatos szépségei a' nyelvnek, ezeknek a' nyelvben pusztta megléte nem fogja a' nyelvet halálától megmenteni, ha rajta folyvást új jeles munkák nem iratnak 's így, ha már egyet a' másiknak rovására kellene eszközteni, senki józan nem fogná kétségbe vonni, hogy az volna veszedelme nyelvünknek, ha eredeti munkák nem iratnának, bár milly cso-

da tulajdonait fedeznők-fel a' magyar nyelvnek nem csak XIII. de X. XI. századbeli kéziratok' segedelmével is, ha t. i. olyanok volnának. Ellenben élhetne a' nyelv 's élne is és dicsőségében virágozhatnék, ha mától egyetlenegy régiséget nem fedeznénk is fel többé, hanem a' külföld' lelkes elmeművei mellett becsülettal megállható eredeti munkáink napról napra szaporodnának. Értse tehát Horvát István a' különbséget, melly a' két dolog közt van. A' régiségek a' nyelv' tudományos ismeretét öregbítik 's így a' nyelv' belterjes (intensiva) emelését segítik elő: de ez a' nyelv magában csak eszköz, mellyel az eredeti elmeművek érnek czélt: midőn egyfelől műveltséget terjesztenek, más felől nyelvet is, mennyire ennek elterjedése a' népgyülemből nemzetet alkot 's alapja a' nemzeterőnek 's innen sarjadó nemzeti boldogságnak. Értse-meg Horvát István a' tudós társaságot is, mellynek épen az czélja, hogy hazánkban a' tudományok és szépművészetek honi nyelven műveltessenek *), vagy más szavakkal, hogy a' műveltség és honi nyelv terjedjen. Ki fogja pedig tagadni, hogy a' műveltség' 's

---

*) Alaprajz. 1. 4.

a' honi nyelv' terjesztésének jeles játékszíni művek első rangbeli eszközei. Lássunk játékszinünk' padolatán folyvást olly csínú 's olly szellemű műveket feltűnni, mint például a' bécsi, berlíni, müncheni udvarok' színein 's a' nyelv köz figyelmet, és kedveltetést nyervén, kapva fog tanultatni 's általa műveltség, nemzeti műveltség átszivárogni honi 's nem honi ajku lakótársaink' lelkébe. De van erre a' tudós társaságnak világos rendszabása is, melly így szól: „Gondja leszen (az akademiának), hogy a' nemzeti játékszín, egyik segéde a' hazai nyelv' kimiveltetésének jó darabokban szükségét ne szenvedjen.“ *) 's ennek következésében igyekszik is a' társaság mind eredeti jeles színdarabok' íratása, mind jeles külföldi művek' átültetése által a' nyelv és műveltség' terjesztésének e' hatalmas eszközt munkásságba hozni.

Kár volt tehát Horvát Istvánnak a' dolgok' illy állása mellett a' tudós társaságot annak gyanújába hozni akarni, mintha ez, csak a' játékszínre fordítaná figyelmét, holott az, mint Évkönyveiből már most kitetszik, buzgón igyekszik a' literatura' minden

---

*) Alaprajz. I. 19.

ágai előre vitelében : csak hogy némelly ágak a' nyelv' politikai sorsa' tekintetéből, sürgetőbb szükségeket mutatnak 's egyebekre ismét kevesbbé vannak hazánkfiainak elkészülve, mint hogy annyit tehessenek bennök, mint tehetnek egyebekben. E' végső baj' orvoslását siettetheti ugyan az akademia, de egészen csak az idő hajthatja véghez.

E' felvilágosításokat vegye jó néven Horvát István egy ollyantól, ki a' tudós társaságnak tagja ugyan, de azért nem elvakult véde, 's inkább barátja az igazságnak, mint a' tudós társaságnak, ki ohajt a' tudós társaság' minden munkálkodásaira észrevételeket a' hazafiaktól, de ohajtja azt is, hogy midőn ezen észrevételek alaptalanok, részrehajlók vagy talán épen méltatlanok, mindannyiszor ellenészrevétel nélkül ne maradjanak.

III.

LEVELEK.

A' KRITIKAI LAPOK' III. FÜZETE IRÁNT.

Aug. 10. 1833.

Ohajtottad, édes barátom, mint leveled mondja, hogy a' Kritikai Lapok' III. füzetéből Bíró Pál' Észrevételei kimaradtak volna, nem tartalmok miatt — úgy mondasz — mert azok' igazságáról meg vagy győződve, hanem egyfelől a' magam, másfelől pedig Horvát István' személye miatt. Magam miatt azért, mert Bíró Pálnak e' czikkelye Horvát Istvánnal hoz össze ütközésbe, kinek eddigleni tollharczait nagyobb részint az ellenkező felek' meghúnyáskodása és szégyenülése követte 's kitől sok okaid vannak barátodat féltened. Horvát István miatt pedig azért, mert e' jeles férfiútól az olvasó közönség szemlátomást kezd idegenedni 's szavára napról napra kevesebben hallgatnak, 's ha illy körülmények között lassanként még írók is támadoznak ellene, végtére

egészen egyedül fog maradni 's szava lesz: kiáltó szó a' pusztában. Mert az ellen, ki iránt idegenek vagyunk, még a' hamis beszéd is könnyen talál hitelt, mennyivel inkább az alapos és igaz. Nem jobb volna e, úgy mondd, inkább megkérlelni az olvasók' seregét Horvát István iránt, mint a' támadt idegenséget még akadozásokkal is táplálni és nevelni?

Sem magam sem Horvát István iránt nem vagyok veled, édes barátom, egy véleményben. Hogy Horvát István' tollharczait az ellenkező felek' meghunyászkodása, vagy mint mondani akarád, csatavesztése követte legyen, ez csak részint igaz nem egészen: csatavesztés követte némellykor, de gyakran nem. A' hit, melly Horvát István' győzödelmei iránt benned él, alkalmasint azon korból maradt-meg emlékezetedben, midőn mi igen ifjak még, az akkori évek' szelleméhez képest, azon szerény képzeletben élünk, hogy lehetnek 's vannak emberek, vannak hazánknak írói nagyok és kérdésen kívül csalhatatlanok, kiknek szava orakulumi bölcsesség, 's elég csak felszólalniok, hogy beszédöket diadal kövesse. Gyermekhit, édes barátom, 's gyermekképzelet! Az ifjúi szerénységnek szép bizonyága ugyan,

de érettebb korban gyenge ítélet' jele volna. Olly hit, melly mind magunknak, mind pedig literaturánknak csecsemő korát mutatja. Most, hála az égnek más időszakot élünk; erősbet és bátrabbat, ész' időszakát inkább mint képzeletét. Literaturánk és publicumunk ifjává kezd nevedekni, férfiúi erőt érez magában, hidegebb megfontolás és ítélet kezdenek országolni a' tudományok' világában, nem holmi ál istenek, kiket saját zavaros képzelmeink szültek. A' portentumok', a' csodák' száma megfogyott, kizáró privilegiuma senkinek sincs többé — mint volt csak tizenöt év előtt is — ítéleti csallhatatlanságra, most mindenikünk' szava kétségbe vétetik, vizsgáltatik, fontoltatik; ítéleteink csak annyit nyomnak, mennyit a' felhordott támogató okok. Nincsenek többé Herkulesek, meg nem győzhető Ajaxok, csak Goliáthok vannak legfelebb, kik ellen támadhat Dávid, gyakran ott is, hol épen nem vártuk volna. A' természet, legfelségebb ajándékát, az észet nem egy vagy egykét embernek adá, hanem többeknek, számosaknak; azért ne higyük, hogy legyen tudományok' országában férfiú győzhetetlen, 's olyan, kitől már előre rettegnünk kelljen. 'S aztán olly nagy szerencsétlenség e,

litteratori harczban meggyőzetni, hogy ennek félelme már előre távol tartson minden össze kocczanástól? Csak hiúság és hírvágy ne bántson bennünket, édes barátom, azonnal más szemmel fogjuk tekinteni a' dolgot. Megvallom, én kész vagyok a' tollharczra, ha az szükséges, vagy csak hasznos is, bár előre gyanítsam megveretésemet. Mert a' tollharczoknak, gondolnám, nem az céljuk, hogy bennök győzzünk 's hőskoszorúkat szerezzünk, hanem hogy az ideák' országát bővítsük 's a' tudományoknak használjunk. Hogy az össze ütközések szikrákat pattantanak a' kebel' mélyéből, mellyek talán örökre szűnyadva maradtak volna, azt nem igen fogja tagadhatni valaki. 'S különben is, édes barátom, ha illik engem féltened, csak úgy félthetsz, mint Kritikai Lapok' szerkesztőjét, ki ellen Horvát István csak azért kelhet-ki, hogy Bíró Pál' Észrevételeit kiadám, más tekintetekben józanúl nem támadhat ellenem a' ki tudja, hogy a' redactor csak a' munka' kiadásáért kezeskedik, nem pedig a' munkában vítatott elvekért, mint redactor pedig, reménylem, meg fogok felelhetni magamért az általad rettenetesnek vélt Horvát Istvánnak is.

Mi Horvát' említett győzödelmeit illeti, nyíltan megvallo, hogy ezen győzödelmek egy része merő előítélet a' mi részünkről, mint már érintettem, más részét pedig annak köszönheti Horvát István, hogy ellenkezői nem voltak olly csatakedvelők mint ő. Ismered, édes barátom, a' Schwartner ellen írt recensiót és így tudni fogod, melly becses dolgokat monda ott Horvát István 's melly sok igazat, de azon sok igaz között igaz e minden? Azok, kik el nem fogódottak, tudják, hogy némelly állítások csak azért maradtak a' véleményben igazak, mert rájuk sem Schwartner sem egyebektől czáfolat nem következett. Szerencséje volt Horvátnak az is, nem egyszer, hogy ellenkezőinek nem vala annyi vivói ügyességök mint neki, hogy gyakran nem olly fegyverekkel harczoltak, millyekkel Horvát ellen harczolni kell. Horvátnak, ki magát bámulandó olvasottsága és mindent elárasztó citatimai által bizonyos tudós nimbussal vette körül, kedvező volt az, hogy citatumait citatumokkal, olvasottságát olvasottsággal ügyekeztek némellyek leverni. A' gondolat nem vala célra vezető, 's a' tudományra nézve több kárt tön mint hasznot, mert maga az, hogy a' czáfolati próba nem sült-el

bizonyos hitelességet szerzett a' nem való állításnak is. Horvát Istvánt illy fegyverekkel csak az fogja meggyőzni, ki egész életét foliánsok közé temette, mint ő; ki emlékező tehetséggel naggyal bir, mit ő 's végtére, mit jól meg kell jegyezni, kinek kezénél könyvtárak állanak nyitva, mint neki; 's mert illy ember kevés van, kevés lehet, természetesen történik vala, hogy a' citatumokkal harczolás kívánt sikert nem ért, hogy czáfolat nélkül maradtak a' legparadoxusabb állítások is, talan kárára a' tudománynak, kivált historiának, melyet álmokkal 's képzeletszülte regékkel elárasztani nem nagy nyereség. Horvát Istvánnak nem citatumai fogytakozottak, nem olvasottsága hiányos, vagy emlékezete hűtelen, hanem logikája fonák, argumentációi gyengék 's ki vele hevristikai harczba fog elegyedni, annak ajánlom erre figyeljen leginkább, mert megmutogattatván az, mi könnyen hiszen Horvát mindennek a' mit *óklevélben* vagy régi codexben talál 's mint nem hiszi ellenben azt is, hogy a' nap fényes, ha csak diplomában írva nem olvassa, szóval megmutogattatván, hogy állításaiban több a' lelemény mint valóság, több a' képzelődés 's enthusiasmus, mint az ítélet, hogy következ-

tetései néha egész abszurdumig vezethetnek, akkor, úgy hiszem, az általunk képzelt óriási nagyságnak is sok részei fognak semmivé omlani. Azonban ezekre figyelmezzenek, kik Horváttal rokon pályákon járnak, állításait vizsgálgatni nem az én mezőm. Ő köveket fejteget a' bányákból 's rakásra gyűjti azokat; szándéka szép és nagy, 's ha ezen kifejtett 's rakásra gyűjtött anyagok alkalmasak lesznek arra, hogy belőlök majd egy teremtvő kéz félépítheti a' bámulandó historiai alkotmányt, akkor Horvát' izzadássai, számos nappali gondjai, éjjeli virasztásai a' magok' való fényében fognak feltündökleni 's akkor ki lenne igazságtalan és tompa ítéletű Horvát' buvárkodásainak megbecsülhetetlen hasznát tagadni? Azonban, ha e' dicső szándék, ha ez óriási fáradozások' minden gyümölcse csak az leszen, hogy Horvát ismeretlen üregek' mélységéből, ismeretlen köveket halmozott rakásra, mellyek azonban vagy keménységök vagy porhanyúságok miatt nem alakíthatók, nem faraghatók, 's az építő művész őket nem használhatja, akkor mind ezen nagy törekedések csak bámulandók lesznek, de igen kicsin hasznúak, 's akkor jobb volt volna Horvátnak jeles tehetségeit másra használni. Én

általában a' historiának ifjuságom' napjai óta, mint te, édes barátom, tudni fogod, barátja voltam, most pedig barátja vagyok minden egyéb tudományok felett; becsülöm a' történetvizsgáló' fáradozásait, mert történetvizsgálat nélkül nem támadhat történetíró: de csak ott becsülöm, hol való és hasznos dolgokkal foglalatoskodik 's becsülöm úgy mint eszközt, de soha nem mint czélt. A' mit nálunk sokan igen össze látszanak téveszteni. Én nem elégszem-meg annak tudásával *mi történt*, hanem azt kívánom kifejtetni philosophiai szellemmel — mert a' historia philosophia nélkül csak sovány emlékeztető chronika — *miért történt ez* vagy *amaz így és nem máskép* 's miért kellett *szükségképen így történnie*, 's én megvallom, bár mint szánakozzék rajtam és együgyűségemen Horvát István, ha historiai dolgokat írni fogok — a' mit tenni eltökélt szándékom — nem annyira arról leszen kedvem beszélni, millyen hímzetű vala sz. István király' palástja, hanem inkább arról, millyen vala azon ember' szelleme, kit e' palást ékesíte; nem annyira arról, egyenesen állott e' a' kereszt valaha a' magyar koronán vagy görbén, hanem arról, mi hasznot és kárt hoztak a' közjóra azon fejek, mellye-

ken e' korona fénylett; melyekből láthatod, hogy az én ízlésem és gondolkodásom a' historiai dolgokban Horvátéitól különbözik, 's hogy nálam nem mindjárt becses valami, mihelyt régi és ritka, 's hogy én nem tartom olly fontosnak mint Horvát István azt, ha *Kain* magyar név e, vagy zsidó, nem tekintem a' magyar historia' fő problémája gyanánt annak megfejtését őseink honnan eredtek, mert ez, ha világosságra hozza is valaha Horvát — a' mit kétlek — szép dolog lesz ugyan magában, de nem sok hasznú 's bár mi sok értekezéseket ír is össze Horvát felőle *figyelem gerjesztésül* azok a' polgári életre semmi tanulságosat nem foglalhatnak magokban, a' historia pedig csak úgy felelhet-meg céljának valóan, ha, mint Cicero mondotta, *magistra vitae* leszen, 's erre kell törekednie, nem pedig arra, hogy emlékezetünket szükségtelen vagy talán épen haszontalan ismeretekkel töltse-meg. Elmult azon 'kor, midőn a' világ elégnék hitte azt, ha az ember ismeretekkel bír, széles sok ismerettel, ma már tudjuk, hogy ezen ismeretek magokban keveset érnek, hogy céljoknak csak úgy felelnek-meg, ha őket az életben haszonra lehet fordítani. Az okosság becsesebb a' tudásnál, 's csak azon

élet emelkedhetik-ki az emberi gyarlóságok közül, mellyet az okosság vezet. Ha csupán azon ügyekszünk, hogy az embert tanulttá tegyük, haszontalan pedantokat, csömörletes tudákosokat fogunk nevelni saját kínunkra. Ezeket csak azért mondom, hogy érts-meg 's ne gondolj ellenkezést ön magammal, midőn egy felől azt vallom, hogy a' historia' barátja vagyok, más felől pedig azt, hogy Horvát' pályája nem az én pályám. Különb is a' historia egyike a' legkiterjedtebb 's szétágazóbb tudományoknak 's benne minden ágat nem tehet mindenki studiumává, de nem is kell tennie.

Azon mondásodra, hogy Horvát Istvántól az olvasó közönség idegenedni kezd 's azért nem kell ellene írni, azt felelem, hogy itt argumentumod igen sokat bizonyít, 's épen azért nem bizonyít semmit. Belőle nem csak az következik, hogy Horvát ellen ne írjunk, hanem az is, hogy mások ellen ne, vagy végtére, hogy senki ellen se írjunk, a' mit magad is nehezen fogsz akarni. Ha Horvát Istvántól az olvasó közönség idegenedik, azt sajnálnunk kell mindnyájunknak, kik tudjuk, mi sok hasznos dolgokat volna képes tenni e' jeles férfiú, ha mást nem tenne mint a' mit neki tennie kel-

lene, ha azt tenné a' mit tőle a' nemzet méltán várna: de a' helyett, hogy ő tudománya' becsesebb kincseivel, melyeket a' philologia és történetvizsgálás' hasznos és életbeható részeiben gyűjtött magának, gazdagítaná értelmi körünket, levegői képek után kapkod, bizonytalan világok' fölfedezésére indul, 's meddig azokkal tölti drága idejét elfogynak a' napok, melyek mindenkinek kimérettek 's oda vész egy becses élet, melly mind a' mai mind talán a' jövőendő kornak is hasznára virúlhathott volna. Ez az, a' miért Horváttól a' publicum idegenedik 's a' minek sem én, sem te, sem a' publicum, hanem csupán és egyedül ön maga Horvát oka.

Dec. 10d. 1833.

Láttad, édes barátom, a' Tudományos Gyűjtemény' augustusi kötetét? Tekints bele és bámulj! Horvát István a' Kritikai Lapok' III. fűzetére felel és pedig nem Biró Pálnak, hanem — képzeld! — *nekem* 's a' mi még csodálatosabb nem is Biró Pál' Észrevételeire, hanem azon kicsin bohózatra, mellyet Nyirkáló Ödön a' Kritikai Lapok' 128—129 lapjain közle, 's a' mi legcsodála-

tosabb Horvát' felelete, nem komoly és tudományos, mint eddigleni írásai, nem citatumokkal áradozó, hanem víg, bohózatos — 's hitted volna e? — *elméskedő*. Látod, barátom, melly csodák történnek a' világban, a' csigák tánczolnak, a' halak énekelnek, Horvát István pedig elméskedik! Ki hitte volna azt, hogy a' Kritikai Lapok varázserővel birjanak, olly komoly tudóst mint Horvát István elménecché tenni? 'S micsoda elmésségekkel van felelete megrakva? Azt kell látnod, édes barátom, 's akkor fogsz még igazán csodálkozni! Ime, itt küldöm a' Tudományos Gyűjteményt, olvasd. Tudom, jól fogod magadat Horváton mulatni. A' Kritikai Lapok' V. füzetében látandod, a' mit reá válaszolni fogok, mert valamit csak kell rá mondanom, szó nélkül nem lehet hagyni Horvátnak legnevezetesebb elmeszüleményét.

Mindenek előtt, édes barátom, tudodra adom, ki Horvátnak nagy tisztelője és buzgó védője vagy, hogy itt a' megtámadó fél nem én voltam, mert a' Kritikai Lapok' egész III. füzete *Bajzá*tól egy betűt sem mutathat *Horvát István ellen* és így akár minemű baj, kedvetlenség, alkalmatlanság fog e' hihetőleg támadandó pörből Hor-

vátra nézve keletkezni, azt mind ön maga szerzette magának. Hagyott volna nekem békét, miattam akár világ' végeig fürkézhettem volna vízözön előtti magyarjait, én nem fogtam vala dolgaiba szólni, valamint eddig nem szólottam, de neki nagy kedve van akadozni, csipdezni, és így, ha baj az, a' mi itt éri, nem mondhatja, hogy méltatatlanul történik.

Bajza.

IV.

E M L É K E Z T E T Ő

HORVÁT ISTVÁN' SZÁMÁRA.

A' Kritikai Lapok' III. füzetében — mint az olvasó előtt tudva leszen — Bíró Pál néhány észrevételeket tőn Horvát István-
nak egy és más a' Tudományos Gyűjtemény-
ben elkövetett botlásaira. Ezen észrevéte-
lek, bár mi tisztelettel voltak is mondva, fel-
lázíták a' maga felől nagy képzeletekben
élő embert, hogy a' Tudományos Gyűjte-
ményben magának a' vélt sérelmekért elégté-
telt vegyen 's fellázíták annyira, hogy korlát-
lan haragjában, sem rendet, sem illendőséget,
sem okosságot nem vala képes követni, vala-
mint nem gondola úgy nem érzett, nem tudott
egyebet azon czélnál, hogy rajtam boszúját
tölthesse. Tantaene animis coelestibus irae?
Megjelent írása ellenem, a' Tudományos
Gyűjtemény' VIII. kötetében, melly őt tiszte-
lőinél sajnálkozás' ellenségeinél mulatság'

tárgyává tette, nekem pedig bizonyítványúl szolgált arra, hogy ezek a' Kritikai Lapok még is igen szükségesek a' magyar literatúrában, 's hasznosabbak mint talán magam is előre képzelhettem. Csak most jelenik-meg az V. füzet belőlök, 's íme, ha semmi egyéb hasznot nem tettek volna is, okúl szolgáltak, 's alkalmat nyujtának arra, hogy a' magyar olvasó néhány ünnepelt íróját nimbus nélkül a' maga valódi alakjában szemlélhesse, a' mit egypár ízben egészen negative is eszközlöttek már, az által t. i. hogy léteznek. Az a' láng, mellyet e' kis füzet-kék gerjesztettek, még sem lehet egészen hiú és erőtelen, mint lassanként a' tapasztalás mutogatja, mert voltak, kik azt elfújni akarván a' nagy erőködésben ön lelköket fújták-ki — mint az új Muzárion, hogy mást ne említsek, bizonyítja — mások pedig, kik erősebbek valának, nem olthatták azt el, hanem ön szárnyokat perzselték-meg rajta. Ezen megperzseltek között, Horvát István az, ki sajnálatra legméltóbb, mert azon gyámoltalan arcz, mellyet e' különben jeles tehetségű ember a' Kritikai Lapokra írt feleletben mutat, annyira szívrehatóbb, mennyivel erősebbnek tartottuk 's tartjuk Horvát Istvánt minden egyebeknél, kik eddig

a' Kritikai Lapok ellen feltámadtak. Ez a' különben nagy dolgokkal foglalatосkodó, szélesen és hosszan tudományos férfiú, nem szégyenli itt egy ízetlen elménczé alacsonyítani magát. Ha én Horvát Istvánnak rosszát akarnék, arra kérném, hogy többször, sőt igen sokszor mutatná magát azon arczban, mellyben jelenleg mutatkozott, semmi ellenséges kritika sem foghatná őt annyira tenkre tenni, mint az.

Horvát István a' maga vastag elmésségeivel teljes jogot ada arra, hogy itt iránta kíméletlen legyek, teljes szabadságot, hogy mind magamnak, mind pedig a' publicumnak mulatságot csináljak belőle, azonban én ezen joggal nem fogok élni, mert Horvát Istvánt — habár óriásnak nem is, mint ő maga magát — még is valami jelesebbnek tartom, hogysem elméskedés, vagy nevetség' tárgyává (a' mi talán nem volna nehéz) tétessék. A' helyett hogy magamnak tréfát csináljak belőle, egypár komoly szót fogok hozzá intézni, emlékeztetőleg, a' mi, úgy hiszem, hasznosabb leend, mint holmi elme-pattogások, mellyek sem fejéret sem feketét nem mutatnak, vagy ha igen, csak valódilag elmés embereknél, a' millyenek Horvát és én nem vagyunk: de más részről mi-

dön a' versengő felek' egyike olly igen el-
merül a' bohózatba, mint itt Horvát, szük-
ség, hogy a' másik ügyekezzeék józanon ma-
radni, különben a' publicum nem fog felő-
lök ítéletet mondhatni, nem tudván, ha ko-
moly szót váltanak e, vagy csak gyermekjá-
tékot űznek egymással.

Mindenek előtt azt kérdem itt Horvát
Istvántól, a' kritika historia' emberétől, ki
magának pályát tűzött-ki, melly igazságot
és valót fejtegesse, mi okon támada ő a'
Tudományos Gyűjteményben *én ellenem?*
Mivel bántottam én Horvát Istvánt? Mellyik
lapja, sora, szava, az egész Kritikai La-
poknak, vagy általában Bajza' minden írá-
sainak, melly csak egy szótagocskát mu-
tat is Horvát István ellen? Ha a' Kritikai
Lapok' III. füzetében talált sérelmet, miért
nem felelt Bíró Pálnak, ki botlásaira észre-
vételeket tön, vagy ha Nyirkáló Ödön' ju-
talom-hirdetése volt a' laesae majestatis Hor-
vaticanae crimen, miért nem vön az el-
len elégtételt? Vagy ha azt hitte, hogy
Bíró Pál és Nyirkáló Ödön' én vagyok, mi-
ért nem fejtette-ki, mielőtt vakon ellenem
támada, hite' okait? Meg fogja ezt Horvát
bizonyíthatni és honnan? Mendemondákból
talán? mert a' könyvben semmi jelét nem

találhatta gyanúinak. 'S mi ember az, ki előtt hitvány mendemonda elegendő ok arra, hogy mást, ki neki nem vétett, nem csak vádoljon a' mi már maga is elegendő, sőt sok lett volna, hanem mint csalhatlanul vétkest egy egész olvasó közönség előtt alacson és mérges mocskokkal illessen? Nem tudta a' sokat tanult Horvát István hosszú literatori pályáján csak azon kis rendet és illendőséget is megtanulni, hogy védenünk csak az ellen kell és illik magunkat, ki megtámadta? Vagy a' magát óriásnak képzelő tudós, nem birt e azon kis logikával sem, melly őt arra intette volna, hogy hite és gyanúja' okait adta volna elő, mellyeknél fogva igazságosnak, méltánynak találta Nyírkáló helyett ellenem zudúlni? Nem azt lehet e minden efféle kikelésekre a' vádlott félnek kereken felelnie: Hazudság uram a' mit mondasz, szemtelen és vakmerő hazudság, mert ezt és amazt nem én írtam! Ha Horvát még eddig nem tudta, tanulja-meg Lessingnek e' szavaiból, mi czíme és neve van az olly írónak, ki kritikai vagy antikritikai vádainak nem a' könyvből, hanem privát tudományából meríti alapjait: „Jeder Tadel, jeder Spott, den der Kunstrichter mit dem kritisirten Buche in der Hand gut machen

kann, ist dem Kunstrichter erlaubt. Auch kann ihm niemand vorschreiben, wie sanft oder wie hart, wie lieblich oder wie bitter er die Ausdrücke eines solchen Tadels oder Spottes wählen soll. Er musz wissen, welche Wirkung er damit hervorbringen will, und es ist nothwendig, das er seine Worte nach dieser Wirkung abwägt. Aber sobald der Kunstrichter verräth, das er von seinem Autor mehr weisz, als ihm die Schriften desselben sagen können; sobald er sich aus dieser nähern Kenntniz des geringsten nachtheiligen Zuges wieder ihn bedient: sogleich wird sein Tadel persönliche Beleidigung. Er hört auf Kunstrichter zu seyn, und wird — das verächtlichste, was ein vernünftiges Geschöpf werden kann — Klätcher, Anschwärzer, Pasquillant.“

Ezeket vésse Horvát István mélyen emlékezetébe 's tartsa szeme előtt ezután valahányszor kedve ébredne valakit mendemondák után mocskai' tárgyává tenni.

Azonban tegyük félre mindezeket 's képzeljük a' sokat képzelni tudó Horvát Istvánna, hogy a' vádakat, mellyek által magát megsértettnek érzette, én írtam, akkor is úgy kell e egy Horvátnak ezen vádakra felelnie 's úgy kell e magát ellenök védenie,

hogy a' dolgról semmit sem szólva, engem *nehéznnyavalyásnak* *) 's kopott ironiáival nagy poetának, historicusnak, prometheusnak 's ég tudja minek nem nevez? 's úgy e, hogy a' tudós társaságra — mellyet nem tudom mi ésszel kevert ide? — mérges nyilakat pattant? Tehát ha mind ezen nagy elmés-ségek, mellyeket itt ellenem elmonda, nem csak elmés, hanem okos és való beszédek lesznek is, Horvát megtisztítandja magát? Melly gyönyörű okoskodóvá tették ezt a' „pragmaticus férfiút“ a' Kritikai Lapok! Ezt Horvát a' magyar Conv. Lexikon' védőitől tanulhatta, kik épen így harczoltak ellenem a' magok' ótalmára. Ízetlen tréfái helyett, mellyeket itt olly belső megeleégedéssel halmozarakásra, hasznosabb volt volna Biró Pálnak felelnie, ki dolgokkal vádolja őt 's komolyan 's okokkal, nem pedig bohóskodva, ki ollyakat

---

*) Megvallom, az ilyenek engem nem bántanak, mert: honor in honorante . . . 'S különben is, hogy őszinte szavamaiért, durva, mocskos czímekkel tiszteljenek — meg kedves magyar író collegáim, azt rég megszoktam 's nem akadok fenn rajta. Az lepne-meg inkább, ha már egyszer okokkal harczoló antikritikusom is akadna, mert mind eddig csak az egyetlenegy Balogh Sámuelnek jut azon dicséret, hogy dolgokról beszélt; jól e, rosztul e, az más kérdés, elég, hogy dolgokról 's a' mennyire tudott, okokkal.

mond, mellyek ellen méltó volt volna magát védenie: de ezt jobbnak vélte abba hagyni a' mindeneket összemorzsolással fenyegető athleta: mert itt nem lehetett volna molylikasztotta öreg codexekből harczolnia, hanem észet kellett vala ész' ellenébe tenni. És aztán, minek Horvátnak elméskedni akarni? Az elmésség nem olly nehézmozgású kezekbe való mint az övé, harczoljon Horvát tudományos fegyverekkel, így, hol igazsága lesz, bizonyosan győzni fog, holott elméskedései által csak ön magát teszi nevetségessé.

Szemrehányásokat teszen Horvát István, hogy nekem nincsenek foliansokban írt pragmatika historiáim még is a' tudós társaságnak a' historiai osztályban tagja vagyok, tudtára adván ez által melleseleg és hallgatva a' világnak, hogy ő pedig, a' historia' Goliátja, nem tagja a' tud. társaságnak, 's ez által magát összehasonlításba teszi velem — ki egypár historiai apróságot írtam — a' historiai pályán, a' mit nem csak megtenni, hanem már akarni is nevetséges vala 's igen nagy gyengeséget árul-el attól, ki egész életét a' historiának szánta 's legalább 20 évvel korosabb mint én. Mi az elsőt illeti: igaz, hogy nincsenek historiai folian-

saim: de e' szemrehányás, úgy hiszem, csak akkor nyomna valamit, ha én Horvát István' korában volnék, midőn a' historiai foliansok' készíthetése iránt már alkalmasint kétségbe lehet esni; most még talán korom nem áll ellent, hogy jövődőre nézve ne legyenek, nem mondom, foliansaim — mert ezek' készítését csak a' foliansokba szerelmesedett Horvátnak hagynám — hanem historiai dolgozataim. Vagy Horvát talán tudtomra akarja adni, hogy nem nagy reménysége van az én historiai dolgozataimhoz? Már ez olly dolog, a' mi Horvátnak teljes szabadságában áll; de megvallom, ha ő balreményekkel van is felőlem, azért még kétségbe esni nem fogok. Vigasztal és buzdít az, hogy Horvát csalatkozhatik is reményeiben, 's azon felül az, hogy Horvát irántam való reményeinek nem volna nehéz kitalálni kútfejét. Arra, hogy valaki magyar tudós társaság' tagjává választassék, úgy hiszem, literaturánk' jelen állapotjában nem szükségesek épen foliansok. Tekintsen körül Horvát István 's lássa, hányan vannak, kik a' historiai pályán, magyar nyelven foliansokat írtak, 's kérdeje ön magát is, ha írt e foliansokat? — Azonban, ha Horvát István magának azon mulatságot en-

gedte, hogy rólam mint historicusról szólnon, engedje-meg nekem is azon kis tréfát, hogy én is szólhassak egy pár szót róla mint historicusról. Horvát mintegy harmincz évű író 's e' hosszú írói pályája csaknem egészen és egyedül a' historiának vala szánva. Nem akarom azt mondani, hogy ő e' nagy pályán semmit sem tett, sőt azt mondom tett jeles dolgokat, mert az ő tehetségeivel nem is lehetett vala jelesek nem tenni, de ha még is ezen húzamos historiai pályát összemérjük azzal, a' mi hasznokat a' historiának valósággal tön, meg kell valtanunk, hogy azok mind Horvát István' ismereteihez, mind azon nagy lármákhoz képest, mellyeket annyi idő óta mindig támaszt, csekélységek. Horvát' számos értekezései csaknem mind töredékek 's készületek, tele nagy ígéretekkel 's tudományos fenyegetődésekkel; mert, kivált legújabbán, Horvát nem írhat két lapnyit, a' nélkül hogy ne *ígérne* 's ne fenyegetne bennünket, mi nagy dolgot fog majd ő egykor végbe vinni. A' mik értekezéseiben főkép kívánnának megmutatást, azok nincsenek megmutatva, hanem csak ígérve megmutatások. Mi egyéb a' Rajzolatok című munka, ez a' hypothesisek' etymologico-historicus codexe (mint

Nyirkáló igen jól nevezte) ígéreték' tárá-
 nál? Mi van ott bebizonyítva? Nem csupán
 és egyedül azt foglalja e e' munka magában
 Horvát mit hiszen? 'S kit fog az okokra
 nem épített pusztá hit meggyőzni? Horvát
 azon igen nagy tévedésben látszik élni,
 hogy ha ő például egy értekezést ír a' ma-
 gyarok' eredetéről, tömérdek citatumokkal
 megrakva, dőlt, kezdő és széthányt betűk-
 kel kiczifrázva — mellyekben szörnyű hi-
 storiai mysteriumokat helyez — azt azon-
 nal hinni fogja a' világ, bár semmik egye-
 bek pusztá gyónásoknál? Ő a' maga olva-
 sóiban csak éhséget és szomjúságot gerjeszt
 a' tudomány iránt, 's annyi év óta szünetle-
 nül igéri, hogy egykor majd megvendégli
 őket tudománya' gazdagságából, de ez a'
 nagy vendégség mindig csak késik 's az éhe-
 zőknek meg kell elégedniök holmi sovány,
 száraz falatokkal, mellyeket sokszor alig
 lehet megemészteni, 's mellyek többnyire
 kevés táplálékot nyújtanak az életre. Negy-
 ven esztendeig bujdosott pusztákon a' zsidó
 nép: de végre negyven esztendő után még
 is bejutott az ígérlet' földébe, ahhoz képest
 a' milly rövid a' mai ember' élete, úgy
 hiszem, elég vala nekünk annyi év, men-
 nyi óta Horvát ígéretekkel tart, itt volna

már talán ideje, hogy mi is bejutnánk a' historiai tudományok' Kanaanjába, mert ha még sokaig kétség között hágy bennünket Horvát tévelyegni, félek, hogy ütni fog neki is órája, mint ama' régibb Mosesnek 's akkor megtörténhetik, (mert egy újabb Josuera nincs kilátás) hogy mi szegény elhagyott nyáj, útmutató és vezér nélkül fogunk szerte széledni, soha meg nem látva Kanaánt. Nekünk vannak történetvizsgálóink, kik nem olly szertelenül nagyok, mint Horvát István, még is több hasznos dolgokat tesznek a' historiára nézve mint ő. Illyenek például a' mi tiszteletes antiquariusunk Jankovich Miklós, illyen Czech János, 's a' fáradhatatlan Podhraczky és Gyurikovics 's többek. Ők csendesen munkálnak, mint a' szorgalmas méh, a' mit tesznek zaj nélkül teszik, de életbe ható haszonnal. Én már megmondottam egyszer, hogy Horvát olyan, mint Ptolemeus' gályája, mellynek 100 evezője, 3000 katonája, 400 matroza, 4000 rabszolgája volt, de olly lassú, nehézkes, ügyetlen mozgású vala, hogy tengerre vinni 's hasznát venni nem lehetett, csupán arra való volt, hogy mint rendkívüli csoda, a' nép által bámultassék. Akkor Horvát ezen képen nem ismert rá saját tudós képe'

vonásaira, pedig elevenebb 's hasonlóbb szí-
 nekkal valának festve, mint Nyirkáló' bo-
 hózatos jutalomhirdetésében, értse-meg te-
 hát most, és támadjon ellenem miatta, itt
 lesz ok miért megtámadnia, nem úgy mint
 az imént. Nem akarom, azt mondani, hogy
 Horvát haszontalan dolgokat teszen, min-
 deniknek meg van a' maga becse, ha néha
 nem többre, csupán arra tanít is, mint nem
 kellene a' historiában regélni: de becsöket
 mindig homályosítja az a' harsány kürtszó,
 az a' sok szemrehányás a' nemzet' és egye-
 sek' hidegsége ellen, melly bennök uralko-
 dik, pedig megengedjen Horvát István, de
 én igen természetesnek találom, ha a'
 nemzet elhidegszik olly író iránt, ki arany
 hegyeket ígér 's nagy ígéreteihez képest
 csak vakandturásokat mutat.

A' tudós társaság miért választá en-
 gem érdemetlent tagjai' sorába, annyi talán
 nálam nagyobbak 's erősebbek közül, azt
 bizonyosan nem tudom, de ha vélekedni sza-
 bad, azt hiszem, azért, mert nem akarja
 magát merő geniekkal megrakni, tudván,
 hogy a' geniekkal felette sok baj van. Ezek
 nem tudnak korlátok közé simúltni, minde-
 nike igen nagy tért kíván magának, elan-
 nyira, hogy együtt sok, kis helyen, meg sem

férhet, talán e' miatt a' társaság kényte-
 len vala némelly apróbb hézagokat a' ma-
 ga kebelében apróbb elmékkel kifoltozgat-
 ni. De ezeknek találgatását — mik bizonyos-
 ságra úgy is nehezen vezetnének — hagy-
 juk abba. Elöttem nagyobb figyelmet ér-
 demel az, hogy Horvát István ezt a' tudós
 társaságot úton útfélen olly gyönyörűség-
 gel üldözgeti, miként már Biró Pál is meg-
 jegyezte, sőt nem csak a' társaságot, ha-
 nem annak egyes tagjait is, olly szenvedel-
 mesen pizkolgatja, holott ez a' társaság
 Horvátnak semmit sem vétett. Lehet, hogy
 tévedek, de meg kell vallanom, ez előttem
 azt mutatja, hogy Horvát minden lemondá-
 sa mellett is szeretne ezen társaság' tagja
 lenni, 's mivel az nem lehet többé a' nél-
 kül hogy inconsequens legyen, ócsárolja azt,
 mint a' róka az el nem érhetett szőlőfür-
 töt. Hagyjon-fel Horvát István ezzel a' tu-
 dós társasággal, ócsárolgatásai ennek nem
 árthatnak, hanem csak magának Horvátnak.
 Apró gúnyolódásaival végtére majd annyira
 gyanússá teendi magát, hogy a' publicum
 ott sem fog hinni neki, hol talán mind hasz-
 nos, mind igaz észrevételekkel léphetne
 majd fel. Hogy Horvát nem tagja a' tudós tár-
 saságnak az csupán ön vétke, sem a' társa-

ságé, sem enyém, kit mint tagját gúnyol. Horvát talán azt hitte, hogy ő egyike a' tudományos Olympot ostronáló titánoknak, a' tudós társaság pedig dióhéj, mellybe neki csak óriási csontait össze zsugorgatva lehet beférnie 's így lemondta a' tagságról, a' mit szabad volt hinnie, szabad tennie is, csakhogy azért a' mi ön vétke, ne nehez-
teljen a' tudós társaságra, ne mérgeledjék reám, mert mi nem vagyunk okai az ő titáni nagyságának.

Miket Horvát István két általam készült versezetről mond, azokkal bizonyára jobb volt volna elhallgatnia, mert ez leginkább bizonyítja, hogy Horvát' elménczségei még ott sem munkálhatnak sikerrel, hol az igen könnyű volna. Mi könnyebb mint egy lyrai hevülettel írt költeményt, melly érzésből vette eredetét 's érzéshez akar szólni, hideg ésszel, tudós, komoly arcczal széttagolgatva nevetségessé tenni, ha azt lord Byron vagy Goethe írta volna is? 'S Horvát még ezt az igen könnyű dolgot sem vala képes véghez vinni. 'S miért? Mert az elménczkedés nem neki való. Más ügyesb kézben az nem egyéb tövisnél, melly szúr és csíp, Horvát pedig azt akarná hogy buzogány legyen, melly az embert agyon üsse,

holott illy erőszakos czélra az kicsiny is, gyenge is.

Azon sujtogatások, mellyeket Horvát az új iskola' emberei ellen intéz, sem nagy publicumot, sem nagy dicsőséget nem fognak neki időszakunkban, melly a' haladás' időszaka szerzeni. Ezeket 20 — 30 év előtt kellett vala mondania, akkor talán figyelt volna rájuk valaki, ma már igen későn jó velek 's a' millyetén üres hangok úgy el is fognak az üres légben zengeni, viszhang nélkül. Minden ember, ki korunkban halad, az új iskolához tartozik, csak a' megállapodás', penész', és szellemi halál' baráti tartanak mind annak vak imádásában dicsőséget a' mi ó. Isten az embert tökéletesedésre teremtette, tökéletesedés pedig csak haladás' útain képzelhető 's e' haladás' elve az mit az új iskola rendithetlennül elvének vall; az új iskola', mellyhez nem csak a' nyelvi vagy literatori, hanem általában minden haladás' baráti tartoznak. Ki ezen haladás' elvét nevetségessé akarja tenni, 's gúnyolja, világos jelét adja annak, hogy vagy erőtlensége, vagy restsége, vagy végre makacssága miatt hátul marada a' kullogók' sorában és kikopott az időből, hogy pedig az illy kullogó morog 's irígy szem-

mel tekint a' gyorsabb lábuakra, kik őt magok megett hagyogatják, azon nem igen kell csodálkoznunk. Egykor Horvát István maga is a' haladók' iskolájához tartozott, midőn a' derék Révai' systemájának védői között állott, habár ma óságot affectál is, melly affectálás olly nevetséges tőle, mint sok egyéb öreg tudósainktól, kik az új szók ellen dohognak, holott ha valaki fáradságot venne magának írásaikból a' nyelvi ujításokat kiszedni, ön magok előtt kellene pirulniok. Horvát István az 1833. Tudományos Gyűjtemény' VII. k. 98. lapján nagy ósági entheosában azt mondja, hogy „Ő inkább akar atyáinkkal hibázni, mint az újabb tudatlan írókkal igazat tartani.“ Micsoda gőgös és okatlan, fonák és minden józan ész elleni beszéd! Ezzel vagy azt akarja mondani, hogy csak a' régiségben (atyáinknál) volt tudomány 's minden új esztelenség, mi a' penész-beszédeknek leddohosabbika; vagy azt, hogy az új iskola' emberei olly hitványak és haszontalanok, kiktől még a' jót sem kell elfogadni. Mondhatom, hogy Horvátnak e' gondolkodása felette szabadelmű, részrehajlatlan, pártatlan, szóval historicushoz illő beszéd; 's ez igen is nagy becsületére szolgál egy Horvát Istvánnak! E'

nyilatkozás után fogjuk tudni, mi igen tiszta forrásból erednek az új iskola ellen intézett gúnyok. Ha Horvát Istvánnak olly nagy antipathiája vagyon a' mostani kor' embereivel, minek szerkeztet Tudományos Gyűjteményt, minek áll-ki világ' piaczá-ra? Ám temesse-el magát inkább öreg foliansaival, szúette codexei közé, zárja-el ablakait, hogy újítást ne láthasson; mi, kik dicsőségnek hisszük az új iskolához tartozhatni, kik haladás' baráti vagyunk, nem fogjuk őt háborgatni boldog óságai között 's irigyleni sem fogjuk ha nyugalmas házasságban él a' régiségnek legőszebb nagy anyjával. Az izlések, mint tudjuk, különbözők; Horvátnak a' penész, a' rohadt szag kedves, ő egy füstös szürke *óklevelet* még akkor is ha az semmi világot nem vet a' historiára, rendkívüli kincs gyanánt néz 's nem adná minden Luden és Raumerekért. Ám lássa! a' madaraknak is van egy faja, melly elrejtí magát rohadt odúiba 's azt hiven, hogy ott van a' földi legnagyobb dicsőség, onnan huhog-ki a' napvilágra: de azért sem a' nap el nem homályosodik, sem a' fény' többi madarai nem bújnak az ő odúiba, hanem csak ő marad mind örökre huhogó magányosan és egyedül.

Horvát István kikél ellenem, 's ég tudja még kik ellen, kiket „Oresteseimnek“ 's kedvelt gúnyhangján „új iskola' tagjainak“ nevez 's azt állítja, hogy mi a' Nyirkáló Ödön által felhozott *éretlen* epithetont az ő házi köréből 's barátságos beszédei közül hoztuk publicum elébe. Horvát Istvánnak még is rendkívüli tűzben kellett lennie, midőn ellenem intézett antikritikáját, vagy pasquillusát, vagy mi égi csodáját készítette, mert minden nagy emlékező tehetsége mellett sem vala képes fellobbanásai között megemlékezni arra, mit a' Tudományos Gyűjt. 1830, I. köt. 130. lapján írt. Tekintsen oda Horvát István és szégyenelje magát, hogy olly dolgot vet szememre, a' mi, ha véték, ön maga vétke; tudja-meg ez idézett helyből, hogy nekem, vagy Nyirkáló Ödönnek, vagy „Oresteseimnek“ nem vala szükségünk az éretlen szót privát beszédekből publicum elébe hozni, miután azt Horvát már jóval (szinte 2 évvel) előbb megtette. Horvát azt mondja ezen tévedt hite' következtében, hogy én és Oresteseim „mendemondák' szerkesztetői, literaturai újságok' koholói“ vagyunk: de én azt kérdem itt most már Horváltól, az e újsagkoholó, ki szavai' igazlására a' Tudományos Gyűjteményre hivatkoz-

hatik, vagy az, ki egy írónak tettét a' más-
 ra keni, ki azt költi, hogy Nyirkáló Ödön
 Bajza, 's költeménye' igazlására sehova sem
 hivatkozhatik, hanem csak a' puszta leve-
 göbe? Nem mendemondákon alapodik, nem
 hírkoholás e Horvátnak e' találmánya, mel-
 lyel olly elbizottan — mintha övé volna
 egész a' diófaig — fellépett, és így nem ön
 maga Horvát e a' „házi kém, a' literatori
újsságok' hírharangja, minden házi belső titok'
pióczája, mendemondák' szerkesztetője, a' hal-
lott barátságos vagy bizodalmus beszélgetés'
trombitása“? Turpe est doctori cum cul-
pa redarguit ipsum. Mi ezen éretlen szót
 közelebbről illeti, megvallom, azzal keve-
 set gondolok, ha engem Horvát éretlen író-
 nak tart, annál kevesbet, minthogy min-
 den józan eszű embernek a' természettől
 adott privilegiuma van olly állítás és hit fe-
 lől semmit sem tartani, mellyet okok nem
 támogatnak: de ellenben ő se gondoljon ve-
 le, ha én őt, felebb már kifejtett szempont-
 jaimból, Nyirkáló Ödönnel „elért 's roha-
 dásnak indult“ tudósnak tartom. Hanc ve-
 niam.....

Mi a' könyvjelentésről folyt penna-
 csatáról mondatik, az már igen kopott be-
 széd 's rég meg van rá feelve 's új talál-

mány gyanánt csak olyan által árultathatik, kinek figyelmébe csupán akkor jut valami, midőn már megőszült és mohosodott. Új dolgot kellett vala Horvátnak már e' „penna-csatáról“ mondania, nem ollyat, a' mit gróf Dezseffy József, Almási Balogh Sámuel és Pál 's egyebek előtte bővebben 's talán jobban is elmondottak. Quandoque bonus dormitat Homerus! 'S különben Horvát ne vessen illy valamit szememre, mert ő a' magy. tud. társaság' zsebszótárát nem is jelentéséből, hanem *pusztá czíméből* megbírálta és kimondá róla a' kárhoztató szót. Hogy a' pennacsatában a' spanyol vitéz nem mert viadalra kelni velem, ezt a' spanyol vitéznek vesse szemére Horvát, ne nekem; én csak úgy fognam érdemleni, ha gyávaságo mutattam volna, mint eme' különben harsány beszédű bajnok.

A' Kaján szóról írt értekezést kívánta Horvát általam megczáfoltatni? Ugyan mondja-meg nekem Horvát, mi szükség azt czáfolni, a' mit senki sem, vagy legfelebb egyikét talán vak hiszen? Horvát hihetőleg azt véli, hogy ezek a' Kaján-nemű értekezések egész sereg embereket csábítanak-el? Boldogok, kik hisznek, 's boldog Horvát is ezen hitében: de megvallom, kissé együ-

gyűen boldog, hogy nem tudja látni, mint mosolyogja a' világ annak nagyobb részét, mit ő szent, kétségbe hozhatatlan fölfedezésnek tart. A' kaján-értékezésből semmi égbeható dolog nem sül-ki, csupán az, hogy Kaján névvel nevezték hihetőleg Ádám' egyik fiát; 's ez olly rettenetes találmány e, mellyért annyi foliantokat volt szükség fel-
dúlni? Nem tudjuk e azt, tárogató síp nélkül is, hogy vannak szavak sok nyelveken keresztül nyomozhatók, hangra és értelemre nézve ugyan azok. Ha ezen értekezésben azt mutatta volna meg, hogy Ádám magyarul beszélt, az már nagyobb dolog fogott vala lenni, ha mindjárt olly roppant nagy nem is, mint Horvát exaltált képzeletei gondolják.

A' Virág Benedekről elmondott ítélet miatt támadt neheztelés, mellynek már régen jelenté Horvát előrobaját a' Tud. Gyűjteményben, még most jött csak teljes világosságra, de most már megtoldva néhány elmés ötletekkel az általam írt Epigramma' theoriája felől. Én nem nagy kedvet érzek magamban arra, hogy a' nagyon nem aesthetikus Horvát Istvánval itt aesthetikai csatát kezdjek az epigramma' theoriája felett: azonban, ha Horvátnak van hajlandósága reá,

vagy ha nincs is, de a' Virág Benedek felől elmondott ítélet' *érellessége* boszontja, ám kelljen-ki ellene és tegye semmivé. Ezt neki a' tanulni szerető publicum, 's Virág' baráti meg fogják köszönni, sőt meg én magam is, kit tévedéséből kiveend, és valamire tanítand a' mit nem, vagy hibásan tudtam. De azon esetre, előre megkérem, okokkal méltoztassék engem theoriámmal együtt semmivé tenni, ne „ustor pattantással“ mint most, mert az minden siker nélkül csattan-el.

Egyike Horvát' legkülönösebb beszédeknek az, midőn engem ön magam előtt nagy-nak tetsző embernek nevez? Vett e észre Horvát valahol nagy-nak tetszést írásaimban? Ha igen, úgy kinyilatkoztatom itt, hogy semmi nagy-nak nem tartom magamat 's nem is tartottam soha, mert rá nem is volna okom, 's ha valahol beszédeim, vagy írásaimban jelét adtam annak, őszintén megmondom itt, hogy az akaratom ellen és esztelenül történt 's nem tarthatok egyebet felőle, mint hogy kába beszéd volt, 's érdemes a' legkeserűbb gúnnyal kinevettetni. Egyéb iránt e' nagy-nak tetszés felől való szemrehányást más-tól hallani tűrhető volna: Horvát Istvántól a' legútálatosabb csömör. Lehet e ember, ki nagyobb hangon szólhasson maga felő

mint Horvát minden írásaiban, de kivált Rajzolataiban? A 'dicséretetek' legnagyobbika, mellyet valaha ember embertársáról monda, íme ez:

Setétség vonta-be törvényid', o természet!

'S az úr mond: légy Newton! 's világosság tenyészett.

E' dicséretet a' nagy angolra, ha jól emlékezem, Pope mondá. Horvát István nem várhatta-be, hogy ezt róla más valaki mondja, hanem jó korán elmondá ön magáról: „Nekem parancsoltatott, ugymond, és világosság lett a' magyar nemzet története felett.“ (Rajzol. I. 5. §. 12.) 'S íme ez igen szerény ember, ki maga felől ezeket tele torokkal kiáltotta-ki, azt veti szememre, hogy én nagynak tetszem magam előtt....! Midőn ezt olvasám, obstupui steteruntque comae!

Méltóztatott Horvát azt is melleleg oda vetve mondani, hogy én a' felsőbb kritikát mostanig még nem méltóztattam gyakorolni: de azt nem méltóztatott megmagyarázni, mellyik ellőtte az a' felsőbb kritika? Az e, melly szelíd, vagy az, melly ha nem szelíd is, de tanító, tudományos? Ha méltóztatik Horvát azt megengedni, hogy van több tudomány is nem csak a' *történetvizsgálat*, és *diplomatica*, akkor azt bátor-

kodom állítani, minden dicsekedés nélkül, egész alázattal, hogy én is gyakorlottam a tudományos kritikát. A' mi pedig a' szelíd kritikát illeti, én ugyan ennek nem általában 's mindenhol vagyok barátja, de ha Horvát előtt ez a' kritika' ideálja, akkor én is ohajtanám, hogy már egyszer gyakorlaná magát benne, mert mostanig még nem igen szelíden méltóztatott magát a' kritikában gyakorlani.

Végtére visszatér Horvát István elménczsége' táborozásaiból — melyeket olly igen jól nevezte *békaegérharcznak* — feleszmél 's mintegy magához térve azt mondja egész komolysággal — a' hogyan egész békaegértáborozásán nem szólott — : „hogy legkisebb gondja az, mit tartsak én felőle.“ Ha ezt Horvát elménczkedve mondotta vala, mint egyebeit, talán el fogtam volna hinni, de miután annak elmondására egész komolyságát reá fordította, miután azt még fontos, philosophiai szellemű észrevételekkel is kíséerte, azt kell gondolnom, hogy Horvátot még is érdekli az, mit tartsak én felőle, (mind a' mellett, hogy nekem közepszerűnek, véleményem is csak közepszerű vagy éppen kicsiny tekintetű lehet,) a' mit kívált Horvátban — ki igen megszokta, hogy felőle

nagyot tartsanak — természetesnek találók. Azért hogy Horvát ne legyen jövőre bizonytalanságban, mit tartsak felőle, mondok itt neki ez iránt néhány szót. Ne aggódjék Horvát 's ne vélje azt, mintha én felőle keveset tartanék. Én felőle sokat tartok, nevezetesen azt, hogy tömérdek, kivált bibliographiai ismeretei vannak, hogy sok tehetséggel bír hasznos és megbecsülhetetlen dolgokat véghez vinni, szóval én őt nem mindennapi, hanem valami jeles férfúnak tartom: azonban, ha ő minden sok ismeretei, minden nagy tehetsége mellett is szűn nélkül csak a' Kaján-értekezéssel rokon tartalmú értekezéseket fog írni, ha mindig csak hypothesisek' tengerén csolnakáz, mint egy idő óta elkezdette; ha törekedései' fő célja csak az lesz, hogy minden jelesebb népeket magyarokká tegyen, 's itt is semmit sem végez-be, hanem a' szónak leg-szorosb értelmében csak figyelem-gerjesztésül üt lármákat; ha csak ígéretet és ijesztget bennünket: úgy, megvallom, végtére elhagyand mostani tüdődelmes, jámbor hitem, 's akkor majd igen furcsa dolgokat fogok felőle hinni és tartani.

Ezeket akartam Horvát Istvánnak ez úttal mondani emlékeztetőleg, bántói szándék

nélkül, olly őszintén és nyíltan mint szólni minden írásaimban szeretek. Egyébiránt, hogy én is mondjak valamit *figyelem-gé-
jesztésül*, szükségesnek tartom itt azt mon-
dani, hogy bár mi nagy haragban van is
Horvát ellenem, miként békaegérharcza bi-
zonyítja, ezen nagy harag engem útból,
mellyen járok, kitéríteni nem fog *) 's még
kevésbbé elrémiteni vagy épen némítani: leg-
kevésbbé pedig attól tartóztatni, hogy jö-
vendőben is Nyirkáló Ödöntől holmi *kefélyt*
és *dudályt* Horvát István ellen kiadjak; sőt
miután tapasztalám, hogy olly hitvány apró-
ság sem hibázza - el a' maga czélját, mint
a' Jutalom-hirdetés, hanem elevenbe hat,
nem állok jót érte, hogy magamnak is ked-
ve nem jöend majd néha Horvátnak dolgo-
kat mondani, ha azok neki nagy gyönyörűsé-
gére nem lesznek is. TekÉntetes **) tudós
Székesfejérvári Horvát István úr, több te-
kÉntetes nemes vármegyéknek előkelő tábla-
birájok, a' magyar kir. universitátsnál Pesten
magyar literatura' 's diplomatica' rendkívüli
tanítója, a' Széchenyi orsz. könyvtár' őrzője a'

*) A' 123. lapon álló jegyzés, illy valamit mond.

**) A' hosszas titulaturákat Horváttól tanúltam lásd az
1833. Tud. Gyűjt. mindenütt de kivált VIII. 1. 129.
Különben én nem vagyok barátjuk.

nemzeti museum *mellett* (!!), szép tudományok' és bölcselkedés' doctora, a' Tudom. Gyűjtemény' sok érdemű szerkesztetője írhat és beszélhet ellenem a' mit és mennyit tetszik, sőt le is fog engem talán beszélhetni — ő maga legjobban tudja hol? — de *leírni*, azaz irással kifárasztani, előre tudtára adom, soha nem fog.

Bajza.

LITERATURAI ÉRTESÍTŐ.

1.

PROTESTATIO.

A' Tudományos Gyűjtemény' 1833. évi folyamának VIII. köt. Horvát István megtagadni látszik tőlem azon jutalomhirdetést, mellyet a' Kritikai Lapok' III. füzetének 128—129 lapjain nevemmel megjegyezve köz tudomásra bocsátottam, 's azt Bajzának tulajdonítja. Ezen rajtam elkövetett méltatlanságért itt nyilvánosan protestálok, 's ki nyilatkoztatom, hogy azon jutalomhirdetést én írtam 's ki e' nyilatkozásomnak nem hiszen, 's ellenkezőt állít, kötelessége azt be is bizonyítani, különben „mendemondák' szerkesztetője“ marandand az egész magyar olvasó [közönség] előtt.

Nyirkáló Ödön.

2.

FELHIVÁS.

Az általam többször említett, 's még sokszor emlegetendő Almási Balogh Sámuel azt állítja a' Sas' X. 125. hogy a' Bökversek 's Eszmék című könyv ellenem van írva. Megvallom, ez állítása

igen meglepő volt 's olly különös és új dologra tanított, mellyet én, ámbár a' Bökverseket nem kevés figyelemmel olvastam, sehonnan kitalálni és megérteni nem valék képes. Ha tehát ezen éles belátású úr jobban tudja, mi van ellenem írva és mi nincs, mint én magam, felhívom itt egész bizodalommal: adja-elő azon adatait, mellyekből ez állítás megbizonyodik, 's mutassa-meg, melly méltatlan és incompetens bíró valék én, a' Bökverseknél bírálói tisztet bitorolván. Adatait azonban, kérném, a' könyvből szedné, ne hírekből, mellyeken vádat építeni valaki ellen komoly férfiúhoz nem illő. Azen esetre pedig, ha e' felhívás itt válasz nélkül maradna, tanácslom a' philo-sophus férfiúnak, hogy jövőendőben mind ellenem, mind mások ellen támasztandó vádait ne csak mondja és írja, hanem meg is fontolja. A' Bökversek' címéből az tetszik-ki, hogy a' könyvecske a' nemzeti szellem' megtámadója ellen van intézve, én pedig sem nem írtam a' nemzeti szellemről, sem azt meg nem támadtam.

Bajza.

3.

ÚJABB JUTALOMHIRDETÉS.

Horvát István azt állítja az 1833. Tudom. Gyűjt. VIII. 123. lapján, hogy én ezen szavakkal: „elért 's rohadásnak indult tudós“ ezt akartam mondani: „Horvát a' nem historicus és megtévelyedett.“ Ennek következtetésében kinyilatkoztatom, hogy a' ki fentt érintett szavaimban a' Horvát által köl-

tött értelmet fel fogja fedezhetni, az igen nagy fáradsága jutalmául Szemere Pál' Aurorájának (a' könyv ritka, és már pénzért sem kapható) selyem borítéku, köpczösebbik példányaiból egyet fog kapni; 's meg kell jól jegyezni, hogy a' jutalomúl adandó példány jól leszen bekötve, 's a' mi szinte ritka, levelei ki nem fognak szakadozni.

Nyirkáló.

4.

JELESSÉG 'S KÉRELEM.

Laus tua sordet.

Egy író, ki írni, azaz betűket formálni, tanult ugyan, de azokat úgy össze is szerkeztetni, hogy épen azt fejezzék-ki mit ő akart, még eddig meg nem tudta tanulni, még is bízván hazánk' súlyosabb tudósainak, mint például a' Tud. Gyűjtemény' mostani redactorának, kegyességébe: könyvirásra adta magát 's pályáját egy „Pesti Kalauz“ *) kiadásával kezdette-meg. A' könyvnek birálatát itt nem adhatjuk, mert az rövidebb semmi esetre nem lehetne mint maga a' megbirálandó könyv, nem lévén benne *sor*, melly okos ember előtt megállhatna. Hogy azonban az olvasó lássa, mikép igyekezett az író céljának megfelelni, csak egy cikkelyre fordítjuk figyelmét, hogy ebből ön maga ítélhessen mind róla, mind dicsérőjéről. Elmellőzván azon helyet, hol az idegennek, ki

---

*) Wegweiser.

hosszabb ideig mulat Pesten, a' halpiaczon lévő *lúdtömő* intézetet ajánlja, melly *jóllakott tollakkal* (mit dem gesättigtem Gefieder. l. 21.) kínálkozik; el azt, hol a' dunavíz' ivása azért ajánltatik, hogy az a' pesti és budai csatornák', árnyékszékek' beleömlése, 's a' bele hajigált senyveteg dögöktől (oh csömör!) édes és lágy izú és így egészséges (l. 29); el végtére azt, hogy a' temetőket *Sanitäts Anstalt*nak mondja, 's tb. effélét, [csak azon czikelyre figyelmeztetjük az olvasót, mellyben a' tudós társaságot írja-le.

L. 99. ott azt mondja: „Hogy miután ő felsége a' tudós társaságot helyben hagyta volna, tevék ajánlataikat azon hazafiak, kik az első négy alapító nevet viselik.“ Kiki tudja, hogy a' dolog megfordítva igaz. — L. 100. „Ő fensége a' nádor előlülője a' társaságnak.“ A' ficzkó hallott valahol harangozni, de nem tudta hol. A' nádor a' tudós társaság' *pártfogója*, gróf Teleki József referend. és főispán *előlülője*. — „Áll a' társaság igazgató, tiszteleti, valóságos tagokból és írókból (Schriftstellern).“ Nem igaz: igazgató, tiszteleti, rendes, és levelező tagok teszik a' tudós társaságot. — „Tiszteleti tagok azok közül választatnak, kik *egy kiadott munka* által magokat észrevehetőkké tették.“ Engedelmet az írótól, a' rendszabások szerint „ollyak, kik a' magyar litteratura 's ezen tud. társaságra nézve magokat érdemesekké tették“, nem *észrevehetőkké*. A' Kalauz' írója bizonyosan észrevehetővé tette magát, mert párja nem igen van a' könyvírók' seregében. — „Csak 8 illy tagot számlálhat a' társa-

ság.“ Nem igaz; *huszonnégyet*. — „A' valóságos tagoknak évenként egy munkát kell a' tudós társaságnak beadniok.“ Erről a' rendszabásokban egy hang sem áll. „Melly végre Buda és Pest között 28, és 24 az országban élő *ifjonczok* közül választatnak.“ *Risum teneatis!* Ezek szerint Buda és Pest közt laknak: Szemere és Szalay, Schuster és Gebhardt 's tb., *az országban* pedig Horvát és Kisfaludy Sándor, Nyíry és Szlemenics, kik mind Jünglinge (ifjonczok!!!). — Az író tagok (die schreibenden Glieder) azok, kik írásaik által magokat *híresekké* teszik 's azon külföldiek, kik a' magyar literaturát *felemelik*.“ Ezen nemét a' tud. társasági tagoknak épen nincs szerencsém ismerni.

Ime, jámbor olvasó, ez a' tud. társaság' képe az író szerint; 's te külföldi, menj honodba, 's mondd el ezeket nemzetednek, hogy több mesék támadjanak ott künn honunkról mint már is divatoznak. Az író, ha magát felette okosnak nem tartotta volna, megmutathatá vala firkáját valamelly tudós társasági tagnak 's magát megmenthette volna illy nevetséges botlásoktól.

Hogy ez egész könyv igen nyomorú irkálás lehet, azt az imént mondottak után csak bohó fogja kétségbe venni 's még is a' Tudományos Gyűjtemény' mostani szerkeztetője az író *jeles igyekezetű*-nek nevezi 's irkáját a' *Nemzeti Museum' Könyvtára' bővülésének*. Jeles igyekezet! Igyekezet, és nem is jámbor vagy jó, hanem *jeles!*....

Kérem a' magasztaló urat mindenekre, méltóztatnék engem nem dicsérni, ha ma holnap egy-pár munkámmal kedveskedném a' n. museum' könyv-

tárának, hogy az a' Pesti Kalaúzzal egy deszkán állhatásra méltányoltassék. Az író és e' Kalaúz sokkal jelesebbek, jeleltebbek, hogysem magamat általok beárnyékoltatni ohajthatnám. Meg is nevezném itt magamat, hogy a' háladatos könyvtárnok úr tudja, kit ne dicsérjen, ha nem félnék, hogy kéresemet rossz neven vévén, talán épen azért találna megdicsérni, pedig, isten látja lelkemet! attól igen borsózik hátam, 's kívánok becsületben maradni. Suum cuique!

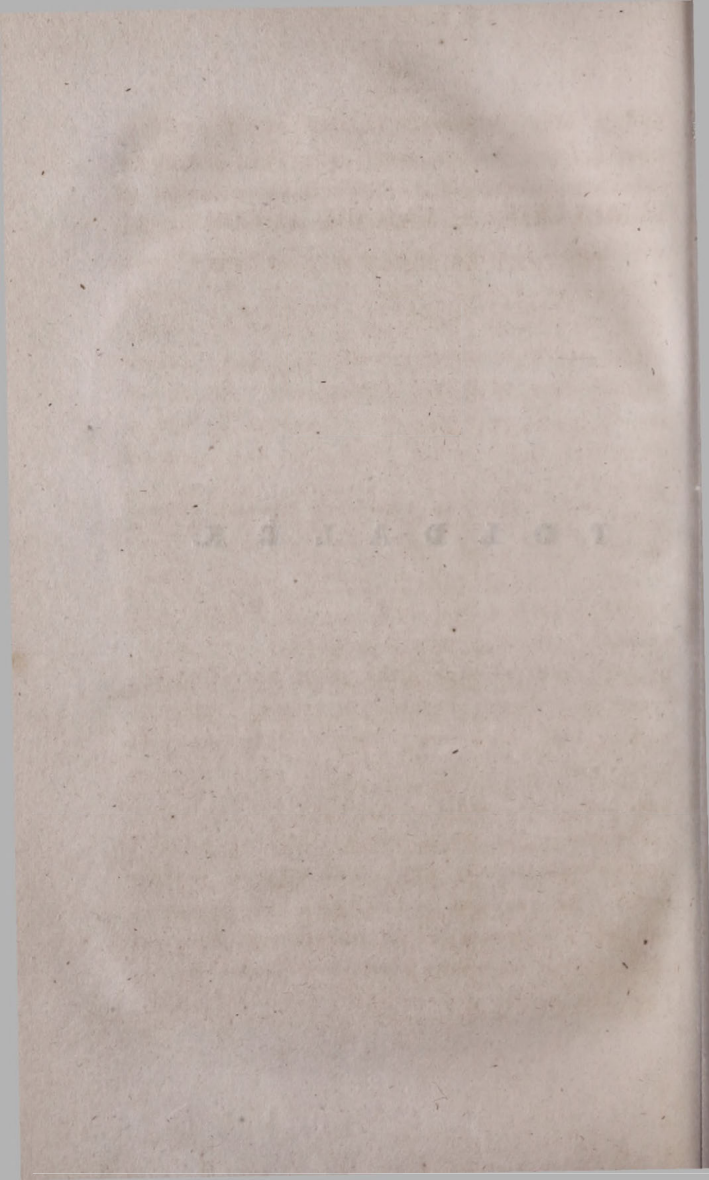
Nem ki? hanem mit?

T O L D A L É K.

MELLYIK A' VALÓDI AURORA, TÖRVÉNY ÉS JÓZAN ÉSZ ELŐTT ?

FELELETŰL HORVÁT ISTVÁNNAK.

Perditio tua ex te Israel.

Valahányszor én eddig a' tisztelt olvasó közönség előtt egy vagy más tárgyban felszóltam, felszólalásom mindenkor annak reményében történt, hogy általa a' tudományos ügy valamit — ha még olly csekélységet is — nyerni fog: most először jövök azon kedvetlen helyzetbe, hogy hasonló nyereség' reménye nélkül kell szólanom; hogy tolcsatába kell bocsátkoznom, mellyből a' közre semmi haszon nem háromlik; melly, végződjék bár mi fényes diadalával egyik vagy másik ellenkező félnek, örökké csak személy' ügye, csak személy' diadala leend. Az enyém és tiedről kell szólnom, azt kell kifejtenem, ki az Aurora' igazságos, ki igazságtalan birtokosa; holott e' kérdés az olvasó közönséget nem érdekli, nem érdekelheti,

mert rá nézve nem az nevezetes, *kie* legyen az Aurora' tulajdoni jusa törvényesen, hanem az, *millyen* az Aurora; 's legyen bár amaz első kérdés tükéletesen eldöntve, belőle a' zseb-könyv' sem külső sem belső becsére semmi érdekes nem fog következni. Ezen szempontok tükéltének engem arra, hogy az aurorai kérdésben egyszeri felszólalásom után mai napig hallgassak 's hallgatnék tovább is, ha Horvát István' „Aurora Pere“ meg nem jelent volna. De most szólanom kell, bár mi kényszerítve 's bár igen kedvem ellen. Kérdést kell kifejtenem, mellynek — ha az írói és könyvkiadói jusokról corpus jurisunkban törvények volnának — eldöntése nem a' közönség, hanem törvényszék elébe tartozott volna; tollvitába kell keverednem, mellyet én egyébiránt céltalan idővesztésnek hittem; pénzsámolásokra, jusok és kötelességek' magyarázatára kell publicum előtt bocsátkoznom, a' miket tenni illetlennek véltem; 's mind ezeket azért, hogy magamat szenny-től, rút gyanúktól tisztítsam-meg, mert a' két testvérhaza' színe előtt jus-bitorlással, erőszakos elfoglalással vádoltatom, 's, a' mi még több, alacson haszonleséssel, pénzimádással. E' vádaknak mindenike, olly erkölcsileg súlyos, hogy ha tőlök magamat meg nem tisztíthatnám, vagy megtisztítani elmulasztanám, nem volnék

többé méltó a' tisztelt olvasó közönségnek azon figyelmére, azon részvételére, melyet eddigi csekély munkálkodásimért irántam mutatni szíves volt; érdemleném, hogy megvettessem, mint olyan, ki becsületérzetéből kivetkezve, magán alacsonyságok' gyanúját szenved-meg. Ed-dig ismereteim, ítélő tehetségem vétettek kérdésbe; ez írók között mindig szabad: most karakterem vétetik, a' mi az írói körön kívül áll. Én inkább akarok gyenge ítéletűnek, inkább tudatlannak tartatni, mint kétes erkölcsű embernek, azért mindenek előtt engedel-met kérek az olvasótól, hogy itt nagyobb rés-szint személyes ügyben, csekély személyem' ügyében vagyok bátor figyelmét fárasztani.

Károlyi István pesti könyvnyomtató, a' boldogult Trattnerek' örököse, a' mult évben következő jelentést ada-ki a' magyar hirlapok mellett, melyet azért közlök itt szóról szóra, mert az „Aurora Perhez“ tartozó irományok közül Horvát István tanácsosnak vélte kihagyni:

JELENTÉS AZ 1834-DIKI AURORA' KIADÁSÁRÓL.

Az Aurora nevű Nemzeti Zsebkönyv, minekutána mi boldogult Kisfaludi Kisfaludy Károlytól e' hazai Al-ma-nach' kiadását még életében átvettük 's' azt 1831. 1832. 1833. években saját költségünkön kiadtuk, a' következő 1834ben is tsinosan és minden kitelhető TEKÉLYESSÉGGEL. Könyvnyomtató Intézetünkben megfog jelenni, 's' hogy a'

benne kijöendő darabok is a' közbizodalomnak (?) és vá-
 rakozásnak (!) megfognak felelni, kezes előttünk az és
 kezes lehet mindenki előtt is, hogy T.T. Szemerei Sze-
 mere Pál úr, országszerte tiszteletben tartatott Hazánk-
 fia az Aurora' szerkesztetését kérelmükre magára vállolta.
 Ezt egyfelől a' lehető tévedésnek elharittatása, de más-
 felől a' végett is jókor jelentjük, hogy azon Tudós Ha-
 zafiak, kik e' legrégiebb és legkedveltebb Zsebkönyvet
 munkáikkal díszesíteni szándékoznak, azokat a' folyó évi
 Junius hónap végéig hozzánk utasítani méltóztassanak.

Pesten Martius 21kén 1833.

Trattner és Károlyi, az Aurora kiadói.

Ezen jelentésre én (mart. 26. 1833.) azt
 feleltem, hogy az Aurorát, mellyet 1831ben
 boldogult Kisfaludy Károly barátomtól átvet-
 tem, 1832. és 1833ban saját nevem alatt kiad-
 tam, ennekutána is folytatni fogom, 's szeret-
 ném látni, ki fog engem tulajdoni jusomban és
 szabadságomban megháborítani? *)

---

*) Ezen feleletre Horvát István azt mondja, (Tud. Gy. 1834.
 II. 129—130. és 143.) hogy én benne Trattner-Károlyi'
 intézetét kegyetlen vádokkal terhelem, mint igazság-
 talan lépést elkövetőt az én bizonyos és világos ju-
 som' ellen; sőt, a' mi még több, hogy én benne Tratt-
 ner-Károlyit JUSRABLÁSSAL vádolom a' haza előtt. Meg
 kell vallanom, jókora mennyiségű szemtelenség kell
 ahhoz, hogy valaki az én Aurora felőli jelentésemet
 így merje commentálni, és pedig akkor, midőn azt
 ön maga közli szóról szóra 's mintegy kezükbe adja
 az olvasóknak, hogy latolják minden szavát. Jelen-
 tésemet megellelheti az olvasó a' Tud. Gyűjt. most idé-

Jelentésemet követte *Czuczor, Fáy András, Kovács Pál, Szenvey, Toldy Ferencz, és Vörösmarty'* (az Aurora' régi munkatársainak) nyilatkozások, kik azt mondák, hogy csak azon Aurorát ismerendik Kisfaludy által alapított-nak, és csak azt fogják dolgozásaikkal elősegélni, melyet én már a' boldogult' életében is szerkeztettem 's azóta haborítatlanul folytattam és jövődöre is folytatni akarok. *)

---

zett kötetének 130. és 131. lapjain. Ki benne a' Horvát által talált szavakat és értelmet mind feltalálni mind legitimálni fogja, az olly eszű halandó lesz, hogy hozzá még a' sokat felfedezni tudó Horvát István is iskolába járhat.

- *) Ezen nyilatkozáson Horvát István elménczsége' élet köszörülgeti 's azt mondja felőle „hogy ez azon hires irat, melyet a' magyar nyelv' történeteiben Bajza' halhatatlan érdemeiről beszéltek a' késő maradék HAT TUDÓS TEKÉNTETÉNEK fog egykor nevezni“ 'stb. ebfélékét (Tud. Gy. 1834. II. 131—132.) Horvátnak igen sok baja van a' halhatatlanságokkal! Halhatatlanság' osztogatásával felhagyhatna ott, hol az én nevemet említi, mert illy valamiről én soha nem ábrándoztam. Ha valakinek, Horvát Istvánnak irataiból tesszik ki illyetén álmódosítás valamennyi íróink között legjobban, mintha neki a' halhatatlanságra már kizáró privilegiuma volna. Én nem akarom ezt az ő kedves vagyonságát kérdésbe hozni, vagy épen elversengeni, csak azt mondom, hogy Horvát ne tartson sokat rá, mert az még nincs olly igen tűzkármentesítve mint vélne. Bár mint gúnyolódik is Horvát, a' hat író' nyilatkozásának a' Szemere-Aurora még is érzette egy

Ez ellenkező nyilatkozások után mindkét részről az olvasó közönség bizonytalanságban volt, kinek legyen az Aurora' kiadásához jusa. Egy így, más amúgy vélekedett. Többen kérdeztenek szóval a' dolog' miben léte felől; némellyek, kik élesben tudtak a' kárpit megé látni, únszolának, hogy fejteném-meg a' publicumnak e' váratlanúl jött talányt, hogy mondanám-el okait, mi vette legyen Károlyi István typographust arra, hogy zsebkönyve' cziméül az olvasók' botránkoztatására Aurora nevet választani nem átallott. Én csak annál maradtam tovább is, mit mart. 26. 1833. az olvasóknak mondtam, hogy meddig nem fog tőlem nyilvánosan kérdeni, miért nem adtam Károlyi typographusnak kiadás végett az 1834. Aurorát, addig, szelídebb eszközöknél maradva, egyebet nem felelek mint azt, hogy „nekem úgy tetszett.“ Bizonyos valék t. i. benne, hogy az

---

kis súlyát 's érzette a' publicum is, 's ha a' Szemere-Aurora' részére hasonló következésű nyilatkozás adódott volna, én, bizonyossá tehetem Horvátot, nem fogtam vala gúnyolódni. Utánnyomott aczélmetszetű, excerptált, újra nyomtatott, kotzebuei fordítással ékeskedő textusu zsebkönyv' ügyvédének a' gúnyolódás nem igen jól áll. Engedjen meg nekem Szemere e' szavakért, nem mondanám őket, (mert hozzám nem is egészen illik mondani), ha zsebkönyvének ügyvéde nem kényszerítene rá.

egész vita, melly fejtegetéseim által támadand, az Aurora' kiadására, kelendőségére, sem hasznos, sem káros befolyással nem leszen, egyéb iránt pedig csak czéltalan idővesztés fogna lenni.

Hogy nem rosszúl számoltam mutatta a' következés. Az általam szerkeztetett Aurora' 1000 példányából (ennyi volt nyomtatva) eddig elkelt 900 példány, mind a' mellett, hogy az aczélmetszetek és kötés elkerülhetlenné tévők árának fölemelését; a' *Szemere-Aurorának* pedig 700 példányából régi áron (6 for. vált.) elkelt — ha Károlyi typographus' jelentése hített érdemelhet — 700 példány. E' szerint, ha ártott-e az, hogy én a' vitáktól magamat távol tartottam a' könyv' kelendőségének 's mellyik Aurorából kelt-el több példány, elítélhetni nem nehéz. Ezt csak világosításúl Károlyi' zajgásaira, mert egyébiránt, ha a' *Szemere-Aurora* jól kelt, az engem épen nem bánt, sőt hazafiúlag örvendeztet.

Mi a' jus' kérdését illeti, erre nézve nem csak káros nem vala, sőt igen jó volt a' mart. 21. jelentés után hallgatnom 's csak védőleg viselnem a' háborút. Az ellenség ugyan újság-melletti apró jelentéseiben szórogatta nyilait ellenem, de azok valamint silány vitézke' kezéből voltak irányozva, úgy nem is találták-el tárgyakat 's én nyugalommal szemléltem őket

jobbra és balra siker nélkül lehullongani. Az aurorai táborozás mart. 21kétől egész egy évig ekként folyt; míg végre az ellenség látván, hogy hosszasan tartó apró csetepatéinak nincs semmi foganatok, támadólag lép vala fel, és minden fegyverfogható népét egész csatarobajjal ellenem hozza, hihetőleg olly elszánással, hogy vagy győzzön, vagy halva hülljön-el a' síkon. Aprilis' 9d. t. i. megjelent a' Tud. Gyűjtemény' februariusi kötete — mert a' legújabb redactio alatt már rendesebben folynak a' kötetek, mint ez előtt: a' januariusi martius' végén, a' februariusi pedig pontban aprilis' 9dikén jelenik-meg — hol Horvát Istvánnak kedve kerekedett az aurorai kérdést újra's már most egészen alapjaiból felfogni 's belőle egy pört támasztani, mellyben ő az actor, ő az ügyvéd és ő a' bíró is, mert elítéli az Aurora' kiadási jusát Károlyi István typographusnak. Olly csodálatos nem a' pörlekedésnek, mellyet Horvát István talált-fel; hazánk' birái, 's ügyvédei előtt legalább mind eddig ismeretlen volt.

De soha még ember úgy meg nem járta a' pörlekedéssel mint Horvát István, és talán senki úgy meg nem verte magát önnön fegyvereivel mint ő. Ő észre sem vette, hogy egészen más-hová üt, mint a' hová nézett. Ő azt akará megmutatni, hogy én az Aurorának csak bitor-

lója vagyok, 's hozzá semmi jusom 's egészen mást mutatott-meg, azt, hogy neki magának nincs semmi jusa 's hogy a' bitorló, kit ő mindenkép meg akarna tisztítani: *Károlyi István typographus*. 'S így a' nagy zajjal támasztott pör Horvát Istvánnak semmi hasznot nem hajt, ha csak azt haszonnak nem vesszük, hogy a' sok összeszedett documentum' közlése a' Tud. Gyűjtemény' szerkeztetőjét 29 nyomtatott lapnyi kézirat' gondjaitól szabadította-meg; Károlyi Istvánnak pedig nem csak nem használt, hanem neki ártott legtöbbet, mert eddig legalább gyaníthatták némellyek, hogy neki az Aurorához — mivel olly sokszor kürtülé — talán van valami szólása; most mindenki tudni fogja már, hogy ő azon ember, kit az aurorai kérdésnél rég keresünk, hogy megmondhassuk neki, mennyire nincs semmi jusa. Az olvasó mosolygani fog, ha meggondolja, hogy Károlyi typographus az „Aurora pert“ saját költségén, saját folyóírásában 's különösen is néhány ezer példányban lenyomtatja, annak reményével, hogy ebből neki valami bő aratása leend, 's végtére is kisül, hogy ez egész lakodalom' árát neki kell megfizetnie.

Az én egy évi nyúgalmas hallgatásomnak tehát illetően kedvező következései lettek. Nem volt szükség hogy én bizonyítsam - be,

melly igazságtalan, melly botránkoztató Károlyi István' tette; Károlyi István ön maga szerzett ügyvédet, ki ezekre documentumokat közlött, mellyek a' kérdést minden kétségen kívül teszik. Ezért fogadja-el Károlyi István typographus itt nyilvánosan minden színlestől tiszta, őszinte köszönetemet.

De lássuk a' kérdést közelebbről 's világosítsuk-fel, hogy azokból, miket a' Szemere-Aurora' ügyvéde szíves volt velünk közleni, egészen más dolgok következnek és világosodnak-ki, mint a' miket ő következtet és állít, mutassuk-meg Horvát Istvánnak kézzel foghatólag ezen egy példából is, mi visszásan szokott ő következtetni, mi rosszúl használja a' kezében lévő anyagokat 's mint nem látja gyakran a' sok fától az erdőt.

Hogy az „Aurora per“ jókora számmal közlött documentumai valakit meg ne zavarjanak 's a' fenn forgó kérdés olly szövevényessé ne legyen, mint azt Horvát tenni ügyekezett, szükség arra figyeltetnem az olvasót, hogy csak a' X, XI, és XII. számmal jegyzett irományok azok, mellyek a' jus' kérdésének eldöntéséhez valók, a' többi mind az Aurora' története' felvilágosításához tartozik. Sőt még e' három közül is a' X. szám alatti „Egyezés“ a' mellett hogy nem is authenticum, mert Kisfaludy Ká-

roly' neve nem áll alatta, a' későbbi datumu XII. számmal jegyzett „Obligatio“ által meg van semmisítve. Következőleg itt, hol én az Aurora' történetét elhagyva, csupán a' jus' kérdését fogom fejtegetni, csak a' XI. és XII-re kell figyelmet fordítani. Ki ezeket gondolkodva olvasá 's Horvát' belőlök vont hibás következtetése által magát megzavartatni nem hagyta, látnia kellett, hogy, ha e' két bizonyítvány nem hamis — 's hogy nem az, olly férfiú neve' aláírása után mint Dr. Forgó György, kész vagyok hinni — akkor az Aurora' kiadási jusa még maiglan is Kisfaludy Károlyt illeti.

Az Aurora' nemes lelkű alapítói az Aurora' pénzalapjának kormányát *Kulcsár István*, *Forgó György* és *Horvát István* urakra bízták, 's e' három férfiút tevék képviselőjökké. Ezen képviselőknek, úgy látszik, hatalmuk volt Kisfaludyval az Aurora' iránt mindennemű egyezéseket tenni. Tettek is egyezéseket, mint a' X. szám alatt közlött documentum' több pontjai mutatják; csináltak olly nevezetes szerződést is, mellynek erejével az Aurora' kiadási jusát, a' mi, Kisfaludy' elismerése szerint is, eleinten övék volt, mint alapítók' képviselőié, Kisfaludy Károlynak eladták, olly kikötéssel, hogy ha Kisfaludy Károly azon 3000 váltó forintot, mellyet febr. 6. 1824. az alapítóktól az Aurora'

kiadására felvett, vissza fizetendi (meghatározott időpontokban) 's ezen felül az Aurorát legalább is három évig még kiadandja, a' fundusnak (az alapítóknak) az Aurorához való jusa egészen megszűnik. (Lásd a' XII. szám alatti obligatiót). Az Aurora' jusának eladása tehát ezen két feltétel' teljesítésétől függött: 1-ör hogy a' 3000 forint visszafizetessék, 2or hogy az Aurora legalább is három évig még Kisfaludy által kiadassék. A' feltételek' másodika teljesítve van, mert az Aurora nem csak 1825, 1826, és 1827. hanem még tovább is egész 1831-ig — mint a' publicum tudja — Kisfaludy által kiadatott. Az első feltétel csak részben van teljesítve, azaz, a' 3000 váltó forintból csak 1000 fizettetett vissza (1825. aprilis' elején), miként Forgó György a' XII. számmal jelelt obligatio' végén mart. 10. 1831. megjegyzette.

Kérdeni lehetne, mit kellett Kisfaludynak teljesítenie valósággal, hogy magát az Aurora' kiadási jusának tükéletes, és az alapítókat egészen kizáró, birtokába tegye? Vagy más szavakkal: minn vette-meg Kisfaludy valósággal az Aurora' tulajdoni jusát? Az obligációban kitett 3000 forinton? Az nem lehet, mert hiszen ez kölcsön vett pénz volt 's ennek visszafizetése által mindenkor csak kölcsönt fizetett vissza, de nem vett volna semmit. Azon cél-

ra tehát, hogy az Aurorát kizárólag tulajdonává tegye, a' másik feltételt kellett teljesítenie, t. i. az Aurorát legalább három évig kiadnia. Miután ezen feltétel kétségbe vehetetlenül teljesítve van, nem nehéz által látni, hogy az Aurora' kiadási jusa többé nem Horvát Istváné és Forgó Györgyé, kik azt eladták *ezen kiadási kötelesség' teljesítésén*, hanem azé, ki azt megvette *ezen kötelesség' teljesítésén*. Ha erre Horvát István azt felelné, hogy az Aurora' kiadási jusa nem különválasztva, hanem *együtt*, e' két feltétel' teljesítésén volt eladva, azaz, Kisfaludy tartozott az Aurorát legalább három évig kiadni 's egyszersmind a' 3000 forintot is visszafizetni, akkor is abból, hogy Kisfaludy az említett pénzt nem fizette csak egy harmadrészben vissza, nem az következik, hogy tehát az Aurora' kiadási jusának az alapítók legyenek újra tulajdonosai, hanem az, hogy az Aurora' alapítóinak jusok támadt Kisfaludy Károly' hátra hagyott vagyonán (massáján) 2000 váltó forintot követelni. A' kiadási jus tehát most is Kisfaludy Károlyé, de 2000 forintnyi teherrel, valaminthogy Kisfaludy' obligatiója a' Kisfaludy' ősi jószágaira (nem az Aurorára) intabulálva is van.

Nem tartózkodom itt azon kérdést is tenni, ha Kisfaludy az obligatióban (melly nem

tiszta pénzbeli obligatio, hanem contractus is egyszersmind) a' kitett két pontnak egyikét sem teljesítette volna, sem egészben sem részben, azaz, hogy jól megértessem, sem három évig az Aurorát ki nem adta, sem a' 3000 forintot le nem fizette volna, kié volna az Aurora' kiadási jusa? Én bátor vagyok azt állítani törvényeink' szelleméből, hogy akkor is Kisfaludy Károlyé, mert Kisfaludy' kötelezésének minden esetre állania kell. Azért, mivel a' két kötelező felek közül egyik a' kötelezést nem teljesítette, megszűnik mind a' két részről minden kötelezés 's a' dolog vissza esik a' régi állapotba, mellyben a' kötelezés előtt volt? Én a' contractusok' természetéből örökre azt mondom: nem, ha csak ez a' visszaléphetés az írott szerződésben *per expressum* nem áll. *) A' XII.

*) Hogy ez állításom nem levegői képzelet, hanem törvényeken alapodik, nem tartózkodom itt Horvát Istvánnak (ki, úgy látszik, a' contractusok' természetét épen nem érti) két curialis decisiót szóról szóra kiírni:

Ad inval. transactionum dec. 17. „Pro motivo invalidandi contractus vel transactionis non sufficit, quod ille, qui bona per talismodi contractum vel transactionem cessa, et translata recipit, summam pro iisdem stipulatam pactato tempore deponere neglexerit; ideo enim peculiaris processus ad implementum contractuum per leges ordinatus exstitit, ut similes morosi ad implendas contractuum condiciones auctore iudice compelli possint, si attamen contractui vel transactioni haec conditio per expressum annexa sit.

számú írományban pedig semmi ilyen nincs, sőt világosan ez van mondva: „A' mit ha még is előre nem látható okok miatt nem teljesíthetnék (t. i. a' 3000 forint' lefizetését) ezen adósság-levelem nagyobb securitás végett ősi jószágaimra intabuláltathatik.“ 'S az adósság-leveél Kisfaludy' ősi jószágaira nemes Pest vármegyének 1831d. esztendei mart. 10. tartatott polgári törvényszéke' alkalmával az 1723. évi 107. törvényczikkely' értelméhez képest publicáltatott és intabuláltatott. Kérdem most Horvát Istvánt, nem ismerte-e el ő maga is, de facto', az által, hogy az intabulációhoz folyamodott, azt, hogy a' Kisfaludyval kötött egyezés még mindig áll a' maga erejében? Oportet esse memorem.

De tekintsük a' tárgyat még több oldalról is. Ha az alapítók, nem teljesítvén Kisfa-

---

ut summa pro stipulato termino non deposita conventio ipso facto evanescat, tunc non adimpleta hac conditione, contractus, velut eidem conditioni positive alligatus, evanescit.“ Utraque Tabula.

Ad implem. contractuum dec. 8. „Si in contractu bilaterali una pars obligationi contractualiter assumptae non satisfaciatur, propterea pars altera a contractu rescilire et eundem pro nullo declarare non potest; ideo enim processus ad implementum contractuum per leges introductus est, ut morosi ad satisfaciendum auctore iudice compelli possint.“ Utraque Tabula. —
Lásd Planum Tabul. pag. 102 és pag. 152.

ludy a' kötelezés' minden pontjait, tulajdoni jusokat az Aurorához újra vissza kívánhatnák 's vissza vennék, kérdeni lehetne, valljon nem kívánhatnák e vissza Kisfaludy' massája gondviselői is az intabulált obligatiót és a' már kifizetett 1000 forintot; mert mint a' magyar közmondás tökéletesen törvényszerűleg tartja: „Égy rókáról két bőrt húzni nem lehet.“ Az alapítók adták Kisfaludynak Kisfaludy' javára az Aurora' tulajdoni jusát, Kisfaludy pedig kötelezte magát az alapítóknak a' 3000 forint' vissza fizetésére és ezen felül az Aurorának még három évig leendő kiadására. Most, ha *contractus contrahentibus legem non faceret* 's mind a' két rész visszaléphetne egyezésétől, a' milly igazsággal az alapítók visszavennék az Aurora' kiadási jusát, olly igazsággal fognák Kisfaludy' massája gondviselői vissza kívánni a' kifizetett 1000 forintot és megtagadni a' hátra lévő 2000-ret. A' sokszor említett obligatiót t. i. úgy is kell érteni, hogy Kisfaludy csak azon esetre kötelezte magát a' 3000 forint' visszafizetésére, ha az Aurora jusa övé maradand, azon mondás szerint: *do ut des*, és *facio ut facias*. Különbén e' *contractus* nem volna egyéb *chimæra*-nál. *Onerosus bilateralis*nak nevezni nem lehetne, mert minden terhek csak Kisfaludyt nyomnák az alapítókat pedig semmi. Kisfaludy az

Aurorát is köteles volna három évig kiadni, a' kiadására adott pénzt is visszafizetni, és az Aurora' kiadási jusát is elveszítené. Meg nem foghatom milly kába volna az, ki magát illyekre kötelezné: de meg kell azt is vallanom nem nagy ítélő tehetséget árul-el, ki illyen követeléssel publicum előtt fellépni nem áttal.

Azon ellenvetést tehetné itt Horvát, hogy a' pénz csak kölcsön volt 's mint kölcsönt tartoznak Kisfaludy massája' gondviselői visszafizetni: de ha Horvát megengedi azt, hogy a' pénz *kölcsön* volt, akkor ipso facto elveszítette az Aurorához minden jusát, mert így a' jus, ön elismerése szerint is, csak az Aurora' három évig leendő' kiadásán volt eladva, melly kötelezési föltétel, mint tudjuk, egész az elégig, sőt ezen túl is pontiglan teljesítve van. — Tehetné továbbá azon nehézséget is, hogy az alapítókra nézve azon teher és kár származott ez egyezésből — mellyet én csak Kisfaludyra nézve állítok terhesnek — hogy ők a' 3000 forinttól nem húztak kamatot, de én azt felelem, hogy ez igen természetes vala, mert ugyan micsoda alapítók volnának azok, kik az alapításra adott pénzből még kamatot, következőleg hasznót is kívánnának? akkor az adott pénz teljességgel nem volna alapító tőke, hanem csak ugyan *kölcsön*

adott pénz. És így ezen ellenvetés is csak Horvát' jusát gyengíti.

Továbbá: ha az alapítók akár mi czímnél fogva a' just visszavehetnék, Kisfaludy' vagyonának gondviselői azon föltételéért az obligatiónak, mellyet Kisfaludy a' *jus' megnyerése fejében* betöltött, kárpótlást méltán kívánhatának. Miből fogna ez állni igazságosabban, mint azon szerkeztetői díjból, mellyet az alapítók 1821ben 700 váltó forintban határoztak meg? Három évert tehát az alapítók tartoznának fizetni Kisfaludy' massájának 2100 forintot. Levonván ebből azon 2000 forintot, mellyel Kisfaludy az Aurora' fundusának adós maradt, Kisfaludy' massája még követelhetne az alapítókon 100 forintot. *)

Mit Horvát István a' XII. számú obligatio előtt álló sorokban mond, hogy t. i. *ők* (az alapítók' képviselői) *conditionate a' Kisfaludy' személyére nézve mondtak csak le az Aurora' tulajdonáról*; ezt mondani könnyű, de docu-

---

* Ha az alapítók az intabulált obligatiót 's ezen száz forintot által adják Kisfaludy' massája' gondviselőinek, én (ámbar nem juridice) elismerendem, hogy a' kérdéses jus Horváté és Forgóé, 's akkor az alapítók' megnyugtására kész leszek, bár nem tartoznám vele, az általam kiadandó Aurorák' czímnén a' *szellemi alapítás' említését* jövendőre elhagyni.

mentálni kellett volna a' XII. számú obligatio' szavaival (azaz Kisfaludy' szavaival), így nem egyéb mesénél, mert Kisfaludy ellen csak Kisfaludy' saját szavai, saját kezével aláírt obligatio'ja lehet bizonyítvány, nem pedig Horvát' beszéde, ki saját ügyében még csak tanúként sem állhat. Kész vagyok én azonban elhinni, hogy az idézett helyen csak a' nem-ügyvéd Horvát István fejezte-ki magát, nem eléggé vigyázva 's nem eléggé törvényesen; egy ügyvéd Horvát István tudta volna azt, hogy a' pusztá állításokon épült 's nem documentáltatható allegatio nem nyom semmit 's a' bíró által figyelembe sem vétetik.

Végtére is az áll tehát, hogy Kisfaludy kötelezván magát a' XII. számú obligatióban, neki és örökösének ezen obligatio' terhét vinniök kell: Horvátnak pedig és Forgónak jusok van, az intabulált obligatio' erejénél fogva, ezen obligatióban kitett summát törvény előtt követelni, mert „Prout quis se ligavit ita iudicium et justitiam recipere debet (Math. decr. VI. art. 17. et Vlad. decr. I. art. 38.). Az Aurora' tulajdoni jusa pedig 2000 forintnyi teherrel Kisfaludy Károlyé volt, midőn meghalt is, most pedig Kisfaludy Károly' massájáé 's róla egyedül ennek gondviselői tehetnek rendelést.

Midőn pénzalapításról foly a' beszéd, nem kell feledni azt is, hogy Kisfaludy az Aurora' pénzalapításában is legnagyobb részt vett (mint Kulcsár, Forgó, és Horvát magok vallják a' sz. György' hava' 15d. 1822. kelt Egyezésben) 's így neki ennél fogva is magának több jusa van az Aurorához, mint a' többi alapítóknak öszvesen és együtt. Ezt Horvát mindenütt el látszik feledni, pedig nevezeteseb hogysen feledni lehetne, mert ebből következik azután, hogy Kisfaludynak az Aurora' jusát az obligatio' feltételei által nem egészen, hanem csak egy kis részben kellett magához váltania 's így akkor is, ha a' XII. számú obligatio nem létezne, Kisfaludynak mint részvényesnek, az Aurorához nagyobb jusa van valamennyi alapítók' jusánál öszvesen. *) A' dolog' illy helyzetében tehát Horvát István reclamálhat, protestálhat, ellenmondhat, publicum előtt, vármegyén, káptalanoknál; ellenmondására csak azon phoedrusi szavak illenek: Ignotos fallit notis est derisui.

---

*) Azokból, miket Horvát az Aurora - perben elismer és vall, arithmetice lehet kiszámolni, hogy Kisfaludynak mint pénzrészvényesnek öt hatodrésznyi jusa van az Aurorához, a' többi alapítóknak pedig csak egy hatodrésznyi. Valljon illy piczinke jussal lehet és kell e olly igen hánykolódni, mint Horvát az Aurora-perben? ?

Következik azon kérdés, mi jusom van nekem 's ha én jus-bitorló vagyok e, zsebkönyvemnek Aurora czímet adván?

Miután az eddig mondottakból világos, hogy az Aurora' jusa Kisfaludyé volt, önkényt támad azon kérdés, ha ő ezen jus iránt tehetett e szabadon rendelést akár *inter vivos*, akár *pro casu mortis*? A' felelet nem nehéz. A' sokszor említett obligatio' erejénél fogva birtokába jutván e' tulajdonnak Kisfaludy, az neki saját szerzeménye volt, mellyet annak adhatott kinek akart. Kinek akarta azt adni, kinek szánta 's kiben volt bizodalma, hogy elnehezült betegsége alatt is 1831ben már a' szerkeztetés' gondjait vigye, a' tisztelt olvasó közönség rég tudja. Kisfaludy az Aurorát nekem szánta, nekem akarta adni, 's ha hitte volna halálát előre, úgy hiszem, nekem adta volna. Kijelentett akaratának bebizonyítására tanúknak hívhatnám Kisfaludy' több barátit, kik ezt tudják, tanúnak hívhatnám Dr. Forgó Györgyöt, ki előtt a' boldogult ez akaratát nem egyszer jelentette volt ki. Forgó György' szava, azon felül, hogy álnokságot nem ismerő karaktere miatt teljes hitelű tanú, itt annál többet nyomna, minthogy egyéb iránt az „Aurora perben“ Horvát István' részén áll, következőleg ellenem. Azonban ezen szándéka l, ezen a k a r a t t a l (ne aggódjék Horvát Ist-

ván) én nem akarok, nem fogok semmi nagy zajt, semmi praetensiókat támasztani. Nem fogok Kisfaludy' barátira, nem Forgó Györgyre compulsorium mandatumot küldeni, hogy esküdjenek-meg állításom' valóságára. Mert végtére is mi sülné-ki ezen egész inquisitióból? Az, hogy Kisfaludy az Aurorát nekem akarta adni, nekem szánta, de hogy valósággal nekem adta legyen, nem fog kisülni, pedig erre volna szükség; nem ugyan Horvát István' ellenében (mert hiszen ő különben sem vehetne-el tőlem semmi just, kinek ezen aurorai kérdésbe a' XII. számú obligatio után szava nincs többé) hanem Kisfaludy massája' és örökösei ellenében.

Azon egyetlenegy felszólalás, melyet az Aurora felől a' mult évben mart. 26. közre bocsátottam, ezt mondá: „Én az Aurorát boldogult Kisfaludy' barátomtól vettem át.“ Ennyi akkor is igaz volt, ma is igaz, a' mit bizonyít az 1831. Aurora' végen álló jelentése Toldynak. Ha én szerkesztető voltam e 1831ben, vagy *corrector* (mint Horvát István imádott typographusa' meséi után olly bizodalmasan állítja), a' felől bizonyosságot tehetnek Kisfaludy Károly' baráti és orvosai, bizonyosságot tehetne Dr. Forgó is, kik mind igen jól fognak emlékezhetni, milly súlyos beteg vala már Kisfaludy Károly az Aurora' készültekor, kik megmondhatják, lehe-

tette Kisfaludynak ereje többé szerkeztetni. Magát a' szerződést közte és Károlyi István között az 1831diki Aurora iránt, én csináltam, saját kezemmel irtam, és coramizáltam, mert Kisfaludy már ekkor gyengült állapotban és ágyban fekvő beteg volt. E' szerződés' datuma, mint itt alább látható, sept. 16dika, holott az Aurora később nyomtatott és csak december' elején jelent-meg, mint a' publicum tudja. Miből álljon egy zsebkönyvnek, vagy bár mi néven nevezhető munkának szerkeztetése, az egy Károly István' megfogási körén felül áll, és Horvátnak kár volt ismét mendemondákon építeni *vádlást*, miért már egyszer általam a' Kritikai Lapok' V. füzetében is megrovatott.

De ezeket csak melleleg; mert a' jus' kérdésében keveset döntenek-el, itt pedig arról kell szólni.

Mi azon Aurorát illeti, melyet én 1832 óta saját nevemmel kiadtam, ennek története következő: Az 1831. Aurora' utósó lapján Toldy Ferencz jelenté az olvasó közönségnek, hogy az Aurorát régi munkatársaival ennekutána én fogom folytatni. Később Károlyi István' Tudományos Gyűjteményében (1831. III. 125.) én magam jelentettem, hogy azt folytatni fogom 's felszólítám hazánk' íróit, ne terhel-

tessenek munkáikkal segéltni. 1832ben kiadtam az Aurorát 's kiadtam 1833ban is. Mind a' jelentéseket, mind az Aurorák' kijövetelét Horvát István észrevette, tudta, látta; mert maga mondja az Aurora-perben, hogy „az Aurora' további kiadására illően figyelmeztet, „még is, minden *illő* figyelmeztése mellett, sem Toldy' jelentésének, sem az enyémnek egy szóval sem mondott ellene; sőt későbbben is, midőn látta, hogy én az Aurorát kiadom 's annak kiadási jusába magamat de facto behelyeztem, nem jutott eszébe ezt mondani: Uram, a' mit te itt elfoglalál, miénk alapítóké, 's én ezennel ellene mondok minden aurorai jus-bitangolásnak. *) De akkor Horvát mélyen hallgatott, 's csak midőn már az 1834diki Aurora is kijött általam szerkeztetve, juta eszébe, hogy tettemnek ellenmondjon. Én a' hallgatásból azt következtetvén, hogy ez elhagyott jószág (res derelicta), melly törvényeink szerint az

---

*) A' praetendens typographusnak is csak 1833ban (két év mulva) jutott eszébe praetensiókat tenni, 's azt állítani, hogy az általam elfoglalt jus övé, holott elfoglalásom' jelentéseit mind az 1831. Aurora' véglapjain, mind pedig Tud. Gyűjteményében ön maga nyomtattatá-ki 's saját tette által elismerte az én tulajdoni jusomat. Az 1832. és 1833. Aurorákra pedig megengedte ezt nyomatnom: Bajza' AURORÁJA, a' minél sajátabb kifejezése a' tulajdonnak nyelvünkön nem lehet.

első elfoglalóé szokott lenni, 's azt hiven, hogy az által, ha egy zsebkönyvet kiadok 's azt Aurorának nevezem, különben is senkinek kárt nem teszek, az Aurorát, mint jelentésben megigérttem, ki is adám 's magamat tökéletesen birtokába helyeztem. Ha valaki azt mondaná is, hogy én itt azon just foglaltam-el, melly előbb egy csekély részben Horváté 's az alapítóké, később pedig egészen Kisfaludyé volt, a' felelet részemről akkor is az lehet, hogy én ez elfoglalást jó lélekkel 's hittel tehettem, azok voltanak hibásak, kik jusaikra fel nem vigyáztván, elfoglalásomnak, ha az részükre káros volt, olly hosszú ideiglen ellen nem mondtak. Illy módon tevéen magamat az Aurora' birtokába, ki engem jus- vagy tulajdonbitorlónak nevezni mer, az igazságtalan rágalmazó, 's rágalma még csak arra sem méltó, hogy valaki reá feleljen. A' jó hitel jurisconsultusaink szerint az, „Qua quis judicat se nihil agere contra jus alterius, nempe possidendo rem, exercendo actum, vel omittendo (Husztí, Agr. 1758. pag. 256) 's e' definitio az Aurora' elfoglalásánál rám betűig alkalmazható.

Horvát azon időben hallgatott, nem mondott ellene tettemnek, mert akkor még tisztán látta, érzette, hogy neki ellenmondani nincs jusa. Idő' haladtával a' dolgok másként fejlet-

tek-ki. Horvát Tud. Gyűjtemény' szerkeztetője lön, következőleg Károlyi István typographus' lekötelezettje. Előbb már neheztelést táplált magában irántam az ítélet miatt, melyet, az Epigrammákról értekezvén, Virág Benedek' elméssége felett bátor voltam az ő kegyes engedelme nélkül elmondani, ehhez járult még azon *hallatlan vakmerőség* is — a' mi literatúránkban alig történt mind eddig — hogy a' Kritikai Lapok' III. füzetében Bíró Páltól és Nyirkáló Ödöntől nem rettegtem kiadni olly dolgokat, mellyek Horvát István' infallibilitását hozták kérdésbe. Mennyire ellenem lázíták ezek e' tudós férfiút, tudják azok, kik a' Tud. Gyűjtemény' mult évi VIII. kötetében ellenem támasztott „Békaegérharczát“ olvasták. 'S íme, mert Horvát gyanítá, hogy a' Békaegérharcz válasz nélkül nem maradand, azonnal elfeled minden történeteket az Aurora' eladására nézve, azt sem képes többé látni mint fekszik e' kérdés *juridice*, hanem egyszerre az Aurora' tulajdonosává leszen, Károlyi Istvánt behelyezi az aurorai jus' birtokába, 's ellenem protestál a' haza' színe előtt, mint Aurora' bitorló ellen. Csak csendesebben egy kevésbé! — Először, Horvát' protestatioja nem nyöm semmit, mert Horvátnak az Aurora iránt protestálni nincs jusa; másodszor, ha volna is jusa, protestatioja és

ellenmondása nekem nem árthat semmit sem *pro interno* sem *pro externo foro*. *Pro interno* nem, mert ha én az Aurorá' *elfoglalójának* mondatom is, nem vagyok vádolható, vétkes, hanem jó hiedelmű elfoglaló, kinek tette erkölcsileg mindenkor tisztán áll; *pro foro externo* nem, mert itt nem csak Horvátnak, ki jussal nem bir, hanem még annak ellenmondása és protestatiója sem árthatna, kinek tán még mai napon is jusa volna az Aurorához. A' dolgot mindjárt megfejttem.

Ki maga felől azt hiszi, hogy Kisfaludy' Aurorájához örököség által jusa van, az az általam szerkeztetett Aurorának csak ezen czim-szavaiban akadhatna-fenn: „Alapítá Kisfaludy Károly, folytatja Bajza.“ E' kérdéses *alapítá* szót én tettem első az Aurora' czimére 's így nekem lehet legjobban magyaráznom, mit akarok 's mit akartam vele, mert azon elmebeli felsőséget sem Horvát Istvánnak, sem senkinek, el nem ismerhetem magamat felett, hogy en szavaim' értelmét jobban tudhassa mint én.

Horvát azt állítja, hogy az Aurora' alapítója ő volt és azon hazafiak, kiknek nevét az „Aurora Perben“ közölte: de Horvát, mint tudjuk, sokat szokott állítani, 's jóval többet mint a' mennyit megmutatni tud. Itt is, ha általában *discretivum judiciuma* erősebb volna, nem össze zavarni, hanem tisztán fogta volna

megkülönböztetni a' dolgot. Alapítani Aurorát vagy akár mi tartalmú könyvet, kétképen lehet: *pénzzel* és *szellemileg*. Hogy az Aurora kiadathassék, azt azok eszközlék, kik eléggé nagy lelkűek voltak rá pénzzel áldozni; hogy az lett, a' mi volt, azt Kisfaludy elméjének, lehet és kell köszönni. Tegyük-fel, a' mi nem úgy van, hogy Kisfaludy az Aurora' pénzalapjához egy fillérrel sem adózott, hanem aztegeszen azon érdemes hazafiak tették össze, kiket Horvát és Forgó neveznek: én bátor vagyok akkor is kérdést támasztani, ki az Aurorának valódi alapítója? Az e, ki azt eszközlé, hogy az Aurora jó papíroson és tisztán legyen nyomtatva, aranyozott szélekkel, tokban csínosan kötve, és képekkel felékesítve, vagy az, kinek köszönni lehet, hogy ezen Aurora a' magyar költői elméknek évenként termett legbecsesebb virágait foglalja magában 's képei ne csak képek, hanem művészi becsű és nemzeti tárgyú, képek is legyenek egyszersmind? Vagy egypár szóval: az alapíta e az Aurorát valódilag, ki hozzá *pénzét* adá, vagy az, ki *elméjét*? Ha Horvát, és azon minden tiszteletet érdemlő lelkes hazafiak, még annyi pénzt tettek volna is össze, mennyit valósággal tettek, Kisfaludy Károly nélkül nem fogtak volna olly Aurorát kiadni, mint a' millyet Kisfaludy Károllyal ki-

adtak, mind a' mellett is hogy Horvát István leveszi a' Kisfaludy' fejről a' *mesteri elsőség*' koszorúját és (igen szerényen) a' maga fejére teszi. Hogy tehát *szellemileg* egyedül Kisfaludy Károly vala az Aurora' alapítója, annak hitét semmi óriási ész sem fogja kiversengeni belőlünk.

Midőn én 1832ben az Aurora' czimére az *alapító* szót nyomattam, azt *szellemi* tekintetben vettem 's így értem ma is 's így értette, úgy hiszem, azon hat tisztelt író, ki a' mult évben az én Aurorám mellett felszólalni szíves volt. Kik adtak legyen pénzt az Aurora' kijövetelére 1822, 1823ban 's tovább, az sem 1832. sem később nem vala gondom, sőt nyíltan vallom, egész világosságban még három hét előtt sem tudtam, Horvát aurorai pere tanított-meg rá, de az megtanított egyebekre is, miket megtanulnom, mint e' válasz mutatja, igen hasznos volt. A' mit Kisfaludy *szellemileg* alapíta én azt szinte *szellemileg* folytatom, *emlékezetére* a' boldogult alapítónak és folytatni fogom tovább is nagyobb részint azon írók' *szellemi* segedelmével, kik azt *szellemi* alapítója' életében is *szellemileg* segíték és *szeretném* én látni AZON HORVÁT ISTVÁNT, *ki engem tulajdoni jusaiban és szabadságomban megháboríthatna.* A' pénzalapításnak emlékezetét — bár mi tiszteletben

tartsam is egyébiránt 's bár mikész legyek érte azon érdemes hazafiaknak, Horvát Istvánnal együtt, hálát mondani — az Aurora' czímén nem volt 's nem lehetett szándékom évenként meg-megújítva életben tartani; én itt a' Kisfaludy' nevének 's szellemi alapítása' emlékezetének akartam áldozni. Úgy vagyok meggyőződve, hogy én ezen *alapítá* szó által senkinek kárt és sérelmet nem teszek, valaminthogy azok, kiknek talán jusok volt volna, nem is mondtak tettemnek mai napiglan ellene. Ha ők publicum előtt felszólalván, meggyőznek arról, hogy e' szavak által károsítom őket, ámbár nincs jusok áttól eltiltani, hogy én barátom' emlékét fenntartani akarjam, még is — mert tudva senkinek kárt tenni nem szándékom — kinyilatkoztatom ezennel, hogy az említett szavakat zsebkönyvem' cziméről elhagyandom. Horvát István azonban megengedjen, ha alaptalan 's pusztá ellenmondásaira nem hallgatok. Mire engem egyszer okok tükéltek — el, attól ismét *csak okok* fognak elvonhatni, nem pusztá ellenmondás, vagy kevély hatalomszó.

Mi az Aurora czímét illeti, ezt szabad mindenkinek használnia, a' nélkül, hogy valaki tőle törvényesen eltilalmazhassa. Botránkozást okoz ugyan, hogy illy kis literaturában három szépliteraturai zsebkönyv közül, kettő egy cí-

met visel, de ennek nem én vagyok oka. Mi után én e' czímmel már előbb éltem, Károlyi István typographusra és Szemere Pálra esik minden feleletti teher ezen botránkoztatásért. 'S mi nevetség, mi gyermekes makaesség, az Aurorát *többek által* folytattatni Kisfaludy halála után *két évvel később*, akkor, midőn én azt Kisfaludy' halála után *azonnal 's azóta is szakadatlanul* folytatok, józannak, úgy hiszem nem szükség magyarázni.

Az *alapításra* nézve még egy fonákságát Horvátnak el nem hallgathatom. Horvát azt állítja, hogy Kisfaludy nem volt alapítója az Aurorának, még is megengedi Károlyi typographusnak, ki, miként kinyilatkoztatá, az 1834. Aurorát *egyenesen az ő jóvá hagyásából* adta ki, következőleg *tőle* nyerte a' just, a' czímre tenni az *alapítá Kisfaludy Károly* szavakat. Egy felől tehát tagadja és el akarja versengeni, hogy Kisfaludy alapító volt, más felől pedig elismeri, és tetteivel bizonyítja ugyan azt. Vagy, hogy a' dolgot világosan megmondjam, Horvát előtt Kisfaludy csak akkor alapító, midőn Szemere és Károlyi kívánják azt, de midőn Bajza állítja, akkor már nem alapító többé. Mit jelent e' habozás, e' következetlenség egyebet, mint azt, hogy Horvát kétségbeesett ügyet véd, hogy ueki még csak *elősméretei* sin-

csenek arról, mint áll az aurorai jus' kérdése törvényes oldaláról. Nem elég valaminek³ historiáját tudni és elmondani, a' dolgoknak (mint ez Aurora - kérdésnek is) philosophiai és törvényes részök is van, mellyeket, előbb hogysen beléjük avatkozott, philosophiae doctornak értenie kellett volna.

Az eddig mondottak, úgy hiszem, megvilágosították eléggé, mint áll az én aurorai ügyem Horvát István és az alapítók' ellenében 's megvilágosították annyira, hogy belőlök a' köztem és Károlyi István typogr. között támadt kérdésre is könnyen lehetne következményeket vonni; hosszan tehát e' kérdésnél nem volna szükség időznöm, azonban, hogy az aurorai kérdésnek e' részét is csekély tehetségem szerint kimerítsem, felfogom azt egészen a' maga gyökerénél.

Minden elmeszülemény eredetileg azé, kinek szelleme által létre hozatott. Ez gondolnám axioma, melly a' természet' törvényében alapodik és senki józan által kérdésbe nem fog vétetni. Illyetén szüleményt tehát más idegen személy, azon kívül, ki azt létre hozta, *eredeti* jusnál fogva soha nem, hanem csak *által vett*, által származott juson (jure derivativo) birhat t. i. örökös és végrendelet, vétel és ajándék stb. effélék által. Könyvet, képet, mint elmeszü-

leményt typographus könyv- 's műáros vagy általában bár mi névvel nevezhető *kiadó*, *áruló*, *Verleger* csak mástól nyert juson birhat, akár szükség kiadásához felsőségi engedelem, privilegium, akár nem. Könyvnek, folyóiratnak létre jutásához kétféle alkalom és ok munkálhat; vagy t. i. az író, ön magától lelkesedve, elkészítvén azt kéziratban, eladja typographusnak, könyvárosnak stb. alku szerint, bizonyos meghatározott áron, kötelezésén; vagy pedig typographus, könyváros felszólít egy író, illy vagy amolly munka' szerkeztetésére, írására. Mind a' két esetben a' munka eredetileg azé, ki azt írta, szerkeztette; kiadó azt csak író, szerkeztetőtől nyert juson birhatja. Privilegiumot mind hazánkban, mind máshol, könyváros, vagy akárci csak címre 's ezen meghatározott czim alatt közlendő munkák' kiadására nyerhet, nem pedig ez vagy amaz író', szerkeztető' írt, vagy szerkeztetett munkájára, mert valakinek a' természet-törvény által nyert eredeti tulajdonos jusát privilegium nem veheti-el. Károlyi István, mint Trattner-örökös, tudományos értekezések' kiadására, Tudományos Gyűjtemény név alatt just és szabadságot, és így tulajdont, felsőbb helyekről nyert és bir; a' Horvát István által szerkeztetett munkákra, vagy még inkább az általa írottakra tulajdoni just csak Horvát Ist-

vántól nyerhetett, akár szóbeli alku akár írott egyezés mellett. Typographus, kiadó, Verleger stb. az írótól nyert just vagy örökösen vagy csak bizonyos meghatározott időre tette tulajdonává, a' mit hogy bebizonyíthasson törvény előtt, minden esetre vagy írott instrumentum, vagy más törvényes próbák által kell megmutatnia, documentálnia. Ott, hol kétség vagy, ha örökösen e vagy csak időre, a' praesumptio nem a' typographus, hanem az író' részére szól, mert nem lehet feltenni, hogy, szabadságában állván valakinek az eladás' két módjaiból választani, azt választotta legyen, melly részére károsabb, 's e' praesumptiót csak az teheti semmivé, ha a' typographus bebizonyítja, hogy a' választás némelly körülmények (péld. szegénység) miatt nem függött az írótól. — Ez, ítéletem szerint, az elmeszüleményi jusok és tulajdonok' törvényének philosophiája röviden, a' maga fő vonásaiban.

Alkalmazván ezen elveket a' jelen kérdésre, következő resultatumok fejlenek-ki mintegy önkényt: Károlyi typographus, mint nem írója, nem szerkesztetője az Aurorának, hanem csak kiadója, az Aurora' kiadási jusát eredetileg nem birhatja, hanem bírja mástól. Kizáró privilegiumról címre és cím alatti kiadásra itt nem lehetvén szó, birhatná azt átszármazva írótól, vagy t. i. Kisfaludy Károlytól, ki e' just,

a' mennyiben nem volt egészen övé, magához váltotta, vagy tőlem, ki e' just, a' tulajdonosok' mai napig hallgató megegyezésével első elfoglalom, vagy, ha el nem foglaltam volna is, mint író és szerkeztető *eredetileg szerezhettem és szerzettem*. Hogy jusát Kisfaludytól nyerte legyen, mint mart. 21. 1833. Aurorai jelentésében hirdette, ezt, ha nem akar mese és pusztai állítás maradni, documentálni kellene, vagy írott contractus vagy egyéb törvényes próbák által. Írott egyezés Kisfaludy és Károlyi typogr. között az Aurora iránt csak egy van 's azt itt közlöm, az eredetiből szóról szóra lemásolva, azért is, minthogy Horvát István az aurorai per' irományai közül ezt is tanácsosnak vélte kihagyni.

„Alól írottak az 1831d. esztendei Aurorának kiadása iránt e' következő alkura léptek: 1. Az Aurora' *redactióját* Kisfaludy Károly ur olly móddal *vállalja magára*, hogy az ahhoz megkívántató 10—11 nyomtatott ívet betöltendő kéziratot az eddigi formatumban october' közepéig Károlyi István úrnak nyomtatatás végett kezéhez szolgáltatja. A' szerkeztetésbe azonban Károlyi István úrnak nem leszen szólása. — 2. Az 1831d. esztendei Verlag'jusáért fog Károlyi István úr Kisfaludy úrnak 700 váltó forintot olly módon fizetni, hogy ezen summából 475 for. v. cz. mellyel Kisfaludy úr a' typographiának tartozik ^{a)} lehu-

^{a)} Ha Kisfaludy az első évi (1822) Aurora' nyomtatásáért a' Trattner typographiának 731 forinttal volt adós,

zassék, a' hátra lévő 225 for. pedig annyi értékű kötött exemplárban fog Károlyi István úr által kifizettetni. — 3. A' rezekek' metszését és lenyomását Bécsben Kisfaludy úr' utasítása után Károlyi István úr fogja készíttetni 's azoknak költségét is ő viszi. — 4. Mindenik író, kinek az Aurorában munkája lesz Károlyi úr által egy egy példány Aurorával fog megtiszteltetni. — 5. Kisfaludy úr igéri, hogy az Aurora' eladásában segítségül leszen, 's mind azoknak neveit, kik eddig is árulták az Aurorát, közölni fogja 's ezeknek a' kiadó Károlyi úr a' szokott honorarium exemplárt meg fogja adni. — 6. Károlyi István úr tartozik egy finom kötetlen példány Aurorát annak számára, kinek az Aurora ajánlva lesz, adni. Költ, Pesten september' 16d. 1830.

Jelenlétemben.

Bajza József. m.k.

Kisfaludy Károly m. k.

Károlyi István m. k.

Akárki fogja e' szerződést (Horváton és Károlyin kívül) által olvasni, egyebet nem fog benne látni, mint azt, hogy Kisfaludy szerkeztetője és tulajdonosa, Károlyi István pedig *megvevője és kiadója* volt 1831ben az Aurora' ezen évre készült kéziratának. Örökös kiadási

---

(mint Horvát az Aurora-per' végén állítja) miért ismeri-e Károlyi István, (kinek mint Trattner-örökösnek a' maga activum debitumait tudnia kellett) 1830-ban contractualiter, hogy Kisfaludy a' typographiának csak 475 forinttal adós? Miért nem követel rajta 731-forintot? Ebből látszik, micsoda alapja lehet Horvát' ezen adósság iránti állításának is.

jusokról, Aurora' tulajdonáról ez egész szerződésben egy hang sincs, és így Károlyi István az Aurora' jusát Kisfaludytól nem birhatja: birnia kellene e' szerint én tölem. Lássuk ezt is küzelebbről. *)

*) Mit Horvát az aurorai kérdésnek Károlyi Istvánt illető szakaszára mond, az megérdemli, hogy rajta magunkat egy kissé mulassuk. Szavai ezek: „Látván (az alapító társaság) úgy mond Horvát a' per' végén, hogy a' legtisztább szándékból alkatta intézet (t. i. az Auroráé) veszedelemben forog 's a' tőkepénz nagyobb része beszédhetetlen, *édcs örömet vett*, hogy Trattner-Károlyi' könyvnyomtató intézete magára vállolta az Aurora további kiadatását, már csak azért is, mert ezen intézetnek Kisfaludy Károly az eredeti jegyző könyv' bizonyítása szerint 731 forintot az első Aurora nyomtatási költségekre (jól magyarul költségeire) le nem fizetett.“ Megvallom igen csodálatos beszédek egy tudós ferfiútól. Tehát, mert az Aurora' tőkepénzének nagyobb része beszédhetetlen 's az intézet veszedelemben forog, *édcs örömet vett* Horvát, hogy az Aurorát Trattner-Károlyi adja-ki. Mi összefüggésben van a' XII. számú obligatio és ennek intabuláltatása után Kisfaludy' ősi jószágaira az alapítók' tőkepénze az Aurora' kiadásával? Tehát ha Károlyi typ. adja-ki 1832ben az Aurorát, akkor nem forog többé veszedelemben a' tőkepénz, akkor már *beszédhető* lesz? Így ez azt jelenti, hogy Horvát István Károlyi által securizáltatta magát a' tőkepénz' ki nem fizetett része iránt, 's *Károlyin fogja megvenni* a' hátralévő 2000 forintot, melly azonban (el ne feledjük) Kisfaludy' ősi jószágaira is intabulálva van. Ez hatalmas jele a' discretivum judiciumnak! — Továbbá: Horvát *édcs örömet vett* az Aurorának Károlyi typ. által leendő kiadatását

Hogy Károlyi István az Aurora' tulajdonát tőlem kapta legyen ezt ex praesumptione

azért is, hogy Károlyit, mint Trattner-örököst, kármentesítse 731 forintnyi adósságért, melyet Kisfaludy ki nem fizetett. Ebből mi következik, ha a' felebbi *securisatióval* össze vetjük, egyéb, mint az, hogy Horvát Károlyit kármentesíti 731 forintig és ugyan akkor megkárosítja 2000 forintig, rajta akarván az alapítók' beszédhetetlen 2000 forintját megvenni. Ily barátságos kármentesítést Károlyi Horvátnak alig fog megköszönni. — Végtére, ellent nem állván az, hogy az öreg Trattner Mátyás dec. 4. 1824. elismerte, hogy „diese Rechnung (a' 731. forintot érti) für abgethan zu betrachten ist,“ ellent nem állván, hogy Károlyi typ. 1830-ban elismerte, hogy Kisfaludy a' typographiának csak 475 forinttal adós 's e' 475 forint adósság is az 1831. Aurora' kézírata által lerovatott, még is Horvát nagylelkűleg Károlyinak akarja az Aurora' kiadási júsát a' 731 forintnyi megsemmisített 's így csak képzelt adósság' fejében adni. Mondhatom, példátlan, egész a' nevetségig rendkívüli nagylelkűség! — Legvégtére pedig, a' mi legvigabb, az Aurora' kiadatását nem azért vette Horvát *édes örömet*, hogy Péter vagy Pál szerkezteti, hanem azért, hogy Károlyi adja-ki, azaz: Horvátot nem annak reménye gerjesztette öröme, hogy e' folytatandó Aurora talán jó leszén, hanem az, hogy belőle Károlyi *typographusnak* leendő haszna. Furcsa öröm a' nemzeti ügy' rovására!

Ezen *édes örömet* *vevés* a' mellett, hogy csak bitang beszéd, nem is documentálható 1831. évből, hanem csak mostanról van a' multa rá fogva, a' mit mutat az is, mert csak az 1834diki Aurora jött-ki (mint mondatik) Horvát' *egyes jóváhagyása* mellett Károlyinál, ha előbb is már így jött-ki, miért mondja Horvát hogy „az 1834. évi Aurora

gondolni nem lehet, szükség tehát, hogy írott egyezéssel documentáltassék. Horvát István ki-nyomatá az én Károlyival kötött egyezésimet 1831. és 1832. évekről 's megmente attól, hogy általam közöltessenek. Ezekben Horvát két helyen vél argumentumot találni arra, hogy én az Auroránál Károlyi Istvánnak csak szerkeztetője voltam; az 1830diki szerződésben t. i. hol ezen szavak állnak: „Bajza József úr az Aurora' szerkeztetését magára vállalván.“ 'S ismét egy nyugtatóványban szinte ezen évről: „Az 1832diki Aurora' szerkeztetéséért felvettem 336 forintot. Bajza.“

Beh örvendetes volna Horvátnak és Károlynak, ha az említett szerződésben semmi más felvilágosító szó nem állna a' most kiírtakon

---

pedig egyenesen jóvá hagyásunk mellett jött-ki.“ Ide nem *pedig* kellene, hogy az 1832diki *édes öröme*sttel üszvéfűggésben álljon, hanem *szinte* vagy *is*; 's ez mutatna valamit a' multa nézve is. — De felhagyok a' szavak' latolásával, csak azt kérdelem, mi csoda Aurora-jus származhatott által Horvát Istvántól Károlyira akár 1831. akár 1834. miután Horvátnak magának sem volt sem 1831. sem 1834ben jusa, miután ő minden lehetséges. jusát jóval előbb már, 1824 febr. 26d., eladta? Nemo dat quod non habet. És így Horvátnak mind 1831ben *édes öröme*st *vevése*, mind 1834. *jóvá hagyása*, hogy az Aurora Károlyi István typ. által adatott-ki, ugyan csak jó formán nevetséges dolgok.

kivül, akkor ezek legalább *szalma szál* gyanánt szolgálhatnának a' jogtalanság' örvényébe sűlyedezőknek, szalma szál gyanánt mondom, mert erősebb ótalomszerűl csakugyan nem szolgálhatnak. *Szerkeztetni és kiadni*, ezen szavak nálunk olly sokféle értelemben használtatnak, hogy belőlök bizonyosat következtetni akarni csak az fog, ki az argumentumoknak olly szűkében van, mint az Aurora-perben Károlyi István' ügyvéde. A' tulajdonosok nem egyszer nevezik magokat *kiadóknak*, nem egyszer *szerkeztetőknek*. Például Kölcssey és Szemere a' Muzáronnál (mint több jelentéseikből látható), holott a' Muzáron' kiadási tulajdona nem Hartlebené, hanem Szemercé. Kölcssey' munkáin ez áll: *k i a d t a Szemere Pál*, holott Hartleben *adta-ki*, vette meg és Szemere *szerkezteté*. Helmecczynek mind Jelenkorán, mind Társalkodóján ez áll: *Szerkezteti Helmecczy*, holott Helmecczy *privilegiált tulajdonos*, 's ha a' *szerkeztetni* szóból valamit következtetni lehetne, akkor Helmecczy sem volna a' Jelenkor és Társalkodó' tulajdonosa, hanem Landerer, kinél a' nevezett hírlapok nyomatnak stb. Kisfaludy' Károlyival kötött egyezésében is a' *redactor* (szerkeztető) szó áll, szinte úgy mint én nálam, holott alább világosan mondatik, hogy csak az 1831. évi *Verlag-just* adja-el Kisf. Károlyi typographusnak. Ezen egy szavacskából vett

argumentum tehát silányabb, hogysen figyelmet is érdemlene, 's mutatja, melly szűkében van az 'a védszereknek, ki még illy kicsinységhez is kapkod. 'S nem látta e Horvát István a' szerződéseknek több pontjait is, mellyek, ha a' *szerkeztető* szóban volna is valami, annak minden erejét elveszik. Például a' 1831diki szerződésben :

2dik pont. Minden költséget, melly a' könyv' nyomtatására, bekötésére, rézmetszetekre kívántatik, Trattner és Károlyi urak tartoznak fizetni. Papíros, nyomtatás olyan legyen mint eddig.

3dik pont. A' képeket Clarot Sándor, Kärbling 's Ender, vagy más igen jeles rajzolók által fogják (Tratt. és Kár.) rajzoltatni; a' rézmetszéseket pedig, mellyek négynél kevesebbek nem lehetnek, vagy Blaschke, vagy Hoffmann vagy Stöber bécsi rézmetszőkkel metszetni.

Ha Károlyi volt volna tulajdonos, mi szükség lett volna nekem ezen két pontban mondotakat contractusba tennem? holott a' tulajdonnál a' költségek' vitele *természetesen* és *magában* is értve a' tulajdonost illeti. Papírost, nyomtatást, rézmetszetek' számát, sőt még a' rézmetszőket is specifice kiszabni, annak, ki *csak* szerkeztető, nincs jusa.

Az 1833diki Aurora iránt kötött szerződésben pedig (lásd ennek 2. 3. stb. pontjait) ezen kötelezések még szorosban vannak elhatá-

rozva, 's itt már nincs is mondva: „a' szerkeztetést magára vállalván“ hanem: „Bajza József úrnak az Aurora' kéziratáért...“ Ezen documentum később készült mint ama' másik, mellyben Horvát a' *szerkeztető* szót leli. Ha Károlynak 1831. tulajdoni jus lett volna eladva, méltán kívánhatta volna, hogy ezen just *világos* szavakkal kitegyem a' contractusban, ezen 1832dikiben pedig már csak *homályosan* sincs semmi mondva.

Ha a' londoni parlamentum megvizsgálandja e' contractusokat, eleintén talán a' s z e r k e z t e t é s szó miatt parányi sejtése leend Károlyi István' tulajdonáról, de ha a' kiírt pontokon is végig haladt, látni fogja csak hamar (mert jobb logikus is lesz ez a' londoni parlamentum minden esetre Horvátnál) hogy 1832. és 1833. Károlyi az Aurora' megvevője, kiadója (árendása), Bajza pedig *szerkeztetője és tulajdonosa* volt.

Nemes Apáthi Kiss Sámuel jól vette észre, hogy abból, ha valaki jószágot egy vagy egy-pár évig *haszonbérben* (árendában) bír, a' jószágra nézve semmi tulajdoni just nem nyerhet. A' praescriptio általi birtok szerzésből t. i. a' *haszonbérlőket* törvényeink kizárják, 's haszonbérlő nem egy, de száz évi haszonbérlet által sem praescribálhat a' jószág iránti tulajdonban. Ha az Aurorára nézve árenda is adhatna valakinek

just, akkor is ezen jus nem Károlyi Istváné volna, hanem Lichtl Károlyé, ki az Aurorát 1830ban (mint a' nálam másolatban lévő szerződés bizonyítja) szinte haszonbérben, mint Károlyi, birta volt. E' megjegyzést azon esetre teszem, ha Károlyi az 1831, 1832. és 1833iki Aurorák' birtokából akarna valamit következtetni.

Minekutána Károlyi István, ki az Aurora kiadási jusát csak derivative birhatná, az eddig mondottak szerint Horváttól, ki avval 1824 óta nem birt, nem nyerhette, Kisfaludytól és *tőlem* nem nyerte, következik, hogy őt, bár mint ügyekezzünk is, semmiféle czím alatt meg nem szabadíthatjuk azon vádtól, hogy azt 1834ben törvénytelenül foglalta-el, és hogy *Károlyi István typographus az Aurorának*, bár mint szépiúsuk a' dolgot, csakugyan BITORLÓJA.

Által térek Horvát' Aurora - perének azon szakaszára, hol azt magyarázgatja, miért vittem én el az Aurorát Károlyi typographustól Kiliánhoz. Mind a' mai napig szelídebb eszköz-nél maradva, én e' kérdésre csak azt feleltem, hogy ezt azért tettem vala, mert *nekem úgy tetszett*, most Horvát által kényszerítetem a' feleletre; itt van tehát ideje, hogy a' *nem szelíd* eszközökhöz is hozzá nyúljak. Horvát szavai e' tárgyban ezek:

„Az ifju Kort a' vágyás ösztöne könnyen túl ragadja a' mértéken: Az a' Bajza, ki előbb szerencsésnek tartá magát (*Horvát még ezt is tudja!*), hogy Kisfaludy Károlylyal egyenlő Jutalmat huzott, most márfenynebb számolásokat tett. A' Kritikai Lapoknak I—IV. Füzetből 's összesen mintegy 21. nyomtatott ívből álló, 's még nem is kész (*ez nevezetes gravamen!*) Kéziratukért 400. pengő forint Jutalmat kívánt, mint saját kézírata bizonyítja, Trattner-Károlyi Intézete által fizettetni. Ennyit Trattner-Károlyiék nem akarának fizetni 's ime az Aurorának egyszerre tulajdonosává leszen Bajza és azt másnak eladja az 1833-dik év kezdetén 's midőn a' Trattner-Károlyi Intézete, Szemerei Szemere Pált kérvén meg a' szerkesztésre, szokás (?) szerint az 1834-dik évi Aurora megjelenését hirdeti, Bajza Jusrablással (*valóban? ugyan hol?*) vádolja a' Haza előtt Trattner Károlyit! Itélhet már most részre hajlás nélkül mind egyik Olvasó.“

Az egész „Aurora pernek“ ez legméltatlanabb és legbotránkoztatóbb része. Meg kell vallanom, egy Horvát Istvánról épen nem tettem volna fel, hogy képes legyen (ha bár ellensége ellen is) tiltott és nemtelen fegyverekhez nyúlni. Ezen szavakban én *pénzszeretettel, alacson haszonlésséssel* vádoltatom, olly gyarlósággal, mellyet én, mint sok undok vétkek' szülő anyját, leginkább utálok, leginkább bűnnek tartok. És micsoda alapokon épül Horvátnak e' vádlása, mellyel engem hazám' fiai előtt elfeketíteni akar? *Károlyi István' beszédén!* Tehát ismét alaptalan beszédeken, ismét *mendemondákon*, 's ezt azon férfin teszi, ki a' Tud. Gyűjteményben (1833.

VIII. köt.) a' *házi titkok' piöczái és mendemon-
dák' szerkeztetői* ellen olly tüzzele declamált!
A' pragmatikus férfiút, a' historiai igazságok'
búvárát, ki máskor codexekből szokott docu-
mentálni, most egyszerre „mendemondák' szer-
keztetőjévé“ látjuk alacsonyodni. Ha ezen hiá-
ba való hírt még Károlyi István mondotta volna
el (kivel a' Kritikai Lapok iránti alku négy-
szemközt történt) inkább megengedhetnénk, de
mikor Horvát ollyannak beszédeit teszi magaévá
's bizonyítgatja, ki a' fenn forgó kérdésben
még csak tanúként sem állhatna, az egy histo-
ricus férfiutól valóban csodálatos.

Hogy ezen alacson vádra (melly bár mint
szépítsük, Horvátnak soha sem fog dicsőségére
szolgálni) feleljek, szükség elmondanom a' dol-
got úgy, a' mint történt. A' Kritikai Lapok
iránti alku négyszemközt ment végbe, tanú
nélkül, 's itt a' pusztá beszéd és állítás sem
Károlyi István' részéről, sem az enyémről nem
lehet teljes hitelű, azért én belőle csak ollya-
kat mondok-el, mit az olvasó előtt is tudott,
vagy tudható, dolgokkal bizonyíthatok.

Én a' Kritikai Lapok' négy füzetéért (az
I. füzet' második kiadásáért és három újért,
mellyek együtt 21 tizenkettedrényi nyomtatott
ívet tettek volna) Károlyi typographustól 400
pengő forint honoráriumot kívántam. Hogy

kivánságomat nem *vágyás*’ ösztöne ragadta túl a’ mértéken (mint a’ könyvkereskedési dolgokkal nem ismeretes Horvát véli) ’s hogy nem volt alaptalan ábrándozás, az olvasó el fogja hinni, ha tekintetbe veszi a’ Kritikai Lapok’ kelendőségét, ha meggondolja, hogy az I. füzet’ első kiadása három hónap alatt egészen elkelt. Továbbá, hogy az én kivánságom csak az előtt lehetett mértéken túli, ki mindent jó olcsón akarna magához szítani, hogy rajta *mértéken túli* nyeresége lehessen, kitetszik abból, hogy nekem a’ Kritikai Lapok’ mostani kiadója nem csak a’ Károlyitól kívánt díjt, hanem még többet is fizetett-ki a’ Kritikai Lapok’ I—IV. füzetéért; ki ezt nem hinné, jőjön hozzám, ’s én írott egyezésekkel fogom neki bebizonyítani. Horvát tehát bizvást otthon maradhatott volna az *ifju kor*’ *vágyási ösztönével* és a’ *mértéken túl rugadtatással* ’s meggondolhatta volna saját szerkeztetői díját is.

Egyéb iránt nekem szabadságomban állott valamit *mértéken túl* is kívánni, valamint Károlyinak az én *mértéken túli* kivánságomat megtagadni, alku lévén közöttünk. Én Károlyitól 400 pengő forintot kívántam, ő nekem 180at (!) ígért, ’s ezzel vége lett közöttünk az alkunak. E’ pénzbeli különbözés, becsületemre mondhatom, teljességgel nem volt ok arra,

hogy én Károlyi typographussal legkevésbé is össze zördüljek. Károlyi typographus nem maga volt, kinek a' Kritikai Lapok' kéziratát eladhattam, 's ha maga volt volna is, hála a' gondviselésnek, olly ínségben még nem voltam, hogy azt saját költségemen is, ki ne adhattam volna, mert hiszen ki tudtam adni az I. füzetet is. Összeakadásomnak Károlyival a' Kritikai Lapok' alkuja volt ugyan oka, de nem pénzbeli, hanem más tekintetben. Én a' Kritikai Lapok iránt kötendő egyezési tervbe, mellyet saját kezemmel írtam-le, a' többek között ezen pontot tettem:

„Az említett I—IV. füzet (mint a' benn foglalt czikkelyekre nézve egymástól el nem választható gyűjtemény) örökre Trattner-Károlyiék' tulajdona marad.“

Ezen pontnak értelme az volt, hogy Károlyi István a' Kritikai Lapoknak *csak mint gyűjteménynek* tulajdonosa 's hogy egyes czikkelyeket belőle kiszakasztva máshol lenyomatnia nem szabad, valamint szinte, ha azokat írójok saját munkái között újra kiadná, Károlyinak reclamálnia nincs jusa.

Károlyi István typ. az általam írt egyezési tervet újra saját kezével leírván, hozzám küldötte, belőle azonban a' most említett pontot kihagyá 's helyébe ezeket iktatta:

„II. pont. A' Krit. Lapok' folytatását is, vagy az V. 's többi füzeteket Bajza úr, ha folytattatnának, nem adhatja-el másnak, hanem csak egyedül Trattner és Károlyi uraknak a' fenntebbi áron (!) ívenként.“

„III. pont. Az említett I—IV. füzet örökre Trattner-Károlyi urak' tulajdona marad.“

Észrevétel nélkül hagyván Károlyi Isvának azon *mértéken túli kívánságát*, mellyre a' *vágyás' ösztöne ragadta*, hogy engem pro futuris contingentibus is le akart bilincselni, midőn vele személyesen össze jöttem, csak azt kérdeztem volt, miért hagyá-ki az egyezésből azon lényeges pontot, mellyet én világosan kitettem volt? Ő azt felelte, hogy azért, mert a' mit ő egyszer megveszen, az meg van véve mindenképen, részekben és egészben. Én tudván mint szoktak Németországban az írói munkák' eladatni, tudván, hogy Braunschweigban Vieweg még máig is nyomtatja *törvényesen* Goethe' Hermann és Dorotheáját *különösen*, holott Goethe' minden munkáit együtt véve 's *összesen* Cottának vagyon jusa kiadni, és pedig a' német szövetségtől nyert kizáró privilegiummal; tudván általában, hogy az írói eladott munkához csak azon alakban van a' megvevőnek jusa, melly alakban az neki eladatott, kinyilatkoztatám Károlyi typographusnak, hogy miután *olly ember is találkozott*, ki e világos igazságot kétségbe vonta, én ezentúl e' *pont' világos kitétele*

nélkül, olly nemű munkát kivált, mint a' Kri-
tikai Lapok, melly több írók' dolgozataiból
áll össze, sem Károlynak, sem másnak *soha*
eladni nem fogok, mert illetén eladás csak
azon írók' kárára történnék, kik szivesek vol-
tak engem munkáikkal segéltni. Károlyi viszont
kinyilatkoztatá, hogy *ő illy föltétellel semmi*
munkát sem fogadand-el 's veend-meg sem tőlem
sem más irótól. E' nyilatkozások után mind-
két részről, ha különben nagy kedvem' volt vol-
na is, az Aurorát (melly szinte többek' mun-
káiból álló gyűjtemény) Károlyi Istvánnak töb-
bé nem adhattam, az Aurora' munkatársainak
sérelmével 's kárával. Hogy a' dolog így tör-
tént, bizonyítani fogja az én *saját kezemmel*
írt egyezési terv, melly Károlyi Istvánnál van,
's viszont a' *Károlyi István' kezével* írt, melly
nálam van. Én mendemondákat sem magam
szerkeztetni, sem olyanokon, mellyeket *mások*
szerkeztetnek állításaimat építeni nem szoktam.

Ez vala egyik indító ok, hogy én Károlyi-
tól az Aurorát elvigyem. Volt azonban még egy
másik is, melly ennél nem kevésbé fontos.
Az t. i. mert évenként mind inkább tapaszta-
lám, hogy Károlyi Istvánnal olly csinos zseb-
könyvet kiadatni soha nem fogok, millyel én
hazám' fiainak szolgálni ohajtottam volna. Két
rendbeli egyezéseimből Károlyival, mellyeket

Horvát az Aurora-perben kiada, látni fogja az olvasó, mint ügyekeztem én az Aurorát minél díszesebbé tenni. Kötelességgé tettem Károlynak, mint tulajdonos, és pedig írott szerződés által, hogy új metszésű csinos betűkkel, szép papíroson 's tisztán nyomtassa a' könyvet, a' példányokat díszesen köttesse-be, jeles rajzolókkal, jeles metszőkkel készítesse a' képeket. Mind ezeknél *elő szóval* még többre is kértem volt őt: de nagyobb részt hiába; sem szóval tett kéréseim, sem az írott egyezés által kiszabott pontok úgy nem teljesítettek mint kellett volna. 1832ben Károlyi nem is velín, hanem közönséges papíroson nyomatta az Aurorát, hogy sok költségébe ne kerüljön, és nyomatta tisztátalanul, mint majd nem mindent, a' mi typographiájából kikerül; 1833. pedig, midőn únszolásaimnak 's contractusom' még világosban kifejezett föltételeinek egészen ellent nem állhatott, mint ohajtotta volna, megerőteté magát 's az Aurorát azon papíroson nyomatta, mellyen Kilian nem az Aurorát, hanem az Aurora' *jelentéseit* szokta nyomatni. Ki vala kötve egyezés által, hogy Stöber Ferencztől, Bécsnek alkalmasint első metszőjétől is legyenek rezek az Aurorában és Stöber Ferencztől sem 1832. és 1833. egyetlenegy réz sincs, mint az, ki e' két évbeli Aurora' képeit vizsgálánd-

ja, látni fogja. Ki vala kötve továbbá az is, hogy az Aurora' példányai jól legyenek bekötve 's, mert Károlyi ügyes könyvkötőknél, kik drágábban dolgoznak, nem akará köttetni, a' kötés mindenkor csinatlan volt 's olly rossz, hogy a' könyv' levelei első felnyitáskor kiszakadoztanak. Hogy ezek nem mesék, fogják tudni igen is jól, a' 1832. és 1833i Aurora' tisztelt olvasói, kik ezen időben ez ellen panaszkodtak. Mondhatnék még egyéb sérelmeket is, mellyeket Károlyi ön maga jól tud, azonban mert ezek bizonyítására, minthogy egészen privative történtek, tudott dolgokra olvasó közönség előtt nem hivatkozhatnám, elhallgatom, nehogy költött vádakkal látassam terhelni Károlyi Istvánt, kit különben is elég *nem költött* terhel.

Látván két évi tűrődelmem után végtére, hogy Károlyi Istvánval az Aurora' diszesbbé tételére hiába kötök mind élő szóval, mind írva contractust, az, hacsak *ad implementum* pörbe nem idéztetem, teljesedésre nem jut, 's hogy az Aurora külső csínjára nézve nem előbbre halad, hanem évenként hátra megyen; ohajtás támada bennem, hogy azt más kiadóhoz vigyem. Ohajtásom teljesedett is 1833. elején, midőn ifj. Kilian Gyögy könyvárostól történetesen meghallottam volt, hogy *Vilma* zsebkönyv, mellyet

ő Cserneczky József' szerkeztetése mellett hirdetett, nem jöend-ki. Épen ekkor történt az ősze akadás Károlyival a' Kritikai Lapok' alkuja miatt 's a' dolog úgy állván, miként itt híven leírtam, én azonnal egyezésre léptem ifj. Kilian Györggyel az 1834iki Aurora iránt.

Ezek' elmondásától én megkiméltem volna mind a' tisztelt közönséget, mind pedig Károlyi Istvánt: de Horvát alacsonságok' gyanújába hozott 's így szükség vala magam' igazlására a' történeteket tisztán 's a' valónak fényében megmutatnom. Elmondások legalább tanulságul szolgálánd, azon magyar író collegáimnak, kik a' munkák' eladásában még nem eléggé tapasztaltak, s' jól tudom, ki közülök ezután kiadóval, kivált Károlyi Istvánnal, alkura bocsátkozik, vigyázó és óvakodó leszen 's minden mézes szónak, ígéretnek nem fog hitelt adni 's őrizkedni fog az embertől.

Az itt elmondottak' igazságáról legerősben fogja az olvasó meggyőzhetni magát, ha az 1832. és 1833. Aurorákat össze hasonlítandja az én 1834diki Aurorámmal, vagy még inkább, ha a' tavali két Aurorát egymás mellé teendi 's látni fogja, mit adott költség és külső csín' tekintetében Károlyi István Kiliánhoz képest még akkor is, midőn már versenytársa akadt. Az én célom az vala, hogy hazám' fiainak egy

minden lehető csínnal felkészített zsebkönyvet adjak, 's a' jutalom, melyet ügyekeztemért aratok, az, hogy egy Horvát István haszonleséssel, pénzzsarolással rágalmaz, Szemere pedig a' bitorló' segedelmére áll. Azonban ez az én nyúgalmamat nem háborítja: tanultam és tudok méltatlanságokat is tűrni — jaj annak ki ezt nem tud! — vigasztalásomat abban lelem, hogy törekedésem, mellyért korholtatom, a' köznek vala szentelve, 's abban, hogy a' belső bíró semmi vétekekkel nem vádol. Adeundae ini-mitiae, subeundae pro republica tempestates.

Mi szép vala abban, hogy Károlyi typographus nekem 1832ben 700 forint jövedelmet adott, mit Horvát szememre vet, nem értem; sem azt nem, hogy Károlyinak az 1832diki Aurora kiadása miatt valamelly fényes hazafiúi érdeme volna. Ne képzelje Horvát István, hogy az Aurora 1832ben ki nem jött volna Károlyi István nélkül is. 1832ben szinte találkoztak volna hazafiak, mint 1822ben, kik az Aurorát pénzzel elősegítették vala, 's ha nem találkoztak volna, valljon Károlyi István csak maga volt e a' világon, ki a' könyvnek pártját foghatta? Legyünk igazságosak 's ne adjunk többet senkinek, mint a' mit érdemel, kivált magunkat alacsonyító előszeretetből ne. A' nyereségnek csaknem bizonyos reményével könnyű ha-

zafiúi áldozatokat tenni! A' szememre vetett szerkeztetői díjt én nem vettem-el Károlyitól ingyen, hanem érte fáradtam 's annak kifizetése által mi nagy dicsőséget szerzett magának Károlyi typ. azt gyenge szemeim nem látják. Bizonyossá tehetem Horvát Istvánt, sem 1832-ben, sem előbb olly nyomorú nem voltam, hogy ezen 700 forint által inségektől, vagy talán épen *éhhel halástól* mentettem volna-meg, 's bizonyossá tehetem az iránt is általában, hogy midőn könyváros olly irótól veszen-meg valamit, kinek munkáit — miért? azt kérdeni nem könyváros' dolga — a' publicum veszi és olvasa, soha sem tesz áldozatot, mellyért az író neki mély főhajtásokal tartoznék. Suum cuique! Horvátnak nem 700, hanem 3000 forintot fizet Károlyi a' Tud. Gyűjt. szerkeztetéséért, holott ennyit az előtt egy szerkeztetőjének sem fizet te. Ha Horvát a' 700 forintot is már olly szép tettnek tartja, ennek végtére dicsőségesnek 's emlékre méltónak kell lennie. 'S valljon Horvátot mi vette rá, hogy Károlyitól ennyit kívánjon? Nem akarom a' dolgot tovább fejtegetni, nehogy kivilágosodjék, ki az valósággal, *kít a' vügyás' ösztöne túl ragadt a' mértéken.* Kár olly szemrehányásokat tenni, mellyek a' mellett hogy tiltottak, nagyobb súllyal esnek vissza a' vádlóra, mint a'

vádlottra. Akár fogadott, akár fogadatlan ügyvédek legyünk, soha sem kell felednünk sem azt mivel tartozunk másnak, sem azt mivel magunknak.

Befejezésül azon szerény beszédekre kellené még valamit mondanom, mellyeket Horvát maga személye felől itt ott az Aurora pörben elhíntegete: azonban ezekre elhallgatok, szememet lesütöm és — pirúlok.

Ezekkel, úgy hiszem, megfeleltem a' kérdésekre, mellyeket Horvát az Aurora-pör' végén támaszt 's világosságra hozám, hogy a' *bitorló Károlyi István typographus, a' jussal nem bíró jusosztogató és az igazságtalan ügyvéd Horvát István*, a' tavali két Aurora közül pedig a' *Pseudo-Aurora Szemere Pálé*.

A' pör lefolyt; olvasó közönség 's ti leginkább hazám' törvénytudói, ítéljetek! — Pest majus' lén. 1834.

Bajza.

NEVEZETESEBB HIBÁK.

IV. FÜZET.

Lap	3 sor	22 : 1717—1819	olv. 1817—1819.
—	34 —	7 A' XI. rész	— A' IX. rész
—	102 —	14 nonnête homme	— honnête homme

V. FÜZET.

—	46 —	20 több nyom	— többet nyom
—	77 —	6 hors d' oeuvres	— hors d' oeuvres
—	98 végső sor :	Év könyvei I. l.	— Évk. I. l. 94—5.